

ἔκ Χιονιάδων

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

«Η νηνεβί πόλης», λεπτομέρεια τοιχογραφίας στον Αγ. Αθανάσιο Ψυχικού Λάρισας, έργο των Χιονιαδιτών Ζήκου, Μιχαήλ, Κωνσταντίνου και Κωνσταντίνου, 1842

ἐκ Χιονιάδων

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ - ΕΚΔΟΣΗ: Πολιτιστικός Σύλλογος Χιονιαδιτών. Συνεργάζεται η Αδελφότητα Χιονιαδιτών «Ο Άγιος Αθανάσιος»

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ:
Βασίλης Σκούρτης

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Βασίλης Σκούρτης, Κώστας Σκούρτης, Γιάννης Λιάτσης, Μίλτος Γεραβέλης, Βάσω Λέρη

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ: Κατερίνα Σκούρτη

ΕΔΡΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ: Χιονιάδες, 441 00 Κόνιτσα (Για συνεργασία, διάθεση τευχών, συνδρομές, εμβάσματα)

Αριθμός λογαριασμού περιοδικού: ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ 84752606

ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ:

Κ. Σκούρτης, Μπενίση 10, Λυκόβρυση 141 23, τηλ.: 210 - 28 32 551 και 210 - 28 52 151

Β. Σκούρτης, Ε. Χούσου 1η πάροδος, Κόνιτσα 441 00, τηλ.: 26550 - 24 945

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Μυρτώ Μπολώτα

ΔΙΑΘΕΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ: Αθήνα: βιβλιοπωλείο «Δωδώνη», Ανδρέου Μεταξά 28, Κόνιτσα: βιβλιοπωλείο Ελένης Κυρίτση «Περι...διαβάζοντας»

Οι απόψεις των ενυπόγραφων κειμένων δεν είναι κατ' ανάγκην απόψεις και του περιοδικού.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

3	Πρόλογος	52	ΒΙΚΤΩΡΙΑ Μ. ΛΙΑΤΣΗ Διήγηση
4	Συνέχεια των θερινών περιοδικών εκθέσεων στο Μουσείο Χιονιαδιτών Ζωγράφων	56	ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΖΩΤΟΣ Αγιογραφία
7	π. ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΪΣΙΟΣ Επιγραφαί Χιονιαδιτών Αγιογράφων	58	μαστρ' ΑΡΓΥΡΗΣ ΠΕΤΡΟΝΩΤΗΣ Οι Κιούσηδες μαστόροι
21	ΧΑΡΙΛΑΟΣ Γ. ΓΚΟΥΤΟΣ Εικαστικοί καλλιτέχνες της επαρχίας Κόνιτσας επί τουρκοκρατίας	63	ΑΡΓΥΡΗΣ Π.Π. ΠΕΤΡΟΝΩΤΗΣ ΒΑΣΙΛΗΣ Γ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Ιερωμένοι αρχιτεκτονούντες, οικοδομούντες και λιθολαξεύοντες
32	ΧΡΗΣΤΟΣ Φ. ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΓΕΡ. ΜΑΚΡΗΣ Όταν ο εκ Φουρνά των Αγράφων...	72	ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΤΣΟΥΒΑΛΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΡΑΠΑΚΟΥΣΙΟΣ Το Μουσείο Ηπειρωτών μαστόρων στην Πυρσόγιαννη του Δήμου Κόνιτσας
34	ΧΡΗΣΤΟΣ Φ. ΜΑΡΓΑΡΙΤΗΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΓΕΡ. ΜΑΚΡΗΣ Η έκθεση των αντιβόλων στην Ύδρα	76	ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΧΑΤΖΗΡΟΥΜΠΗΣ Διαχείριση δασών και ανάπτυξη της περιφέρειας Δήμου Κόνιτσας
37	Αγαθοεργός Αδελφότης Χιονιαδιτών ο «Άγιος Αθανάσιος»	78	Βιβλιοπαρουσίαση
46	ΒΑΣΙΛΗΣ ΣΚΟΥΡΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΑΣΙΟΥΛΑΣ Χελιδόνι	79	ΓΙΑΝΝΗΣ ΛΙΑΤΣΗΣ Αδελφότητα Χιονιαδιτών «Ο Άγιος Αθανάσιος»

Οι φωτογραφίες του τεύχους προέρχονται από τον Παναγιώτη Γεραβέλη (σελ. 5), τον Γιάννη Σπανό (σελ. 6, 16, 17, 24, 26 και 29), τους Βασίλη Παπαγεωργίου – Φανή Σαρρή (σελ. 23, 70, 72 και 74), το βιβλίο του Κίτσου Μακρή: «ΟΙ ΖΩΓΡΑΦΟΙ ΤΗΣ ΣΑΜΑΡΙΝΑΣ, 199» (σελ. 25), τον Χρήστο Φ. Μαργαρίτη (σελ. 33 και 35), το αρχείο του π. Γιώργη Παΐσιου (σελ. 36 άνω και 61), τον Θεμιστοκλή Γεραβέλη (σελ. 36), την οικ. Λεωνίδα Παπαδιαμάντη (σελ. 39 και 40), την οικ. Ευριπίδη Ζωγράφου (σελ. 41), τον Βασίλη Σκούρτη (σελ. 52 και 54), την οικ. Παντελή Σακούλη (σελ. 44 και 80), την οικ. Διομήδη Λιάτση (σελ. 55), τον Γεώργιο Αχ. Κυρζίδη (σελ. 58), τον Α. Ι. Τζαμτζή (σελ. 62) - τη φωτογραφία μας την έστειλε ο ίδιος -, την Κατερίνα Τσούβαλη (σελ. 75) και τον Κώστα Σκούρτη (σελ. 76). Ο χάρτης στη σελ. 21 προέρχεται από τη μελέτη του Α. Κουκούδη: «ΑΠΟ ΤΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΒΛΑΧΩΝ ΣΤΑ 1900, 2008». Οι φωτογραφίες με εικονογραφίες και άλλες λαϊκές ζωγραφίες, που δεν έχουν λεζάντες, είναι έργα Χιονιαδιτών ζωγράφων από διάφορους ναούς και ανήκουν στον Κώστα Σκούρτη - συλλογή Μουσείου Χιονιαδιτών Ζωγράφων. Για τα μικρά σχέδια (σελ. 46 - 51) φρόντισε ο Μίλτος Γεραβέλης. Τη φωτογραφία του εξωφύλλου μαζί με πολλές άλλες φωτογραφίες των τοιχογραφιών του Αγίου Αθανασίου Ψυχικού Λάρισας - παραχώρησε στο περιοδικό μας ευγενικά η Σταυρούλα Σδρολία, προϊστάμενη της 7ης Εφορείας Βυζαντινών αρχαιοτήτων.

Πρόλογος

Το τεύχος αυτό του περιοδικού μας είναι διπλό. Εκδίδεται φέτος, το καλοκαίρι του 2014 μαζί με την ύλη που προοριζόταν για το 2013. Ο λόγος, για τον οποίο δεν εκδόθηκε το 2013, είναι η γενικότερη οικονομική και κοινωνική δυσπραγία που τείνει να ισοπεδώσει όλες τις πολιτιστικές προσπάθειες στον τόπο μας· γιατί ο πολιτισμός φαντάζει πολυτέλεια όταν ο κόσμος αντιμετωπίζει τα γνωστά προβλήματα διαβίωσης. Το περιοδικό μας στηριζόταν πάντα στις χορηγίες φίλων, φορέων και ιδιωτών. Δεν έχει έσοδα από πωλήσεις και συνδρομές.

Δεν είναι λίγο να προσπαθούν σήμερα κάποιοι να κάνουν πολιτιστική δουλειά με έντυπα και συλλόγους στα Μαστοροχώρια της Κόνιτσας. Και εδώ ας αναφέρουμε και τους συνοδοιπόρους στον ίδιο με εμάς αγώνα, το περιοδικό *Καντσιώτικα*, αιχμή του πολιτιστικού συλλόγου, στο χωριό Δροσοπηγή, καθώς και άλλες συλλογικές εκδηλώσεις σε γειτονικά χωριά. Αυτά γίνονται σε μια περιοχή που αντιμετωπίζει πλήθος από προβλήματα, με τα χωριά να ερημώνουν και να αντιμετωπίζουν, μεταξύ άλλων, την εγκληματικότητα την προερχόμενη από τη γειτονική χώρα.

Για το περιοδικό *Εκ Χιονιάδων* η πολιτιστική συνεισφορά του, ήταν και παραμένει η ανάδειξη, η έρευνα και επιστημονική μελέτη του έργου των λαϊκών δημιουργών του χωριού μας και της γύρω περιοχής, μαζί με την ιστορική και λαογραφική καταγραφή του τόπου μας. Η θεματολογία του όχι μόνον δεν εξαντλείται αλλά προκύπτουν συνεχώς νέα στοιχεία, που την εμπλουτίζουν και την ανανεώνουν, γεγονός που μας κάνει να επιμένουμε με κάθε κόστος στην έκδοση αυτή. Το συνεχές ενδιαφέρον του κόσμου για τους Χιονιαδίτες λαϊκούς ζωγράφους και για το πλούσιο έργο τους τροφοδοτείται και από τις δικές μας προσπάθειες, οι οποίες φαίνεται πως πιάνουν τόπο, αν κρίνουμε από την αποδοχή που έχει το περιοδικό όχι μόνο από συμπατριώτες αλλά και από ξένους, και από ερευνητές της λαϊκής τέχνης, που παραπέμπουν στις μελέτες τους συχνά στο *Εκ Χιονιάδων*, από όπου αντλούν πολλές από τις πληροφορίες.

Είναι εντυπωσιακό το ενδιαφέρον για τη Χιονιαδίτικη ζωγραφική, η προβολή της και οι νέες εκθέσεις και εκδηλώσεις που πραγματοποιούνται καθώς και τα νέα στοιχεία που φέρνει στην επιφάνεια η έρευνα. Στο τεύχος αυτό γίνεται και η παρουσίαση μιας νέας έκθεσης των ανθιβόλων από τους Χιονιάδες στην Ύδρα, στο Ιστορικό Αρχείο – Μουσείο, με την προσθήκη σχεδίων και μελετών φτιαγμένων από νεώτερους σημαντικούς ζωγράφους, από τη συλλογή Μαργαρίτη – Μακρή.

Συνέχεια των θερινών περιοδικών εκθέσεων στο Μουσείο Χιονιαδιτών Ζωγράφων

Αύγουστος 2013, έκθεση με θέμα:

ΣΧΕΔΙΑ ΧΙΟΝΙΑΔΙΤΩΝ ΖΩΓΡΑΦΩΝ -
ΝΕΑ ΑΠΟΚΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΥΠΟ ΙΔΡΥΣΗ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

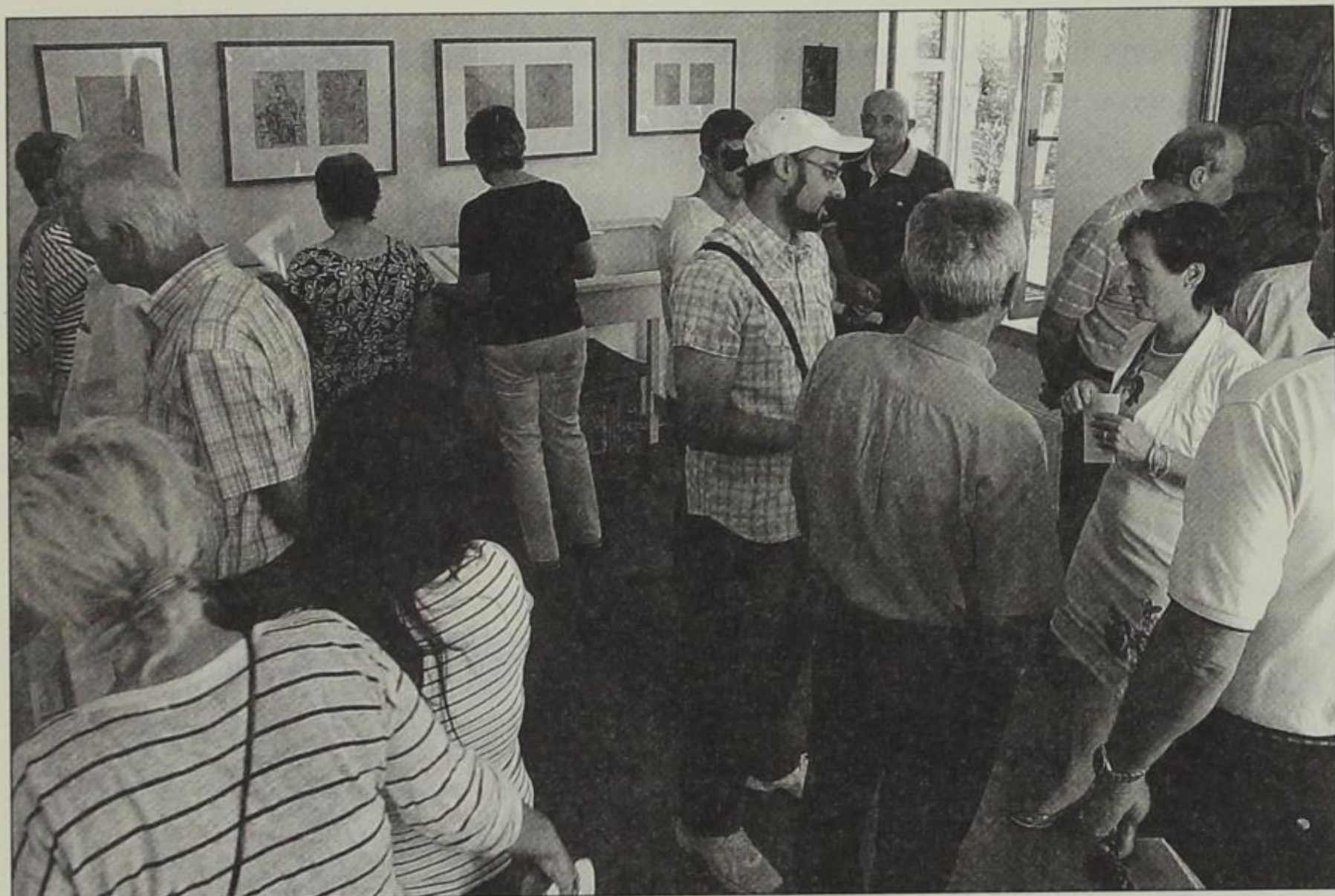

Οι περιοδικές εκθέσεις κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού συνεχίστηκαν και τον Αύγουστο του 2013 στους Χιονιάδες. Τα μέλη της επιτροπής για την ίδρυση του Μ. Χ. Ζ. και ο Πολιτιστικός Σύλλογος Χιονιαδιτών αποφάσισαν από το 2012 να πραγματοποιούνται αυτές οι θερινές εκθέσεις, μιας και η κανονική και μόνιμη λειτουργία του Μουσείου δεν είναι προς το παρόν εφικτή. Επειδή η μακροχρόνια αποθήκευση των συλλογών, χωρίς να τις βλέπει κανείς, δημιουργεί σκεπτικισμό και αμφιβολίες για τη δυνατότητα δημιουργίας Μουσείου, κρίθηκε σκόπιμο να καθιερωθούν περιοδικές εκθέσεις ως αρχή των δραστηριοτήτων του Μ. Χ. Ζ.

Η έκθεση των σχεδίων από τα αρχεία Χιονιαδιτών ζωγράφων τον Αύγουστο του 2012 ήταν η αρχή.

Παρουσιάστηκαν διάφορα έργα Χιονιαδιτών ζωγράφων φτιαγμένα σε χαρτί, τα οποία συντηρήθηκαν από ειδικούς, και παρουσιάστηκαν μαζί με αντικείμενα που επιλέχθηκαν από τις συλλογές του Μουσείου: εργαλεία δουλειάς, πρότυπα, έγγραφα, κ.ά. Το επόμενο καλοκαίρι, το 2013, παρουσιάστηκαν τα ίδια εκθέματα εμπλουτισμένα με νέα αποκτήματα, τα οποία προήλθαν από δωρεές, που έγιναν κατά τη διάρκεια της πρώτης έκθεσης, από χωριανούς και άλλους συλλέκτες που τα είχαν στην κατοχή τους. Έτσι άρχισε το Μουσείο να λειτουργεί, με τις θερινές περιοδικές δραστηριότητές του, όχι ως μόνιμος χώρος έκθεσης, ακόμη, αλλά ως χώρος έρευνας, αναζήτησης, συγκέντρωσης και προβολής του έργου των Χιονιαδιτών ζωγράφων.

Τα έργα της έκθεσης των σχεδίων και ανθιδώλων του 2013, προήλθαν από τα αρχεία έξι τουλάχιστον Χιονιαδιτών ζωγράφων, των αδελφών Χριστόδουλου (1857 - 1932) και

Θωμά (1864 – 1930), του Αναστάσιου Παπακώστα - Μαρινά, του Νικόλαου Ιωάννη Παπακώστα (1872 - 1955), του Πολύκαρπου Αναστάσιου Ζωγράφου (1874 - 1953), του Γεώργιου Νικόλαου Εξάρχου (1910 - 1959) και του Θωμά Ευάγγελου Χρήστου (1912 - 1996). Πολλά από αυτά δημιουργήθηκαν από τους ίδιους τους ζωγράφους, μερικά είναι και υπογραμμένα, και τα υπόλοιπα περιήλθαν στα χέρια τους από παλαιότερους ζωγράφους. Σύντομα βιογραφικά των ζωγράφων ήταν αναρτημένα δίπλα από τα σχέδιά τους και παρείχαν τις απαραίτητες πληροφορίες στους επισκέπτες.

Στην ίδια έκθεση παρουσιάστηκε για πρώτη φορά και μία ιδιαίτερα εντυπωσιακή ελαιογραφία, έργο του Νικόλαου Ι. Παπακώστα, δωρεά στο Μ. Χ. Ζ. του Βασίλη Μαρτσέκη στη μνήμη των γονιών του, Αλέκου και Ίνγκε. Επίσης, μία από τις ζωγραφισμένες κασέλες που υπάρχουν στις συλλογές του Μ. Χ. Ζ. συντηρήθηκε από τη συγχωριανή μας Χριστίνα Παλαιοπανίδα και παρουσιάστηκε στην έκθεση μαζί με άλλη μία που δώρισε εκείνες τις ημέρες ο Βασίλης Μαρτσέκης.

Οι κυριότεροι δωρητές των αντικειμένων της έκθεσης είναι κατά χρονολογική σειρά η Αγλαΐα Χρήστου – Εξάρχου, ο Αναστάσιος Ζωγράφος, ο Αθανάσιος Λιάτσης, ο Ευριπίδης Ζωγράφος, ο Κώστας Τζιμούλης, ο Βασίλης Μαρτσέκης, ο Θεόφιλος Εξάρχου κ.ά. Σε αυτούς οφείλεται η δημιουργία του Μουσείου, καθώς και σε όλους τους χωριανούς που συμμετέχουν και βοηθούν στις δραστηριότητές του.

Οι εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης των σχεδίων και ανθιδόλων των εκθέσεων, καθώς και η τοποθέτησή τους σε ειδικά πλαίσια, έγιναν τον Ιούνιο - Ιούλιο του 2012 και του 2013 από τον συντηρητή έργων τέχνης Γιάννη Σπανό και τους συνεργάτες του.

Οι εκθέσεις πραγματοποιήθηκαν χάρη στη Δημοτική αρχή της Κόνιτσας, το Δήμαρχο κ. Παναγιώτη Γαργάλα, τα μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου και της Κοινοφελούς Επιχείρησης του Δήμου Κόνιτσας, σε συνεργασία με την Επιτροπή για τη δημιουργία του Μ. Χ. Ζ. και τον Πολιτιστικό Σύλλογο Χιονιαδιτών.

Το αρχείο του ζωγράφου Γεώργιου Εξάρχου

Στη δεύτερη αίθουσα του Μουσείου έγινε ένα τιμητικό αφιέρωμα στον ζωγράφο Γεώργιο Εξάρχου, ολόκληρο το αρχείο του οποίου δώρισε στο Μ. Χ. Ζ. ο γιος του, Θεόφιλος Εξάρχου. Ορισμένα από τα αξιόλογα σχέδια από το αρχείο του ζωγράφου είναι υπογραμμένα από τον ίδιο και μερικά είναι παλαιότερα και περιήλθαν στην κατοχή του πιθανότατα από τους δασκάλους του. Συντηρήθηκαν, μπήκαν σε πλαίσια και αναρτήθηκαν στη δεύτερη αίθουσα του Μουσείου. Σε μία από τις δύο νέες προθήκες της αίθουσας τοποθετήθηκαν τα εργαλεία της εργασίας του ζωγράφου, η παλέτα, τα πινέλα, ένα ζωγραφισμένο κασελάκι - εργαλειοθήκη, χρυσόσκονη για το χρωματισμό φωτοστέφανων και φόντου εικόνων, το φωτογραφικό του αρχείο με φωτογραφίες κυρίως αγιορείτικης προέλευσης, διάφορες χαλκογραφίες και χρωμολιθογραφίες - πρότυπα του ζωγράφου - και μερικά προσωπικά του μικροαντικείμενα.

π. Γεώργιος Παΐσιος

Επιγραφαι Χιονιαδιτων Αγιογραφων

Μη δημοσιευθεισαι εις τον Α' Τόμον

Το κείμενο αυτό του παπα - Γιώργη Παΐσιου προέρχεται από τον φάκελο που επιγράφεται «Τα αδημοσίευτα» και βρίσκεται στο αρχείο του. Ο υπότιτλος του κειμένου ερμηνεύεται πως ο συγγραφέας είχε σκοπό να τα εκδώσει σε Β' τόμο, ο οποίος θα συμπλήρωνε τα στοιχεία που περιέχονται στο βιβλίο του «Αγιογραφία και Αγιογραφοι Χιονιάδων», Ηπειρωτική Εστία, Ιωάννινα 1960, δηλαδή τον Α' τόμο. Στο κείμενο που δημοσιεύουμε σε αυτό το τεύχος περιέχονται πολυτιμότερα στοιχεία για κάθε ερευνητή της Χιονιαδίτικης ζωγραφικής και της τοπικής ιστορίας. Ο αρχικός σκοπός μας ήταν να εκδοθούν όλα τα κείμενα του φακέλου «Τα αδημοσίευτα» σε ένα βιβλίο, αλλά δεν βρέθηκε ο χρηματοδότης που αναμενόταν. Έτσι τα περισσότερα από τα κείμενα του φακέλου δημοσιεύουμε κατά καιρούς σε διάφορα τεύχη του περιοδικού «Εκ Χιονιάδων».

- 1) **1785, Ζιουπάνι**, Περιφέρεια Ζιουπανίων, Χωρίον Άγιος Ηλίας, Ι.Μονή Αγ. Αθανασίου. Εν τω Καθολικώ, υπερθύρως ίσιος.
«Ιστορήθη ο παρών θείος και Ιερός Ναός του εν αγίοις πατρός ημών Αθανασίου του Μεγάλου αρχιερατεύοντος του Πανοσιωτάτου και λογιωτάτου αγίου Καστορίας Γεναδίου. Δι' εξόδων του Πανοσιωτάτου παπά κυρ Ανανίου και ηγουμένου. Δια χειρών Δημητρίου Μπορμπουτζιώτου και Μιχαήλ Χιοναδίτου 1785».
Σημ.: Αύτη άντεγράφη εκ της Εφημερίδος «Ηπειρωτικόν Μέλλον» 1974 σελίς πρώτη αριθ. φύλλου 97/780.
- 2) **1853, Επαρχία Κουρέντων, Χωρίον Μπουτζαρά**, Ι. Ναός αγ. Δημητρίου, υπερθύρως
«Ιστορήθη ο θείος και Ιερός Ναός του Αγίου Μεγαλομάρτυρος Δημητρίου αρχιερατεύοντος του πανιερωτάτου κυρ Ιωανική(ου) και εφημερεύοντος Κωνσταντίνου και Δημητρίου των Ιερέων επιτροπεύοντος Αναγνώστη Καίμου... Ιω. Φώτου, ηστορήθη διά χειρός Νικολάου Ματθαίου και Κωνσταντίνου των αυταδέλφων εκ κόμης Χιονιάδες εκ της Επαρχίας του Αγίου Βελάς.
1853 Μαρτίου 26».
Σημείωσις: Η επιγραφή αύτη ως και αι κατωτέρω υπ' αριθμ. 5, 7, 8, 13 και 33, εδημοσιεύθησαν και υπό Στεφάνου Μπέττη εν τω Περιοδικώ «Ηπειρ. Εστία» τεύχος

196, σελ. 59, παρ' ου ημείς αντεγράψαμεν ταύτας.

3) 1855 Επαρχία Ιωαννίνων, χωρίον Ζέλοβα (νυν Βουνοπλαγιά), Ι. Ναός αγ. Δημητρίου. Εν τω Νάρθηκι κάτωθεν τοιχογραφίας Δευτέρας Παρουσίας.

«Ιστορίθη η παρούσα Ιστορία εις τους 1855 Απριλίου 25 αρχιερατεύοντος του Πανιερωτάτου κυρίου Παρθενίου και επιτροπεύοντος του Τζίτζου ιστορίθη δε δια χειρός των αυταδέλφων Νικολάου, Ματθαίου, και Κωνσταντίνου εκ κόμης Χιονιάδων Ιανουαρείου...».

4) 1855, Επαρχία Ιωαννίνων, χωρίον Γαρδίκι, Ι. Ναός Αγ. Τριάδος (=Εικονίσματα). Εν τω Νάρθηκι επί τοιχογραφίας παριστώσης την Δευτέραν Παρουσίαν, και αριστερά της εισόδου της συγκοινωνούσης με τον κυρίως Ναόν, μικροίς γράμμασιν.

«Ιστορήθη η παρούσα εις τους 1855 Μαΐου 11 επιτροπεύοντος Δημητρίου Μάντζιου. Ιστορίθει δε δια χειρός των αυταδέλφων Νικολάου Ματθαίου και Κωνσταντίνου εκ κόμης Χιονιάδες εκ της Επαρχίας του αγίου Βελλάς».

5) 1859, Επαρχία Ζαγορίου, χωρίον Κουκούλιον, Ι. Ναός Κοιμ. Θεοτόκου. Επί εικόνας εν τω Άμβωνι.

«Διά δαπάνης και εξόδων του εντιμωτάτου Κυρίου Ιωάννου Ευσταθίου Σβώλου εν έτει 1859 Ιουνίου 7. Ιστορίθη δε δια χειρός Αναστασίου Κ. Ζωγράφου Χιονιαδίτου».

Σημ.: Η επιγραφή αυτή ως και αι κατωτέρω υπ'αρ. 10, 11, 21 και 34, αντεγράφησαν και μοι απεστάλησαν παρά του συνταξ. διδασκάλου κ. Κων. Λαζαρίδου, τον οποίον και απ' εντεύθεν θερμώς τούτον ευχαριστούμεν.

6) 1861, Επαρχία Κουρέντων, χωρίον Γκρίμποβον, Παρεκκλήσιον Θεοτόκου Γουλαΐτα.

Εν τω Νάρθηκι κάτωθεν τοιχογραφίας Θεοτόκου.

«Δια δαπάνης των εντίμων επιτρόπων κυρίου Παναγιώτου Παπά εν έτει 1861 Μαρτίου 28, χειρ Αναστασίου Ζωγράφου Ζαγορισίου Ιωάννου Μπούζα Χιονιαδίτου».

Σημ.: Πρόκειται εδώ περί του Αναστασίου Κ. Ζωγράφου Χιονιαδίτου, και ουχί Ζαγορισίου. Φαίνεται, επειδή ο αείμνηστος ούτος είχε – ως επί το πλείστον – κέντρον των εργασιών του το Τσεπέλοβον Ζαγορίου, όπου και έμενε μέχρι γήρατος, δια τούτο και εις την περίπτωσιν αυτήν έγγραψε Ζαγορίσιος, αντί Χιονιαδίτης. Αγιογράφος Ζαγορίσιος κατά την χρονικήν εκείνην περίοδον του 1861 φέρων το όνομα Αναστάσιος, δεν υπήρχε. Οι αείμνηστοι εκ Καπεσόβου αγιογράφοι – αν και κατά την επικρατούσαν εκεί παράδοσιν – δεν ήσαν αυτόχθονες Καπεσοβίται, αλλ' ο Γενάρχης αυτών εσώγαμβρος εκ της περιφερείας Κονίτσης καταγόμενοι, είχαν εκλείψει προ πολλού. Ταύτα, έχομεν εκ στόματος του τέως εν Κονίτση εκτελούντος χρέη Επιθεωρητού Δημ. Σχολείων, κ. Κωνσταντίνου Βαρτζώκα εκ Καπεσόβου.

7) 1862, Επαρχία Φλωρίνης, χωρίον Νέβεσκα (νυν Νυμφαίον), Ι. Ναός αγ. Νικολάου.

Επί μικράς Τριμόρφου φορητής εικόνας αγ. Βασιλείου κ.λ.

«συνδρομή τους εντίμους Κυρίους Δημητρίου και Ιωάννου 1862 Αυγούστου εν Τζεπελόβω. χειρ Αναστασίου Ζωγράφου Χιονιαδίτου».

Σημ.: Χρυσοχόος εκ Νεβέσκης Μακεδονίας ονόματι Δημήτριος Κρέμος ειργάζετο εις Κόνιτσαν μέχρι το 1905.

Ες τούτον ανήκεν η εικών αυτή, η οποία αφιερώθη κατόπιν εις τον Ι. Ναόν αγ. Νικολάου παρά της οικογενείας Στεφ. Γιώρη. Εκ παραδρομής δε, δεν συμπεριελήφθη αυτή εις τον Α' της αγιογραφίας Τόμον.

8) 1865, Επαρχία Κουρέντων, Χωρίον Ζαγόριανη (νυν Χρυσόρραχη), κεντρικός Ναός, Επί εικόνας Χριστού εν τω Τέμπλω.

«Διά χειρός Μιχαήλ και Κώστα Κωνσταντίνου ζωγράφου Χιονιαδίτου Επαρχίας του αγίου Βελλάς.

1865 Νοεμβρίου 21 Ιωάννενα».

9) 1871, Επαρχία Ιωαννίνων, Χωρίον Μπισδούνιον (νυν Ελεούσα), Ι. Ναός Κοιμ. Θεοτόκου. Επί της Δυτ. Πλευράς του κυρίως Ναού άνωθεν της εισόδου του Γυναικωνίτου Κεφ. Γράμμασιν.

«Ιστορήθη ο θείος ούτος Ναός της Κοιμήσεως της υπεραγίας Θεοτόκου αρχιερατεύοντος του Πανιερωτάτου κ. Σωφρονίου και εφημερεύοντος Πολυκάρπου Ιερομονάχου εκ Ζελόβου και επιτροπεύοντος του κ. Πανταζή Λόλα. Ιστορήθη δε δια χειρός των αυταδέλφων Ζήκου και Ματθαίου και Αποστόλου υιού αυτού. (μικροίς γράμμασιν) εκ κώμης Χιονιάδες εκ της Επαρχίας του αγίου Βελλάς.

1871 Ιανουαρίου 28».

10) 1872, Επαρχία Ζαγορίου, Χωρίον Κουκούλιον, Ι. Ναός Κοιμ. Θεοτόκου. Επί φορητής εικόνας αγ. Γεωργίου.

«1872 Ιουλίου 26. Χείρ Αναστασίου ..... Χιονιαδίτου».

11) 1872, Επαρχία Κονίτσης, Χωρίον Κλειδωνιάουστα (=Καλύβια), Ι... Επί εικόνας Μεταμορφώσεως εν τω Τέμπλω.

«Δι' εξόδων του Κυρίου Χριστου Γεωργίου 1872 Νοεμβρίου 8 χιονιάδες».

12) 1873, Ζέλιστα. Αι εν τω Τέμπλω 5 εικόνες είναι της τεχνοτροπίας Ματθαίου Ζωγράφου (Πασχαλάδες).

13) 1874, Κουκούλιον. Ομοίως εν τω Παρεκκλησίω αγ. Γεωργίου. Εν τω Τέμπλω επί εικόνας Αναστάσεως.

«... Ζωγράφου Χιονιαδίτου 1874».

Σημ.: Εδώ πρόκειται περί του αγιογράφου Αναστασίου Κ. Ζωγράφου (Μαρινά). Άπασαι δε αι εικόνες εν τω Τέμπλω φέρουσι την αυτήν χρονολογίαν 1874».

14) 1876, Επαρχία Πωγωνίου, Χωρίον Δολόν, Παρεκκλήσιον αγ. Γεωργίου. Επί εικόνας Προδρόμου εν τω Τέμπλω.

«1876 Αυγούστου 13

χειρ Αν(αστασίου) Μιχ. Ζω(γράφου) χιονιαδίτου».

Σημ.: Και αυτή η επιγραφή εκ παραδρομής δεν συμπεριελήφθη εις τον Α΄ Τόμον.

15) 1878, Επαρχία Κουρέντων, Χωρίον Ζαγόριανη (νυν Χρυσόρραχη), κεντρικός Ναός.

Επί φορητής εικόνας αγ. Σπυρίδωνος.

«Αφιέρωμα Χριστοδούλου Ιωάννου Λάζου έργον Δημητρίου και Χριστοδούλου Χιονιαδιτών 1878».

16) 1879, Χωρίον Διπαλίτσα, Ι. Ναός αγ. Αποστόλων.

Σημ.: Σχετικώς με τα ανεπίγραφα έργα των Χιονιαδιτών αγιογράφων τα απαντώμενα εις τον Ι. Ναόν των Αγ. Αποστόλων Διπαλίτσης, λέγομεν τα εξής:

Αι εν τω Τέμπλω εικόνες Αγ. Παρασκευής, Τριών Ιεραρχών, Αγ. Αποστόλων, Αρχιστρατήγου Μιχαήλ, αγ. Δημητρίου, και τα επίσης εν τω Τέμπλω μικρά Προσκυνητάρια αγ. Δημητρίου, αγ. Αθανασίου, αγ. Αποστόλων, Θεοτόκου, Σωτήρος, Προδρόμου, Τριών Ιεραρχών και αγ. Παρασκευής, είναι της τεχνοτροπίας των αυταδέλφων Χιονιαδιτών αγιογράφων Ζήκου, Νικολάου, Ματθαίου και Κωνσταντίνου των Πασχαλάδων, όπως τούτο δύναται τις να βεβαιωθή εκ της αντιπαραβολής των εικόνων τούτων με άλλας τοιαύτας φερούσας τα ονόματα των ως άνω αυταδέλφων τούτων.

Σημειωτέον δε ότι επί της μικράς εικόνας του Σωτήρος Χριστού εύρηται και η εξής επιγραφή.

«Ηστορήθησαν τα τέσσαρα προσκυνητάρια δι'εξόδων Κωνσταντίνου μποντζικόν¹ 1879».

17) 1880, Επαρχία Σουλίου, χωρίον Γλαβίτσα (νυν Αυλότοπος), Ι. Ναός αγ. Κυριακής.
Εν τω Τέμπλω επί εικόνας Θεοτόκου.

«1880 Διά χειρός Δημητρίου Νικολάου Πασχάλη Χιοναδίτου επ' αρχείας (=Επαρχίας) Βελλά».

Ομοίως εν τω αυτώ Ναώ και χωρίω. Εν τω Τέμπλω επί εικόνας Σωτήρος.

«1880. Δια χειρός Δημητρίου Νικολάου Χιοναδίτου».

Σημ.: Αι δύο ως άνω επιγραφαί αντεγράφησαν και μοι απεστάλησαν παρά του Ελλογίμου διδασκάλου και Επιμελητού Αρχαιοτήτων κ. Σπύρου Μουσελίμη, διό και απ' εντεύθεν θερμώς τούτον ευχαριστούμεν.

18) 1880, Επαρχία Μετσόβου, Χωρίον Βουτονόσι, Ι. Ναός Μεταμορφώσεως του Σωτήρος.
Επί εικόνας αγ. Γεωργίου εν τω Τέμπλω.

«Δια χειρός Ματθ. Χιοναδίτου 18...».

Αύτη αντιγραφή και μοι απεστάλη παρά του διδασκάλου κ. Γεωργίου Πλατάρη Μετσοβίτου.

19) 1881, Επαρχία Μαργαριτίου, Χωρίον Συνίτσα (νυν Ελευθέριον), Ι. Ναός Αγ. Αθανασίου. Εν τω Τέμπλω επί εικόνας Σωτήρος.

«Εξωγραφίσθησαν αι Δεσποτικάί και θεομητορικάί εικόναι μαζί με την Σταύρωσιν του Ιησού Χριστού και Παντοκράτορος 1881 Μαρτίου ιστ' επιτροπεύοντος κυρίου Σταμάτη Βασιλείου και Ζωγράφος Δημήτριος Νικολάου Πασχάλης Χιοναδίτης επ' αρχείας (=Επαρχίας) Βελλάς Καζάς Κολώνιας...».

1. Το Μπιοτσικόν, το μετονομασθέν Παγωνίσκος ήτο χωρίον πλησίον της Διαπαλίτσης, το οποίον και ερημώθη σήμεραν.

20) Αχρονολόγητη αλλά σύγχρονος, Περιφ. Μαργαριτίου. Επί του βουνού Κρασιά, όπου σώζεται η Εκκλησία της Κοιμ. Θεοτόκου του από παλαιόθεν εγκαταλελειμμένου χωρίου Παλιοσυνίτσα υπάρχει εικόνα φορητή έμπροσθεν εις τον λιθόκτιστον Τέμπλον φέρουσα την εξής αχρονολόγητον επιγραφήν «Εργασία Δημητρίου Νικολάου Χιοναδίτου Καζά Κολόνια».

Η ως άνω επιγραφή αντεγράφη και μοι απεστάλη παρά του Ελλογίμου εκ Μονοδενδρίου Διδασκάλου κ. Σάββα Θεοδώρου, διό και απ' εντεύθεν θερμώς τούτον ευχαριστούμεν.

21) 1883, Επαρχία Κονίτσης, Χωρίον Πλάβαλη (νυν Αγία Βαρβάρα), Ι. Ναός αγ. Νικολάου.

Επί της Δυτ. πλευράς του κυρίως Ναού άνωθεν της εισόδου του Γυναικωνίτου.

«+ Ιστορίθη ο θείος και Ιερός Ναός του Αγίου Νικολάου. Και αρχιερατεύοντος του κυρίου κ. Βάσιλειου (=Επισκόπου Βελλάς και Κονίτσης). Και εφημερεύοντος Παπ(ά) Χρήστου Ιερέως. Και επιτροπεύοντος Δημητρίου Βαγγέλ(η) Ντόκου.

Δια χειρός Δημητρίου Νικολάου (=Πασχάλη) και Αναστασίου Μιχαήλ (=Ζωγράφου) Χιονιαδίτες.

1883 Οκτωβρίου 20, ετελειόθη Η Ζωγραφία».

22) 1886, Επαρχίαν Κουρέντων, Χωρίον Μαυρονόρος, Ι. Ναός αγ. Γεωργίου. Επί των

εν τω Τέμπλω εικόνων Προδρόμου, αγ. Γεωργίου και αγ. Δημητρίου.

«δια χειρός των αδελφών Χριστοδούλου και Θωμά Αναστ. Ζ(ωγράφου) εκ Κώμης Χιονιάδων 1886». [Υποσημ. του π. Γ.Π., μισοσβησμένη].

23) 1886, Χωρίον Βήσσανη, επί μικράς ιδιωτικής εικόνας της οικογενείας των απογόνων

του Δημητρίου Μαυρικία (κοινώς Μαυριά) μικροίς Γράμμασιν εις το μέσον «1886.

Έργον Χριστοδούλου Αναστ. Ζωγράφου Χιονιαδίτου».

- 24) 1888, Επαρχία Λαρίσσης, Πόλις Τύρναβος, Ι. Ναός Φανερωμένης. Επί εικόνας Σωτήρος εν τω Τέμπλω. Κεφ. Γράμμασιν.
«Δαπάνη Γεωργίου Παπαϊωάννου
1888 Ιουνίου 16.
χειρί Θωμά Αν. Ζωγράφου Ηπειρώτου εκ Χιονιάδων».
Σημ.: Η επιγραφή αυτή αντεγράφη τη επιμελεία του εν Αθήναις Γεωπόνου Διπλωματούχου Ανωτέρας Γεωπονικής Σχολής Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και Διευθυντού της Υπηρεσίας Άλσους του Πεδίου Άρεως κ. Ιωάννου Κ. Νούση Χιονιαδίτου.
- 25) 1888, Επαρχία Ιωαννίνων, χωρίον Βράβουρη (νυν Ανάργυροι), Ι. Ναός Κοιμ. Θεοτόκου. Επί του εν τη Αγία Τραπέζη Αρτοφορίου. «χειρί Χριστοδούλου και Θωμά Αναστασίου ζωγράφου εκ κώμης Χιονιάδων 1888 Απριλίου 20».
Σημ.: Η επιγραφή αυτή εδημοσιεύθη και υπό του κ. Σπυρ. Δ. Μέρτζου εις το περιοδικόν «Ηπειρ. Εστία» 1965 τευχ. 153 σελ. 38.
- 26) 1889, Επαρχία Ζαγορίου, Χωρίον Τσεπέλοβον. Επί εικόνας της οικογενείας της κ. Κλεοπάτρας Γκούρη διαστάσεων 42 X 31 εις δύο ζώνας αγίων, κάτωθεν αριστερά.
«Δημητρίου Ιερέως 1889 σεπτεμβρίου 20.
Έργον Μιλτιάδου Κ. Ζωγράφου εκ κώμης Χιονιάδες».
- 27) 1889, Επαρχία Κονίτσης, Χωρίον Πλάβαλη, Ι. Ναός αγίου Νικολάου. Εν τω Αρχιερ. θρόνω κάτωθεν.
«Δαπάνη του Φιλοθέου Ιωάννου Κυριαζή. Χριστόδουλος και Θωμάς Αναστ. Ζωγράφου Χιονιαδίτου έγγραψαν 1889 Ιαν. 15».
- 28) 1890, Επαρχία Κονίτσης, Πόλις Κόνιτσα, Οικία Παπά Δημητρίου Μάνθου. Επί του Εικονοστασίου.
«Δέησις του δούλου του θεού Οικονόμου Παπ(α) Χρήστου και υιού αυτού Γεωργίου.
Χρισ(όδουλος) και Θωμάς Αναστ. Χιονιαδίται έγγραψαν. 1890 Ιουνίου 12».
Σημ.: Η εικόν αυτή ανήκε εις τον εκ Πλάβαλης Οικονόμον εν Ιερεύσιν Παπά Χρήστον.
- 29) Σύγχρονος, Επαρχία Κονίτσης, Χωρίον Πλάβαλη (νυν Αγ. Βαρβάρα), Ι. Ναός αγ. Νικολάου. Εν τω τέμπλω επί εικόνας αγ. Νικολάου.
«Δαπάνη μεν αδελφών κ. Παναγιώτου και Ιωάννου Κυριαζή, χερσί δε των αδελφών Χριστοδούλου και Θωμά Α. Ζ(ωγράφου) χιονιαδίτων».
Σημ.: Η αχρονολόγητος αυτή επιγραφή, ως εξάγεται εκ των άλλων εν τω τέμπλω εικόνων, ανήκει εις το χρονικόν διάστημα των ετών 1892-1897.
- 30) Αχρονολ. αλλά σύγχρονος, Περιφέρεια Σουλίου, χωρίου Φροσύνη (πρώην Καρύστιανη), Ι. Ν. Αγ. Βλασ. επί εικόνας εν τω τέμπλω «Δια χειρός των ζωγράφων

Αποστόλου και Σωκράτους και Κωνσταντίνου εκ κώμης Χιονιάδων.

31) 1893, Επαρχία Ζαγορίου, Χωρίον Νιγάδες, Παρεκκλήσιον Αγ. Τριάδος. Εν τω Τέμπλω επί εικόνας αγ. Τριάδος.

«χειρί των αυταδέλφων Χριστοδούλου και Θωμά Αναστ(ασίου) εκ Κώμης Χιονιάδες 1893».

Σημ.: Ως έχομεν από γραπτάς τινας πληροφορίας παρά του εκ Νιγάδων Γεωργίου Χρ. Σαχίνη δοθείσας μοι υπό του εν Κονίτση κ. Αναστασίου Ευθυμίου, αι εικόνες του Εορτολογίου εν τω Ναώ της Υπεραγίας Θεοτόκου, η Σταύρωσις με τα Θεολογικά, ο Παντοκράτωρ, και οι 4 Ευαγγελισταί εις τον Άμβωνα, και διάφοροι άλλοι Ιεράρχαι, εγένοντο κατά το έτος 1905 υπό των ιδίων Χιονιαδιτών αγιογράφων Χριστοδούλου και Θωμά των Μαρινάδων.

32) 1894, Επαρχία Κουρέντων, Χωρίον Μαυρονόρος, Ι. Ναός αγ. Γεωργίου (=Νέου). Εν τω Προσκυνηταρίω επί εικόνας αγ. Γεωργίου διαστάσεων 110 εκατοστά X 62.

«Δαπάνη Παναγιώτου και Θεοδώρου Ζ. Τζιούλη. δια χειρός των αδελφών Χριστοδούλου και Θωμά Αναστ. Ζ(ωγράφου) εκ Κώμης Χιονιάδων εν έτει 1894».

Σχέδιο με μολύβι
του Γεώργιου
Ν. Εξάρχου

33) 1896, Ομοίως εν τω αυτώ Ναώ και χωρίω. Επί της Ωραίας Πύλης διαστάσεων 1,50 X 1 μ.

«Δαπάνη Παναγιώτου και Θεοδώρου Ζ. Τζιούλη, χειρί δε των αδελφών Χριστοδούλου και Θωμά Αναστ. Ζ(ωγράφου) εκ Κώμης Χιονιάδων εν έτει 1896».

34) 1896, Ομοίως εν τω αυτώ Ναώ και χωρίω. Εν τω τεμπλω επί των εικόνων Σωτήρος και Θεοτόκου.

«Διά χειρός των αδελφών Χριστοδούλου και Θωμά Αναστ. Ζ(ωγράφου) εκ κώμης Χιονιάδων εν έτει 1896».

35) 1897, Επαρχία Κονίτσης, Χωρίον Πυρσόγιαννη, Ι. Ναός αγ. Γεωργίου. Επί μεγάλης φορητής εικόνας Ευαγγελισμού εν τω Γυναικωνίτη.

«ο Γράψας Χριστι(όδουλος) και Μιλτιάδης Κ. Ζ(ωγράφος) 1897».

36) 1903, Επαρχία Κονίτσης, Χωρίον Ίσβορος (νυν Αμάραντος), Ι. Ναός αγ. Γεωργίου. Επί εικόνας Σωτήρος εν τω Τέμπλω.

«Αφιέρωμα των αδελφών Β. Παναγιωτίδου.

1903 Ιανουαρίου 21

χειρί δε Σωκράτους και Νικολάου εκ Χιονιάδων».

Σημ.: Εδώ πρόκειται περί του Σωκράτους Ζωγράφου και του ανεψιού αυτού (εξ αδελφής) Νικολ. Παπακώστα.

Σχέδιο
από το αρχείο
του Γεώργιου
Ν. Εξάρχου

37) 1905, Περιφέρεια Καστανοχωρίων, Χωρίον Καλέντζιον, Ι. Ναός υπεραγίας Θεοτόκου.

Εν τω Γυναικωνίτη υπερθύρωσ έσωθεν.

«Ο πάνσεπιος και περικαλέστατος ούτος Ναός ανεκαινίσθη εν έτει σωτηρίω - 1879 - αωοθ' - διά του εκ Βουρμπιάνης αρχιτέκτονος Γεωργίου.

Ιστορήθη δε εν ετει -1905- -αΜε' - διά του εκ Χιονιάδων Μιλτιάδου Κ. Ζωγράφου και Βασιλείου Α. Φίλη, δαπάνη της Κοινότητος.

Εν Καλεντζίω τη 20 Μαΐου 1905»

Σημ.: Η επιγραφή αύτη αντεγράφη υπό του εκ Βουρμπιάνης εργοδηγού κ. Αθανασίου Τσουνή, διό και απ' εντεύθεν θερμώς τούτον ευχαριστούμεν.

38) 1907, Επαρχία Ιωαννίνων, Χωρίον Βράβουρη (νυν Ανάργυροι), Ι. Ναός Κοιμ. Θεοτόκου. Ο λόγος εδώ περί του Επιταφίου.

Εις την Ηπειρ. Εστίαν του 1965 τευχ. 153 σελ. 41, κ. Στεφ. Μέρτζος εδημοσίευσε μεταξύ άλλων και τα εξής, σχετικά με τον εν τω Ι. Ναώ του χωρίου του ευρισκόμενον Επιτάφιον.

«Παρά του εκ Χιονιάδων Σωκράτους Ζωγράφου ο οποίος κατά την επιστροφήν του εξ Αγίου Όρους έφερε μαζί του εκτός των άλλων και έναν Επιτάφιον τον οποίον ηγόρασε δια την Εκκλησίαν ο Μακαρίτης πατήρ μου, ων Επίτροπος, αντί 9 χρυσών εικοσοφράγκων. Κατά την γνώμην ειδικών, η ζωγραφική του είναι αρίστης τέχνης...».

39) 1914, Επαρχία Ιωαννίνων, Χωρίον Ζέλοβα (νυν Βουνοπλαγιά), Ι. Ναός Φανερωμένης. Υπερθύρως.

«Ο Ιερός ούτος Ναός της Θεοτόκου εκτίσθη εν σωτηρίω έτει 1872 αρχιερατεύοντος του Σεβασμιωτάτου Σωφρονίου εφημερεύοντος Παπαδημητρίου και επιτροπεύοντος Νικολάου Αθανασίου. Ιστορίθη δε το 1914 αρχιερατεύοντος του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Γερβασίου εφημερεύοντος Παπαθανασίου και επιτροπεύοντος Θεοδοσίου Αδαμαντίδου δαπάνη της Κοινότητός μας και συνδρομητών εκ των Ιωαννίνων και των περιχώρων.

Ζωγράφος Ν(ικόλαος) Ι. Παπακώστας εκ Χιονιάδες».

40) 1914, Επαρχία Ζαγορίου, χωρίον Κουκούλιον, Παρεκλήσιον αγ. Μηνά. Εν τω Τέμπλω επι εικόνας Σωτήρος.

«Χειρ Βασιλείου Α. Φίλη Χιονιαδίτου 1914».

41) Σύγχρονος, Επαρχία Ζαγορίου, Χωρίον Μανασσή, Ι. Ναός αγ. Γεωργίου. Επί της ωραίας Πύλης.

«Αφιέρωμα Ανδρέου Γ. Λάμπρου εφημερεύοντος Αλοστόλου Ιερέως.

Χειρί Βασιλείου Αγ. Φίλη Χιονιαδίτου».

42) 1915, Επαρχία Κονίτσης, Χωρίον Πυρσόγιαννη, Παρεκλήσιον Ταξιαρχών. Επί μακράς φορητής εικόνας Ευαγγελισμού.

«Δαπάνη Χαραλάμπους Κ. Δουκοπούλου 1915

Έργον Πολυκάρπου Αν. Χιονιαδίτου».

43) 1916, Πόλις Ιωάννινα. Επί φορητής εικόνας αγίου Δημητρίου, ανηκούσης εις την εκ Λεσκοβικίου Β. Ηλείου οικογένειαν Ματθαίου Τάσιου.

«υπό Πολυκάρπου Α. Χιονιαδίτου 1916».

44) 1916, Επαρχία Πωγωνίου, Χωρίον Άνω Ραβένια, Παρεκλήσιον αγ. Γεωργίου. Εν τω Τέμπλω επί εικόνας αγ. Παρασκευής.

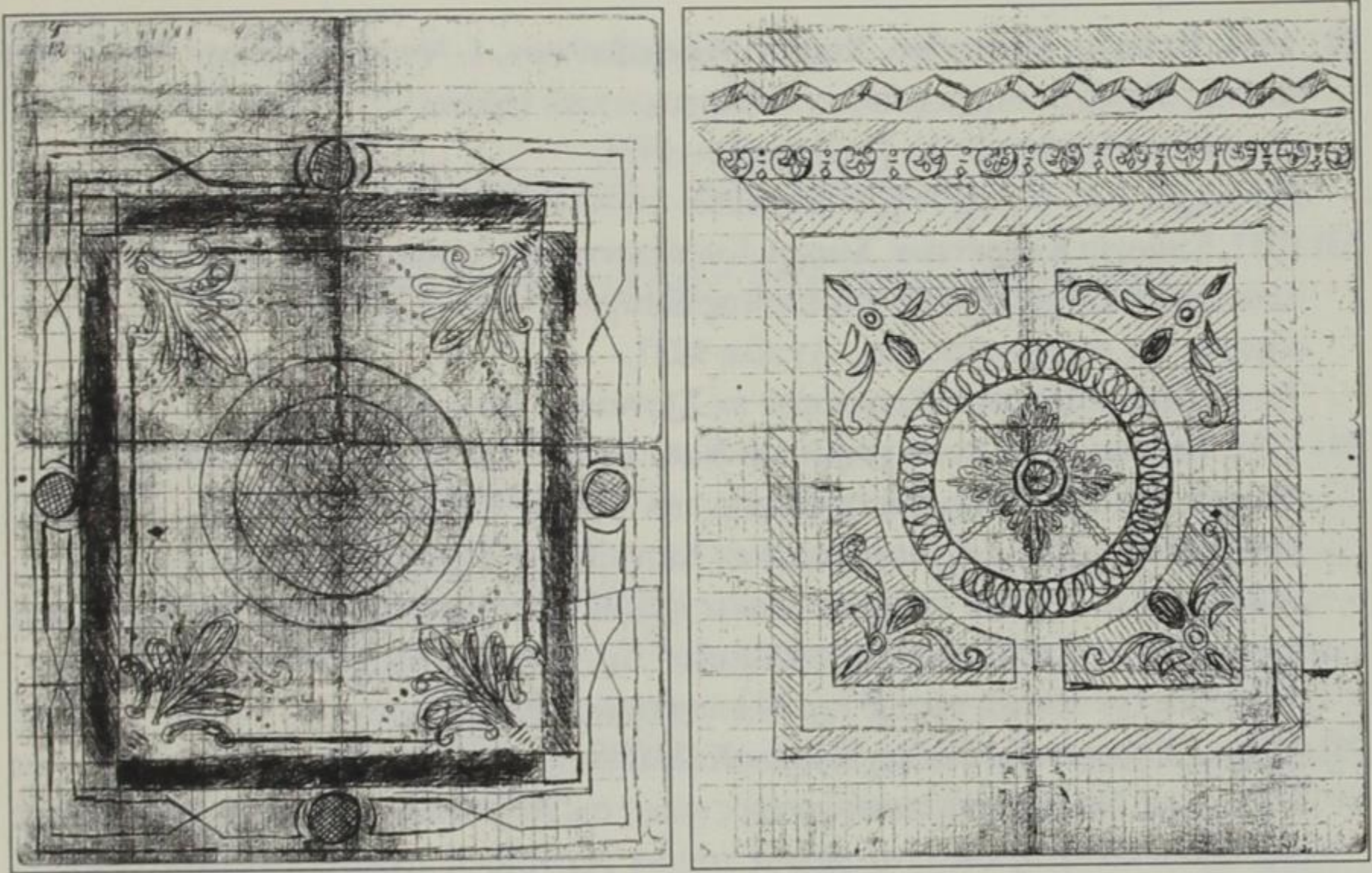
«Έργον Πολυκάρπου Αν. Χιονιαδίτου 1916».

45) Σύγχρονος. Χωρίον Μαυροβούνιον, Ι. Ναός Προφήτου Ηλιού. Επί μικράς φορητής εικόνας Αρχιστρατήγου Μιχαήλ.

«Δαπάνη Δημητρίου Νικ. Ζούκα... υπό Π(ολυκάρπου) Α. Χιονιαδίτου».

46) 1924, Επαρχία Ιωαννίνων, Χωρίον Γαρδίκι, Ι. Ναός Αγ. Νικολάου. Επί εικόνας αγ. Μανδηλίου.

«έργον Πολυκάρπου Αν. Χιονιαδίτου 1924».

Σχέδια Χιονιαδίτη ζωγράφου - διακοσμητή, από το αρχείο του π. Γεωργίου Παΐσιου

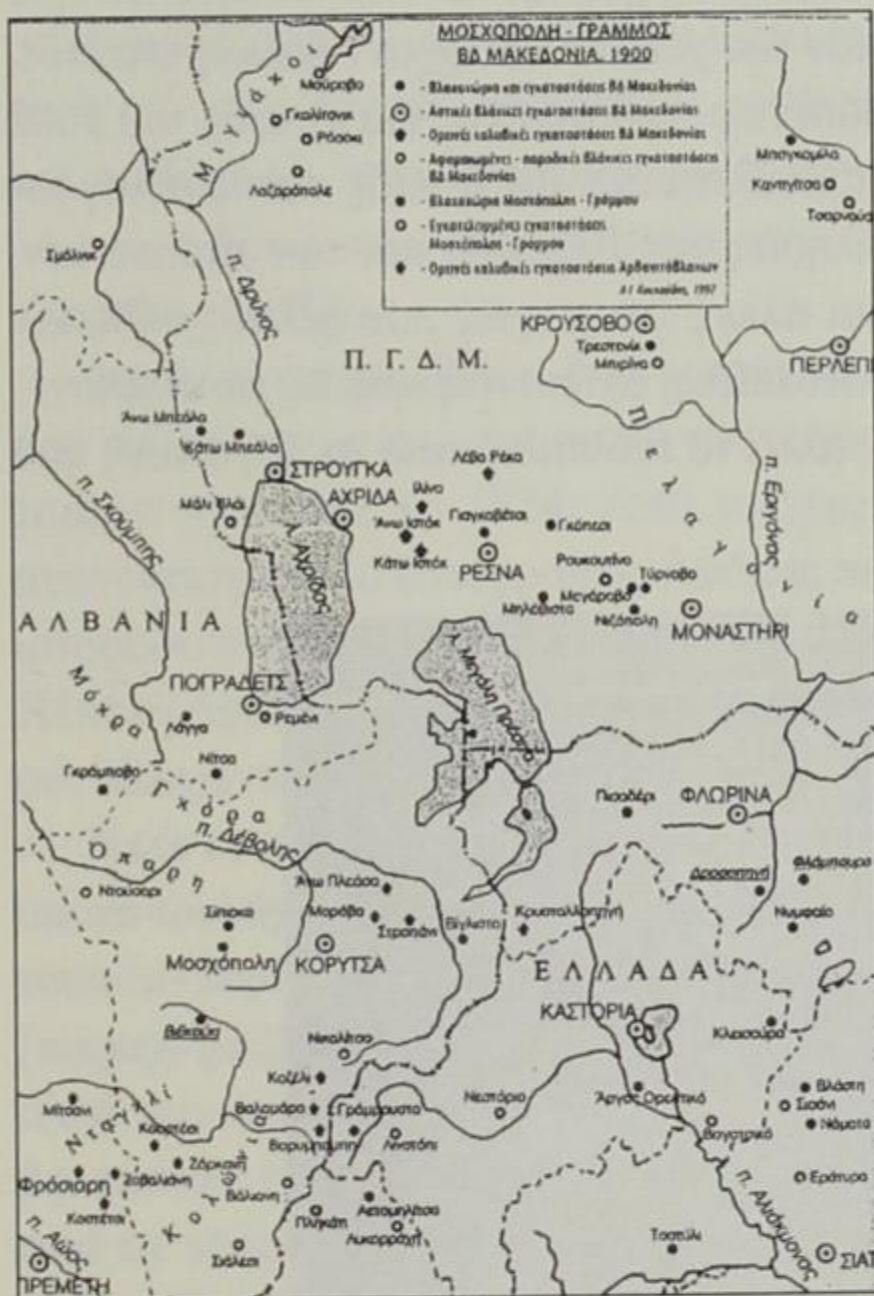
- 47) 1932, Να προστεθεί η του 1932 επιγραφή επί εικόνας αγ. Χαραλάμπους εν τω Παρεκκλήσιον Ταξιαρχών Πυρσόγιαννης.
(Πρόχειρη υποσημείωση του π. Γ. Παΐσιου στο χειρόγραφο κείμενό του).
- 48) 1933, Επαρχία Κονίτσης, Χωρίον Πυρσόγιαννη, Παρεκκλήσιον Ταξιαρχών. Επί εικόνας Ταξιαρχών
«Αφιέρωμά Πέτρου Γ. Κακαγιώτη 1933.
Έργον Θ(ωμά) Χρηστίδη εκ Χιονιάδων».
- 49) 1933, Ομοίως η του 1933 επιγραφή επί Τριμόρφου εικόνας Αγ. Δημητρίου και Αναργύρων εν τω αυτώ παρεκκλησίω Ταξιαρχών Πυρσόγιαννης. [Πρόχ. υποσημ.]
- 50) 1933, Επαρχία Κονίτσης, Χωρίον Διπαλίτσα (νυν Μολυβδοσκεπάστος), Παρεκκλήσιον αγ. Τριάδος. Επί φορητής εικόνας αγ. Τριάδος ημικατεστραμμένης.
«Αφιέρωμα Πέτρου Β. Κολιού 1933
Έργον Πολυκάρπου Α. Ζωγράφου εκ Χιονιάδων Κονίτσης».
- 51) Σύγχρονος, Χωρίον Διπαλίτσα, Ι. Μονή Μολυβδοσκεπάστου. Επί μεγάλης φορητής εικόνας Μεταμορφώσεως.
«Δαπάνη Βασιλικής Μ. Τέφου και Βασιλικής Π. Σιέχη εκ Τσαραπλανών.
Π(ολύκαρπος) Α. Ζ(ωγράφος εκ Χιονιάδων)»

- 52) 1934, Επαρχία Πωγωνίου, Χωρίον Μαυροβούνιον, Ι. Ναός Προφήτου Ηλίου. Επί εικόνας Μεγάλου Αρχιερέως εν τω Αρχιερατικώ Θρόνω.
«Δαπάναις Αθανασίου Κ. Σιωζοπούλου 1934.
Δια χειρός Γ.Ν. Εξάρχου χιονιαδίτου».
- 53) 1937, Επαρχία Κουρέντων, Χωρίον Κοσόλιανη (νυν Αετόπετρα), Παρεκκλήσιον αγ. Αθανασίου. Εν τω Τέμπλω επί εικόνας Σωτήρος.
«Δωρεά της οικογενείας Μιχ. Αγγέλη 1937.
Έργον Πολυκάρπου Α. Ζωγράφου εκ Χιονιάδων Κονίτισης».
- 54) 1937, Ομοίως εν τω αυτώ χωρίω και Ναώ. Εν τω Τέμπλω επί εικόνας Θεοτόκου.
«Δωρεά Μιχαήλ Α. Αγγελή εις μνήμην των γονέων του 1937».
Έργον Πολυκάρπου Α. Ζωγράφου εκ Χιονιάδων Κονίτισης.
Σημ.: Αι δύο ως άνω επιγραφαί αντεγράφησαν και αύται παρά του Ελλογίμου διδασκάλου κ. Σπ. Μουσελίμη επιμελητού Αρχαιοτήτων Θεσπρωτίας.
Βλέπε και την κάτωθι της υπ' αρ. 17 επιγραφής υποσημείωσιν.
- 55) Αχρον., Επαρχία Κονίτισης, Χωρίον Καλλιθέα, Ι. Ναός αγ. Κωνσταντίνου. Η εν τω Τέμπλω του Ναού τούτου ανεπίγραφος εικών αγ. Αθανασίου, ως εκ της τεχνοτροπίας της, αποδεικνύεται ότι είναι έργον του εκ Χιονιάδων αγιογράφου Ματθαίου Γ. Ζωγράφου (Πασχαλάδες) επεξεργασθέν προ εκατονταετίας περίπου, ως τούτο δύναται να αποδειχθή και εκ της αντιπαραβολής μετ' άλλων εικόνων φερουσών το όνομα του αγιογράφου τούτου.
Ως δε εκ τη παραδόσεως διασώζεται, ο αείμνηστος ούτος ειργάζετο κατά το έτος 1875 μετά των αδελφών αυτού εις τον Ι. Ναόν αγ. Γεωργίου Πεκλαρίου. Επιστρέψας δε άμα τη αποπερατώσει της τοιχογραφίας του Ναού εν γένει, ησθένησε, και μετ' ολίγον απεβίωσε, εις γεροντικήν ηλικίαν.

Χαρίλαος Γ. Γκούτος,
Ομότιμος καθ. Παντείου

Εικαστικοί καλλιτέχνες της επαρχίας Κόνιτσας επί τουρκοκρατίας

Κατά τους αιώνες 16ο - 19ο, μεταξύ των οικισμών που υπήρχαν στις πλαγιές του Γράμμου (υψόμ. 2520 μ.) και του Σμόλικα (υψόμ. 2637 μ.), οι 15 περίπου ήσαν γενέτειρες καλλιτεχνών της εκκλησιαστικής και της κοσμικής ζωγραφικής, ξυλογλυπτικής και αργυροχρυσοχοΐας. Οι ζωγράφοι φιλοτεχνούσαν τοιχογραφίες και φορητές εικόνες. Οι ξυλογλύπτες κατασκεύαζαν τέμπλα, προσκυνητάρια, θρόνους, ταβάνια, κασέλες, κορνίζες κ.ά. Οι αργυροχρυσόχοοι κατασκεύαζαν καλύμματα ευαγγελίων, λειψανοθήκες, σταυρούς, εγκόλπια, δακτυλίδια, άλλα κοσμήματα κ.λπ., ενίοτε δε κίβδηλα νομίσματα, όπως συνέβη το 1620 στην Δυτική Μακεδονία¹.

Από αυτούς τους 15 οικισμούς, οι 10 βρίσκονταν στον σημερινό χώρο της επαρχίας Κόνιτσας και υπάγονταν διοικητικώς στον καζά της Κόνιτσας. Όμως,

τα χωριά Χιονιάδες, Λισκάτσι (Ασημοχώρι), Τούρνοβο (Γοργολόταμος) και Ντέντσικο (Αετομηλίτσα) κατά τον 19ο αιώνα ανήκαν συνήθως στον καζά της Κολώνιας. Στον καζά της Κόνιτσας ανήκαν επί αιώνες και δύο άλλοι από τους εν λόγω οικισμούς: το Μπορμποτσικό (Εφταχώρι) μέχρι το 1790 περίπου και η Σαμαρίνα μέχρι το 1867, ενώ έπειτα αυτοί μετατάχθηκαν στους καζάδες της Καστοριάς ο πρώτος, των Γρεβενών ο δεύτερος. Οι άλλοι τρεις από τους ως άνω οικισμούς ήσαν η Γράμμουστα και το Λινοτόπι, που ανήκαν στον καζά της Καστοριάς, και η Νικολίτσα, που ανήκε στον καζά της Κορυτσάς².

Στην παρούσα μελέτη, πρώτα σκιαγραφείται η ιστορική «φυσιογνωμία» εκάστου των εν λόγω οικισμών, έπειτα προσδιορίζονται οι περίοδοι ακμής και παρακμής τους και ακολούθως εξετάζεται πότε πρωτοεμφανίστηκαν στους οικισμούς αυτούς οι εν λόγω εικαστικοί καλλιτέχνες.

Α. Γενέτειρες εικαστικών καλλιτεχνών στην επαρχία Κόνιτσας

Χιονιάδες (υψόμ. 1150 μ.). Το όνομα του χωριού υποδηλώνει ότι αρχικά πολλοί κάτοικοί του ήσαν χιονιάδες, δηλαδή ήσαν συλλέκτες χιονιού που το πουλούσαν για χρήση σε σπίτια, σε καταστήματα κ.λπ. Πλησίον του χωριού υπάρχουν βαθιές σπηλιές, στις οποίες παραμένει χιόνι και το θέρος³. Βάσει ημιεφθαρμένης επιγραφής του 1602 που υπάρχει στον ναό της μονής Σωσίνου, πιθανολογείται ότι ο ναός αυτός αγιογραφήθηκε τότε από Χιονιαδίτες. Σε πολλές εκκλησίες της Ελλάδας και των Βαλκανίων, έχουν επισημανθεί αμέτρητες αγιογραφίες και άλλες ζωγραφίες που φιλοτεχνήθηκαν το 1747 και μετέπειτα από 72 τουλάχιστον Χιονιαδίτες, ανήκοντες κυρίως σε 4 οικογένειες. Υπήρξαν και ξυλογλύπτες Χιονιαδίτες, αλλά το πιο παλιό από τα έργα τους που γνωρίζουμε χρονολογείται στο 1853⁴.

Έργο Παγώνη, Χιονιαδίτη, Αγ. Τριάδα Ανήλιου Πηλίου, 1804.

Λισκάτσι (υψομ. 970μ.). Κατά την στοματική παράδοση, πολλοί κάτοικοι του χωριού ήσαν αργυροχρυσόχοι, είχαν μάλιστα και ασημένιες κούνιες για τα παιδιά τους, δίπλα δε σε ναό του χωριού υπήρχε κρυμμένος θησαυρός, που όμως δεν βρέθηκε⁵. Ο Χρι-

στόδουλος Πανταζή, που κατασκεύασε αργυρά καλύμματα 4 ευαγγελίων κατά τα έτη 1765-1809, έγραφε ότι καταγόταν «από την Κόνιτσα». Αν εννοούσε ότι καταγόταν όχι από την κώμη της Κόνιτσας, αλλά από τον καζά της, φαίνεται πιθανό να ήταν πρόγονος του ομώνυμου Λισκασιίτη δάσκαλου που γεννήθηκε το 1840. Υπήρξαν και Λισκασιίτες που εργάστηκαν ως ξυλουργοί ή ως ξυλογλύπτες σε ξένα μέρη, όπως ήσαν οι εξής: Δ. Νάσιος, Θ. Χρήστου (γενν. 1790), Γ.Κ. Χρήστου (γενν. 1828), Κ.Γ. Χρήστου (γενν. 1861), Γ. Μήτση κ.ά.

Τούρνοβο (υψόμ. 940). Από τα τέλη του 18ου αιώνα και μετέπειτα, τα άρρενα μέλη πολλών οικογενειών του χωριού εργάζονταν ως ξυλουργοί-ξυλογλύπτες (σκαλιστήδες) σε περιοχές της Ελλάδας και των Βαλκανίων. Γνωρίζομε 11 από αυτούς και πολλά από τα έργα τους. Άλλοι Τουρνοβίτες εργάστηκαν ως αγιογράφοι, όπως ήσαν: ο Ιωάννης και ο Μιχάλης, που ιστόρησαν τρεις ναούς σε χωριά της Φλώρινας κατά τα έτη 1837-44, και ο Νικόλαος, που ιστόρησε ναό στο Ζουπάνι το 1906.

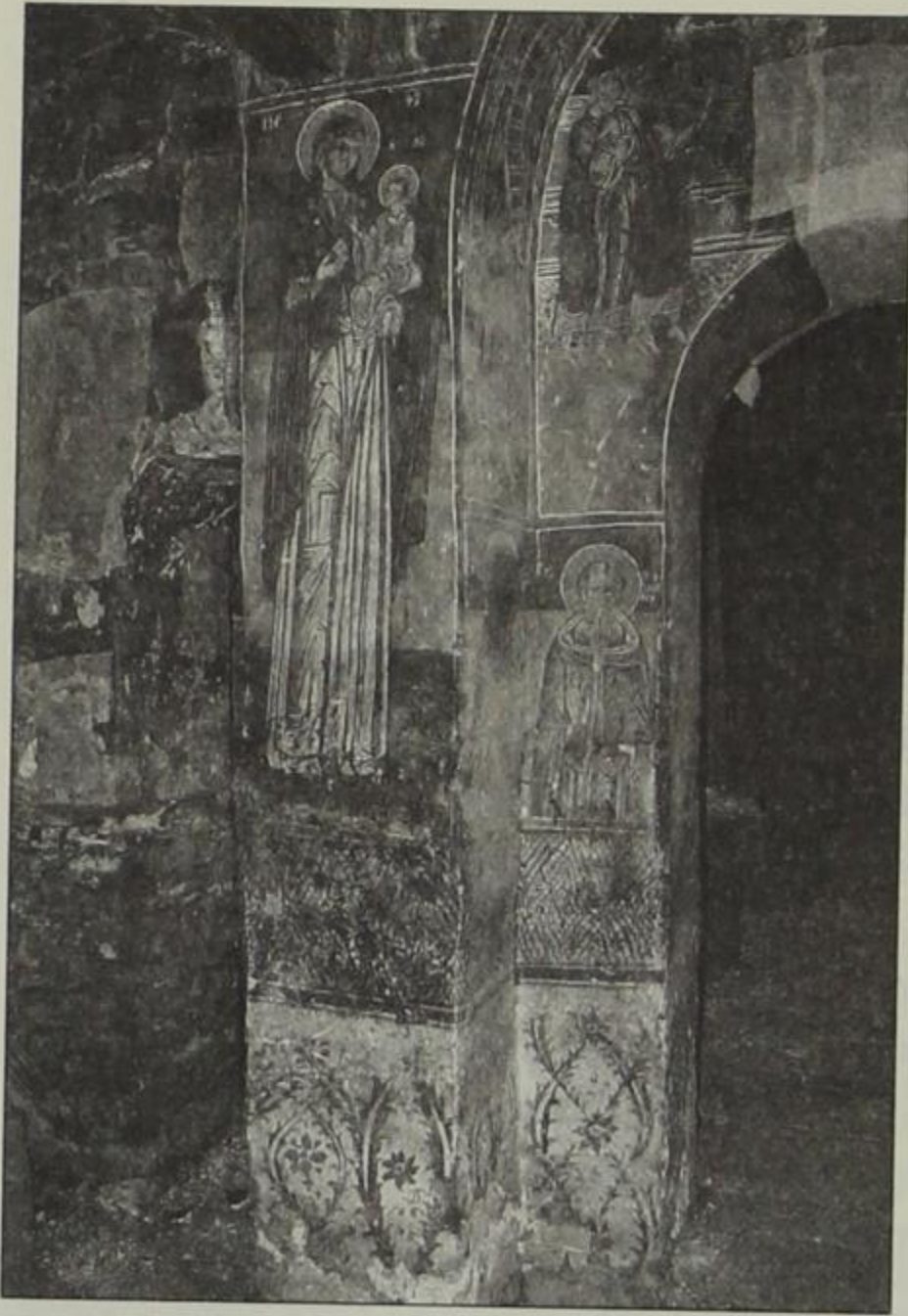
Φετόκο (υψόμ. 1000 μ.). Ο μικρός ναός που σώζεται στον παλιό οικισμό του χωριού τούτου κτίσθηκε το 1624. Από το χωριό αυτό καταγόταν ο αγιογράφος Αδάμης που ιστόρησε ναούς στην Βήσσανη το 1736, στην Πέπελη Δρόπολης το 1754 και στους Κοκλιούς Κουρέντων το 1756⁶.

Ντέντσικο (υψόμ. 1450 μ.). Τον 19ο αιώνα τουλάχιστον, το βλαχοχώρι τούτο εκατοικείτο κυρίως από κτηνοτρόφους νομάδες (παραχείμαζαν συνήθως στην Χρούπιστα), αλλά και από αγωγιάτες και ξυλεμπόρους, βρισκόταν δε στον δρόμο που διερχόταν από τα εξής χωριά: Σλάτινα, Ζέρμα, Λούψικο, Πιστίλιαπη, Ντέντσικο, Πληκάτι, Τούρνοβο, Λισκάτσι, Χιονιάδες, Ερσέκα. Το 1620 ιστορήθηκε ναός στην Βροσίνα από τον αγιογράφο Μιχαήλ, που καταγόταν από το «Τένισκο», όπως έγραφε ο ίδιος, και από τον Δημήτριο⁷.

Ζέρμα (υψόμ. 1040 μ.). Το 1656, με δαπάνες ενός άρχοντα καταγόμενου από το Λινοτόπι, μεταφέρθηκε πλησίον του χωριού η

Αγ. Αθανάσιος Φετόκου, κτητορική επιγραφή, 1624.

Τοιχογραφίες στη Μονή Ζέρμας.

μονή που υπήρξε στην θέση Παλιομονάστηρο. Γνωρίζουμε δύο Ζερματινούς αγιογράφους: τον Μιχαήλ, ο οποίος το 1658 ιστόρησε, μαζί με τον Ηλία από το Μπορμποτσικό, τον ναό της μονής Σπηλαίου Γρεβενών, κατά δε τα έτη 1662-72 τους ναούς δύο μονών στην Β. Ήπειρο, και τον Ιωάννη, που ιστόρησε ναό της μονής Ζώνης Κοζάνης το 1799. Ζερματινός ήταν και ο Διονύσιος Γοβδελάς (1722-93), που διετέλεσε σχολάρχης στην Κοζάνη και έπειτα επίσκοπος Πλαταμώνος. Τη δεκαετία του 1770 μερικές οικογένειες του χωριού μετοίκησαν στην Βλάτση Κοζάνης⁸.

Φούρκα (υψόμ. 1360 μ.). Από το βλαχοχώρι τούτο διέρχονταν δρόμοι που οδηγούσαν από την Δ. Μακεδονία στην Γράμμουστα, στην Ερσέκα μέσω Μπλίσδιανης και Πληκατιού και στην Κόνιτσα. Πλησίον του βρισκόταν η μονή Κλαδόρμης και το βλαχοχώρι Λιάσκα που ερημώθηκε το 1743 ίσως. Ο μητροπολίτης Κοζάνης Ιωακείμ, ευρισκόμενος στην Φούρκα το 1943, έλεγε ότι είδε στο χωριό και σε άλλα μέρη πολλές εικόνες ζωγραφισμένες από αγιογράφους Φουρκιώτες του 17ου και του 18ου αιώνα, οι οποίοι είχαν μαθητεύσει στην αγιογραφική σχολή της Σαμαρίνας. Στα τέλη των αιώνων αυτών, πολλοί Φουρκιώτες μετοίκησαν στην Μακεδονία. Ο Φουρκιώτης ιερέας Ανανίας το 1768 έγινε δάσκαλος στο

Ζουπάνι και το 1785 έγινε ηγούμενος στη μονή Ζηκόβιστας Καστανοχωρίων⁹.

Σταρίτσανη (υψόμ. 930 μ.). Ο αρχικός οικισμός της ερημώθηκε το 1670, πλησίον δε του νέου οικισμού της, που αργότερα εθεωρείτο δασκαλοχώρι, κτίσθηκε μονή. Ο χωριανός αγιογράφος Δημήτριος Αναστασίου ιστόρησε το τέμπλο και εικόνες σε ναό πλησίον των Αγίων Σαράντα το 1822 και φορητές εικόνες σε ναούς της Μόλιστας το 1823 και του χωριού Κουτσιάτι των Αγ. Σαράντα το 1824¹⁰.

Πάδες (υψόμ. 1140 μ.). Ήταν βλαχοχώρι, στην περιοχή του οποίου παλιότερα υπήρχαν δύο μονές. Το 1650 περίπου το χωριό ερημώθηκε πρόσκαιρα λόγω βαριάς επιδημίας. Γνωρίζουμε τρεις Παδιώτες ασημουργούς που έγραψαν τα ονόματά τους σε έργα τους κατά τα έτη 1865, 1873, 1876¹¹.

Κόνιτσα (υψόμ. 400-800 μ.). Ήταν έδρα του ομώνυμου καζά και από το 1720 περίπου έδρα της επισκοπής Βελλάς. Σε αργυρή επένδυση εικόνας, φιλοτεχνημένη το 1775,

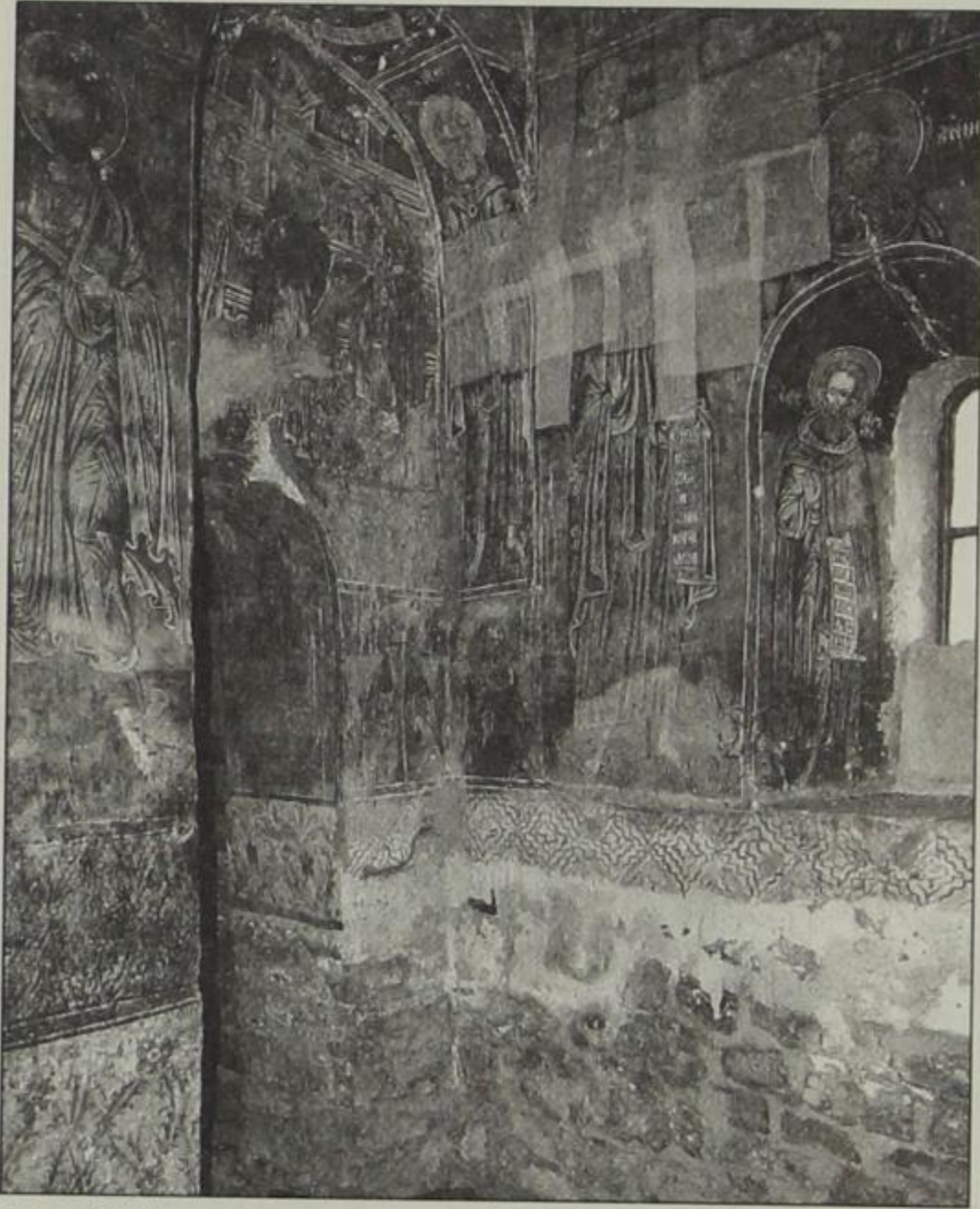
έχει γραφεί ότι «την ασημόδεσεν... Κώστας από πολιτείαν Κόνιτζα». Είναι αμφίβολο αν κατάγονταν επίσης από την κώμη της Κόνιτσας ο Χριστόδουλος Πανταζή, αργυροχόος των ετών 1765-1809 (διότι, όπως προαναφέρθηκε, φαίνεται πιθανό να καταγόταν από το Λισκάτσι) και ο Αθανάσιος Πολυχρόνη, ο οποίος το 1817 εκάλυψε με αργυρή επένδυση εικόνα του ναού της Κάτω Κόνιτσας, χωρίς να αναγράψει και την γενέτειρά του. Ο Κων. Δημ. Χρυσόχοπουλος, ο οποίος καταγόταν από την Κόνιτσα (γενν. το 1823) και είχε εκεί παντοπωλείο, έπειτα δε μετοίκησε στην Λαμία, πιθανότατα είχε πρόγονο χρυσοχόο, όπως υποδηλώνει το επώνυμό του¹².

Β. Γενέτειρες εικαστικών καλλιτεχνών σε γειτονικές επαρχίες

Σαμαρίνα (υψόμ. 1450 μ.). Μεγάλο βλαχοχώρι, πλησίον του οποίου το 1713 κτίσθηκε μονή. Οι κάτοικοί του ήσαν κυρίως κτηνοτρόφοι, αγωγιάτες, παραγωγοί μάλλινων ειδών, υλοτόμοι, έμποροι, μαχαιροποιοί, αγιογράφοι και αργυροχρυσόχοι. Η πιο παλιά γνωστή

ΙΣ ΧΣ, εικόνα Μονής Μπίγκορσκι, έργο Μιχαήλ Σαμαρινιώτη, 1831

Μονή Ζέρμας, τοιχογραφίες ζωγράφων από το Λινοτόπι.

μας αγιογραφία Σαμαρινωτών χρονολογείται στο 1771. Έξω από το χωριό λειτούργησε εργαστήριο παραχάραξης νομισμάτων. Κατά τα έτη 1800 και 1819 τουλάχιστον, πολλοί κάτοικοί του μετοίκησαν ομαδικά¹³.

Μπορμποτσικό (υψόμ. 880 μ.). Το 1625 είχε κτισθεί πλησίον του σημερινού χωριού η σωζόμενη μονή. Σε έρανο που διενεργούσαν το 1660 μοναχοί του Αγίου Τάφου, συνεισέφεραν 16 οικογένειες του χωριού, εκ των οποίων οι 8 ανήκαν σε ιερείς. Από το χωριό κατάγονταν και οι εξής τρεις αγιογράφοι: ο Ηλίας που ιστόρησε μονή το 1658 μαζί με Ζερματινό, όπως προαναφέρθηκε, ο Νεόφυτος που ιστόρησε ναό στο Κριμίνι το 1778 και ο Δημήτριος που

ιστόρησε την μονή Ζηκόβιτσας το 1785 μαζί με τον Χιονιαδίτη Μιχαήλ. Το 1886 το χωριό είχε χάνια και 1.400 κατοίκους, κυρίως υλοτόμους και κτίστες¹⁴.

Γράμμουστα (υψόμ. 1350 μ.). Ήταν βλαχοχώρι, το οποίο τον 18ο αιώνα είχε σχολή και 15.000 κατοίκους, κυρίως παραγωγούς και εμπόρους προϊόντων μαλλιού, δερματοτεχνίτες, οπλοποιούς, κτίστες και αγιογράφους, μνημονεύεται δε το 1775 σε παρρησία των Μετεώρων. Από τους αγιογράφους του γνωρίζουμε έναν του 16ου αιώνα και τέσσερις του 17ου αιώνα. Εγκαταλείφθηκε γύρω στο 1800 για να μην πάρει ο Αλή πασάς στο χαρέμι του μια χωριανή. Το 1886 το χωριό είχε 50 οικογένειες χριστιανών και τρεις εκκλησίες, διέρχονταν δε από αυτό δρόμοι που οδηγούσαν προς Νικολίτσα, Δάρδα, Κορυτσά και προς Κολώνια¹⁵.

Λινοτόπι (υψόμ. 1230 μ.). Ήταν βλαχοχώρι, το οποίο αρχικά ίσως λεγόταν Ελληνοτόπι. Κατά την περίοδο της ακμής του, ίσως ήσαν έδρα επισκοπής, είχε δε περίπου 6.000 κατοίκους, από τους οποίους πολλοί ήσαν εικαστικοί καλλιτέχνες. Πλησίον του βρισκόταν η σωζόμενη μονή του Αγίου Ζαχαρία, η οποία ιστορήθηκε το 1671 και είχε 7 μετόχια. Γνωρίζουμε ότι κατά την περίοδο 1570-1656 έξι κυρίως Λινοτίπες ιστόρησαν

πολλές εκκλησίες και εικόνες, στην περιοχή της Πίνδου κατά το πλείστον, ότι τουλάχιστον 4 τέμπλα ναών των ετών 1767, 1772, 1782, 1791 είναι έργα ξυλογλυπτών Λινοτοπιτών και ότι μια φιάλη αγιασμού του 1779 και μια λειψανοθήκη του 1788 φιλοτεχνήθηκαν από αργυροχρυσόχρους Λινοτοπίτες¹⁶.

Νικολίτσα. Ήταν βλαχοχώρι που βρισκόταν πίσω από την κορυφή του Γράμμου, στον δρόμο που οδηγούσε στην Στίκα Κολώνιας. Το 1592 το όνομά του σημειώθηκε σε παρρησία των Μετεώρων. Ήταν έδρα επισκοπής και είχε 6.000 κατοίκους χριστιανούς, οι οποίοι όμως κατά το 1770 μετοίκησαν στην Δάρδα κυρίως. Ανέδειξε αργυροχρυσόχρους, εκ των οποίων γνωρίζουμε τρεις που αυτοπροσδιορίστηκαν σε έργα τους των ετών 1690, 1714, 1776¹⁷.

Γ. Ακμή και παρακμή των εν λόγω οικισμών

1. Από τον κώδικα της μονής Ζάβορδας των Γρεβενών και από άλλες πηγές, συνάγεται ότι οι προαναφερθέντες οικισμοί, σχεδόν όλοι, υπήρχαν ήδη από τους αιώνες 16ο και 17ο τουλάχιστον. Κατά τους πρώτους αιώνες της τουρκοκρατίας, τα χωριά της Πίνδου κατέβαλλαν μειωμένους φόρους και εδικαιούντο να αυτοδιοικούνται, εάν οι κάτοικοί τους υπηρετούσαν ως οδοφύλακες σε δερβένια (διόδους) των περιοχών τους ή εάν ασχολούνταν κυρίως με την κτηνοτροφία και προμήθευαν προϊόντα της στο κράτος. Τις προϋποθέσεις αυτές πληρούσαν τα περισσότερα από τα προαναφερθέντα χωριά και μάλιστα όσα κατοικούνταν από βλάχους, καθώς και άλλα βλαχοχώρια, όπως η Μοσχόπολη, η Κλεισούρα, το Περιβόλι, το Μέτσοβο, οι Καλαρρύτες κ.ά. Πολλοί από τους κατοίκους των βλαχοχωριών δεν ήσαν νομάδες κτηνοτρόφοι, αλλά βιοπορίζονταν ταξιδεύοντας στο εσωτερικό ή και στο εξωτερικό ως μεταφορείς ή έμποροι πρώτων υλών, ως τεχνίτες ή ως εικαστικοί καλλιτέχνες. Με τις δραστηριότητές τους αυτές, τα βλαχοχώρια αναπτύχθηκαν οικονομικά και πολιτιστικά, μεγάλωσαν δε πληθυσμιακά λόγω και της προσέλευσης μετοίκων που αναζήτησαν σε αυτά απασχόληση ή καλύτερες συνθήκες διαβίωσης.

2. Όμως, η ανάπτυξη της κτηνοτροφίας στην Πίνδο, που είχε αρχίσει τον 14ο αιώνα, ατόνησε κατά τον 18ο αιώνα, αφ' ενός επειδή τα χειμαδιά είχαν γίνει τσιφλίκια γεωργικά και αφ' ετέρου επειδή η ζήτηση μαλλιού ήταν πλέον μικρότερη συγκριτικά προς το βαμβάκι¹⁸. Εξάλλου, τον 17ο αιώνα και μετέπειτα πολλά χωριά του Γράμμου και του Σμόλικα δεινοπάθησαν κατά περιόδους από επιδημίες και από επιδρομές Αλβανών, οι οποίοι απαιτούσαν να γίνουν έμμισθοι προστάτες τους ή τσιφλικάδες και λήστευαν ή κατέστρεφαν τα ανθιστάμενα χωριά, όπως προκύπτει από τα ακόλουθα περιστατικά μεταξύ άλλων: Το 1621 τα χωριά του Γράμμου καταπιέστηκαν από τους βοεβόδες τους και από κλέφτες, γι' αυτό πολλοί κάτοικοί τους μετοίκησαν αλλού, κυρίως στην Μηλόβι-

στα (ανάμεσα στην Πρέσπα και στο Μοναστήρι ή Μπιτόλια). Περί το 1650, πολλά χωριά του Βοΐου υποβλήθηκαν σε έμμισθη προστασία, μετά δε από λίγες δεκαετίες έγιναν τσιφλίκια¹⁹. Κατά τα έτη 1667-69, λόγω επιδημίας πανούκλας, ερημώθηκαν δύο οικισμοί ευρισκόμενοι πλησίον των νεότερων χωριών Σταρίτσανη και Μόλιστα, πιθανότατα δε ερημώθηκαν τότε και η Μαλνίτσα Καστάνιανης, τα παλιοχώρια Στράτσιανης και Ζέρμας, η Λιάσκα, η Πιστίλιαπη κ.ά.²⁰.

Το 1769 οι κάτοικοι της ακμάζουσας πολυάνθρωπης Μοσχόπολης καταπιέστηκαν από Αλβανούς ετερόθρησκους κυρίως δανειστές τους, γι' αυτό οι περισσότεροι την εγκατέλειψαν και εγκαταστάθηκαν σε άλλους οικισμούς, κοντινούς ή μακρινούς, μεταξύ των οποίων ήσαν το Λούψικο (μετοίκησαν 70 οικογένειες), το Κωστρέτσι Δαγκλιού και το Περιβόλι²¹. Κατά τα έτη 1770-1800, κακοποιήθηκαν από Αλβανούς οι οικισμοί του Γράμμου Νικολίτσα, Λινοτόπι, Γράμμουστα κ.ά., με συνέπεια να μετοικήσουν οι περισσότεροι κάτοικοί τους στα Μπιτόλια, στην Σερβία, στη Μακεδονία και αλλού, όπου συνέχισαν να ασχολούνται κυρίως με την επεξεργασία και την εμπορία μαλλιού, την ραπτική, την αργυροχρυσοχοΐα. Η εγκατάλειψη αυτών των οικισμών χρονολογείται στα έτη 1770-1800, όχι βάσει ειδικών μαρτυριών, αλλά βάσει πηγών που μας πληροφορούν ότι προξενήθηκαν τότε μεγάλες καταστροφές σε ορισμένους άλλους οικισμούς της Δ. Μακεδονίας και γειτονικών περιοχών και ότι ο Αλή πασάς κατάργησε τότε τα προνόμια των βλαχοχωριών²². Όπως προαναφέρθηκε, σε λειψανοθήκες των ετών 1776 και 1788, σε φιάλη αγιασμού του 1779 και σε τέμπλα του 1782 και του 1791, αναγράφτηκαν η Νικολίτσα και το Λινοτόπι ως γενέτειρες των κατασκευαστών των έργων αυτών. Υποθέτω ότι οι μαρτυρίες αυτές υποδηλώνουν: είτε ότι μέχρι το 1776 η Νικολίτσα και μέχρι το 1791 το Λινοτόπι δεν είχαν κακοποιηθεί, είτε ότι οι εν λόγω καλλιτέχνες δεν είχαν μετοικήσει μέχρι τότε από τις κακοποιηθείσες γενέτειρές τους, είτε ότι αυτοί είχαν μεν μετοικήσει αλλού, αλλά εξακολούθησαν να μνημονεύουν τις γενέτειρές τους στα έργα τους²³.

3. Για τον χώρο της σημερινής επαρχίας Κόνιτσας, γνωρίζουμε και τα ακόλουθα σχετικά περιστατικά: Μέχρι το 1690 περίπου, οι κοιλάδες της Καραμουρατιάς και της Κόνιτσας ευημερούσαν (και μάλλον γι' αυτό κτίστηκαν τότε πολλές μονές στις πλαγιές του Γράμμου και του Σμόλικα), κατά δε τον 18ο αιώνα η Βούρμπιανη ήκμαζε και αύξησε τον πληθυσμό της με εποίκους που ήλθαν από την Καραμουρατιά, την Κολώνια και την Δ. Μακεδονία. Στα τέλη του 18ου αιώνα, πολλοί Φουρκιώτες και μερικοί Ζερματινοί μετοίκησαν στη Μακεδονία, όπως είπαμε, το Λούψικο τσιφλικοποιήθηκε (το 1770 περίπου), στο Λισκάτσι και στον Ίσβορο έγιναν καταλήψεις βοσκοτόπων από Αλβανούς (1784 και 1786 αντιστοίχως), στο Κεράσοβο επέδραμαν Αλβανοί (1785), οι κάτοικοι της Πλάβαλης την εγκατέλειψαν για λίγους μήνες λόγω επιδρομής Αλβανών (1801)²⁴. Ωστόσο, συνεχίστηκε και κατά την περίοδο αυτή η παραγωγή εικαστικών έργων από καλλιτέχνες καταγόμενους από την επαρχία Κόνιτσας.

Δ. Αρχική προέλευση των εν λόγω καλλιτεχνών

Κατά μία γνώμη, οι αρχικοί εικαστικοί καλλιτέχνες του Λινοτοπιού, της Γράμμουστας και της Νικολίτσας ήσαν μέτοικοι που μετεγκαταστάθηκαν στα χωριά αυτά από την Καστοριά, όταν αυτή κατακτήθηκε από τους Τούρκους, οι ίδιοι δε και οι «πρόγονοί» τους είχαν διακοσμήσει προγενέστερα πολλούς ναούς στις περιοχές της Καστοριάς, των Πρεσπών και της Αχρίδας²⁵. Η εκδοχή αυτή φαίνεται βάσιμη, αφ' ενός επειδή τα ως άνω τρία ορεινά χωριά γειτόνευαν με την Καστοριά και αφ' ετέρου επειδή οι παλαιότεροι αγιογράφοι τους διατήρησαν την τεχνοτροπία της «Μακεδονικής σχολής» (η οποία όμως συν τω χρόνω έχασε τα ουσιώδη χαρακτηριστικά της και κατέληξε στην διαμόρφωση μιας τέχνης σχεδόν λαϊκής)²⁶.

Για τους αρχικούς εικαστικούς καλλιτέχνες που κατάγονταν από τα άλλα χωριά του Γράμμου (εκτός από τα προαναφερθέντα τρία) ή του Σμόλικα, δύναται να υποτεθεί ότι: είτε α) ήσαν και αυτοί μέτοικοι από την Καστοριά κατά την ίδια εποχή, είτε β) υπήρξαν μαθητές των καλλιτεχνών των προαναφερθέντων τριών χωριών, στους τόπους εργασίας αυτών των δασκάλων τους, όταν κατά την ίδια εποχή ή αργότερα αντιλήφθηκαν ότι θα μπορούσαν και αυτοί να βιοπορίζονται με τα προσοδοφόρα επαγγέλματα των καλλιτεχνών γειτόνων τους.

Η γνώμη του Σ. Λιάκου ότι οι αρχικοί εικαστικοί καλλιτέχνες των ως άνω άλλων χωριών μαθήτευσαν σε δασκάλους, οι οποίοι μετοίκησαν σε αυτά όταν οι γενέτειρές τους κακοποιήθηκαν, δηλαδή μετά το 1770, δεν ευσταθεί. Διότι τουλάχιστον τα χωριά Χιονιάδες, Ντέντσικο, Φετόκο, Ζέρμα και Μπορμποτσικό υπήρξαν γενέτειρες αγιογράφων ήδη από τον 17ο αιώνα και πάντως πριν από το 1770. Επίσης δεν ευσταθεί, ως

Ανθίβολο από το αρχείο του Γεωργίου Ν. Εξάρχου.

ατεκμηρίωτη και ως ανιστόρητη, η γνώμη ότι κάποιοι αγιογράφοι της Πόλης, μετά την άλωσή της, κατέφυγαν στην Ιταλία και ακολούθως, αναζητώντας εργασία, αποβιβάστηκαν στην Ηγουμενίτσα, όπου σχετίστηκαν με νομάδες του Ντέντσικου και πείσθηκαν από αυτούς να εγκατασταθούν στο χωριό τους, αλλά οι αγιογράφοι προτίμησαν το χωριό Χιονιάδες²⁷. Ατεκμηρίωτη είναι και η φήμη ότι οι ξυλογλύπτες του Τούρνοβου έμαθαν την τέχνη τους από Μετσοβίτες που μετοίκησαν στο Τούρνοβο²⁸.

ΥΠΟΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Για τα κίβδηλα νομίσματα, βλ. Απ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Μακεδονίας*, 1992, σελ. 194, Α. Τούρτα, *Οι ναοί του αγίου Νικολάου στη Βίτσα και του αγίου Μηνά στο Μονοδένδρι*, 1991, σελ. 41.
2. Μ. Κοκολάκης, *Το ύστερο Γιαννιώτικο πασαλίκι*, 2003, σελ. 195-97, Χ. Γκούτος, *Κόνιτσα*, τ. 2011, σελ. 418. Για το Μπλομτοτικό, βλ. Α. Δάρδας, *Τα μοναστήρια της μητροπόλεως Σιοανίου και Σιατίστης*, 1993, σελ. 257, 266, 281 και την εκεί βιβλιογραφία.
3. Βλ. αντιστοίχως Σ. Τοιόδουλος, *Ηπειρ. Χρονικά*, τ. 2001, σελ. 197 επ., Ευ. Ζωγράφος, *Εκ Χιονιάδων*, τχ 6/2003.
4. Για τα παραπάνω, βλ. Ρ. Στυλιανού, εις *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την άλωση*, τ. Β' 1982, σελ. 79, Κ. Σκούρτης, εις Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη/Κ. Σκούρτης, *Ζωγραφική και ξυλογλυπτική στα Μαστοροχώρια Χιονιάδες*, *Γοργαπόταμος*, 2008, σελ. 104, 127-29, 117-19.
5. Κ. Στεργιάδουλος, *Ηπειρ. Χρονικά*, τ. 1937, σελ. 232, Τ. Χρήστου, *Ασημοχώρι Κόνιτσας*, 2001, σελ. 20-22. Κατάλοιπα εργαστηρίου αργυροχοΐας βρέθηκε και στη Σαμαρίνα (Α. Wace/N. Thompson, *Οι νομάδες των Βαλκανίων*, 1989, σελ. 149).
6. Για τα παραπάνω τρία χωριά, βλ. Γκούτος, *Κόνιτσα*, τ. 2011, σελ. 422, 417, 102 και την εκεί βιβλιογραφία. Ξυλογλύπτες προήλθαν και από την Βούρμπιανη. Στην τοποθεσία της Πιντακαριά, τα παλιά χρόνια υπήρχαν ξηροπλάτανα, γι' αυτό έρχονταν εκεί από την Μακεδονία εποχικοί τεχνίτες που κατασκεύαζαν ξύλινα πιάτα, κλειδοπίνιακα, σφραγίδες, κοφίνια κλπ. (Αν. Ευθυμίου, *Η Βούρμπιανη της Ηπείρου*, 1987-1990, σελ. 100, 464). Σε παρόμοια τοποθεσία της Σμίξης, κατασκευάζονταν ξύλινα δοχεία νερού, κουτάλια, λεκάνες κλπ. (Γ. Νασίνας, *Σμίξη*, 1971, σελ. 22).
7. Βλ. κατά σειρά: Α. Wace/M. Thompson, *όπ.*, σελ. 212, Ν. Σχινάς, *Οδοπορικά σημειώσεις Μακεδονίας και Ηπείρου ...* τχ Γ' 1887, σελ. 786, Μ. Χατζηδάκης/Ε. Δρακοπούλου, εις *Έλληνες Ζωγράφοι μετά την Άλωση*, τ. Β' 1997, σελ. 193. Ο ως άνω δρόμος και άλλοι δρόμοι διερχόμενοι από τα Γραμμοχώρια σημειώνονται από τον Χ. Ρεμπέλη στον Χάρτη επαρχίας Κονίτσης, 1938.
8. Βλ. Γκούτος, *Κόνιτσα*, τ. 2011, σελ. 254, Α. Καραμπενίδη, *Ηπειρ. Γράμματα*, τχ 13/2008, σελ. 408, 407, 409, Δάρδας, *όπ.*, σελ. 276, 290.
9. Γκούτος, *Κόνιτσα*, τ. 2012, σελ. 90-92, Χ. Εξάρχου, *Η Φούρκα της Ηπείρου*, 1987, σελ. 196, Δ. Μπαρής, *Φούρκα*, 1978, σελ. 23 επ., Γ. Τοιούμης, *Ιστορία του χωριού Φούρκα της Ηπείρου*, 1933, σελ. 8-11, Δάρδας, *όπ.* σελ. 316, 320.
10. Γκούτος, *όπ.*, σελ. 251-54, Αρ. Πετρονότης, εις *Πρακτικά Β' Ιστορικού Συνεδρίου Αιτωλοακαρνανίας*, Β' 2004, σελ. 909, Γ. Παΐσιος, *Ηπειρ. Εστία*, τ. 1955, σελ. 763.
11. Γκούτος, *όπ.*, σελ. 9, Β. Παπαδοπούλου, *Ηπειρ. Χρονικά*, τ. 2005, σελ. 89.
12. Βλ. Β. Παπαδοπούλου, εις Β. Ντεσιάκος (επιμέλεια), *Η Κόνιτσα και τα χωριά της*, 2008, σελ. 109, 112, Δ. Νάτσιος, *Ηπειρ. Εστία*, τ. 1977, II.

13. Βακαλόπουλος, ό.π. σελ. 402, Wace/Thompson, ό.π., σελ. 73-75, 80, 85, 149, 153, Απ. Παπαδημητρίου, *Σελίδες ιστορίας των Γρεβενών*, 2003, σελ. 224, 342, 343, 377, Κ. Μακρής, *Οι ζωγράφοι της Σαμαρίνας*, 1991.
14. Βλ. Χ. Πατρινέλης, *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά*, τ. 1996, σελ. 107, Ν. Σχινάς, ό.π. 1886, σελ. 125, Μ. Πολύβιος, εις *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση*, τ. Β', σελ. 35, 45, Δάρδας, ό.π., σελ. 315-16, 276-77.
15. Σ. Λιάκος, *Μακεδονική Ζωή*, τ. 1972, σελ. 27, Α. Καραμπερίδη, ό.π., σελ. 412, Α. Σινάνης, *Ο Γράμμος και τα μαστοροχώρια της Κόνιτσας*, 2010, σελ. 90-93, Β. Σπανός, *Μακεδονικά*, τ. 2003-4, σελ. 311, Σχινάς, ό.π., σελ. 122-23.
16. Τούρτα, ό.π., σελ. 41-43, η ίδια, *Δελτίο Χριστ. Αρχαιολ. Ετ.*, τ. 2001, σελ. 341 επ., ιδίως 351-353, Καραμπερίδη, ό.π., σελ. 409-11, Σινάνης ό.π., σελ. 80-85, Δ. Μακρής, *Μακεδονική Ζωή*, τ. 1972, σελ. 29-31.
17. Ι. Μαρινιανός, *Μοσχόπολις*, 1957, σελ. 84, Σχινάς, ό.π., σελ. 218, Β. Σπανός, ό.π., σελ. 312, Β. Παπαδοπούλου, *Ηπειρ. Χρονικά*, τ. 2005, σελ. 65, 66, Γ. Παΐσιος, *Ηπειρ. Εστία*, τ. 1955, σελ. 760, Α. Πετρονώτης/Β. Παπαγεωργίου, *Μαστόροι χτίστες από τα μαστοροχώρια της Κόνιτσας*, 2008, σελ. 11.
18. Για τα προεκτεθέντα, βλ. Μαρτινιανός, ό.π., σελ. 33, 54, 77, 88-90, Τ. Stojanovich εις Σ. Ασδραχάς (επιμέλεια), *Η οικονομική δομή των Βαλκανικών χωρών ιε'-ιθ' αι.*, 1979, σελ. 309-312, Wace/Thompson, ό.π., σελ. 212-13, Γ. Έξαρχος, *Ξένοι περιηγητές για τους Βλάχους*, 2004, σελ. 40, 53, 55, 57, Λ. Βρανούσης/Β. Σφυρόερας, εις Μ. Σακελλαρίου (επιμέλεια), *Ήπειρος*, 1997, σελ. 242-43, Β. Ρόγκου, *Η ορεινή πόλη της κτηνοτροφίας*, εις Ετ. Μελ. Νέου Ελληνισμού, *Νεοελληνική πόλη οθωμ. κληρονομιά και ελλ. κράτος*, τ. Α', 1985, επ., Γκούτος, *Η επαρχία Κόνιτσας στους αιώνες 13ο έως 19ο*, Ηπειρ. Γράμματα, τχ 15/2010, σελ. 161-63.
19. Για τα δύο αυτά περιστατικά, βλ. Βακαλόπουλος, ό.π., σελ. 190-93, 278-81, 295, Παπαδημητρίου, ό.π., σελ. 286-90, Δ. Τσίγκαλος, *Το Εφταχώρι*, 1979, σελ. 25, 28. Κατά τους Wace/Thompson (ό.π., σελ. 218), στην Μηλόβιστα κατέφυγαν και Φουρκιώτες.
20. Βλ. Γκούτος, *Η επαρχία Κόνιτσας και η Μόλιστα επί τουρκοκρατίας*, 2003, σελ. 81, Πετρονώτης/ Παπαγεωργίου, ό.π., σελ. 49, Β. Ντάνης, *Πορτσ*, 2001, σελ. 152, 81.
21. Βλ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Δ' 1979, σελ. 386 και την εκεί βιβλιογραφία, για δε τα ως άνω τρία χωριά, βλ. F. Rouquerville, *Ταξίδι στην Ελλάδα*, Τα Ηπειρωτικά, τ. Α' 169, τ. Β' 27, Θ. Σαράντης, *Το χωριό Περιβόλι Γρεβενών*, 1977, σελ. 172.
22. Βλ. Βακαλόπουλος, *Ιστορία της Μακεδονίας*, 1992, σελ. 305, 359, 403, 450-51, Τούρτα, *Οι ναοί ...*, σελ. 42, Παπαδημητρίου, 292-97, 341-42, Stojanovich, ό.π. 298. Στη Βουλγαρία, όλοι σχεδόν οι βλάχοι ονομάζονται Γραμμουσπιανοί (T. Kahl, *Για την ταυτότητα των βλάχων*, 2009, σελ. 237-41). Ο Σ. Λιάκος (ό.π.) γράφει, χωρίς τεκμηρίωση, ότι η Νικολίτσα, το Λινοτόπι και η Γράμμιοσα καταστράφηκαν μεταξύ των ετών 1680 και 1720 και ότι προηγήθηκε καταστροφή της Βάλιανης (πλησίον της Ερσέκας), της οποίας οι κάτοικοι κατέφυγαν στην Νιγκουβάνεα και στην Μπελκαμένη Φλώρινας. Η Βέλιανη μνημονεύεται στην παρρησία της μονής Σκαμνελίου, όπως και η Μοσχόπολη (Ευ. Σαβράμης, *Επετ. Ετ. Βυζ. Σπουδών*, τ. 1935, σελ. 302). Δίπλα της βρισκόταν η Ράχοβα, που ήταν γενέτειρα αγιογράφων (Κ. Σκούρτης, ό.π., σελ. 89).
23. Είναι χαρακτηριστική η σημείωση σε τοιχογραφία: «δια χειρός Ιωάννου εκ Χιονιάδων και καταγόμενος εις Τούρνοβο» (Δ. Καμαρούλιας, *Ηπειρ. Εταιρεία*, τ. 2002, σελ. 283).
24. Βλ. Γκούτος, *Ηπ. Γράμματα*, τχ 15/2010, σελ. 166-73, Ευθυμίου, ό.π., σελ. 21, Γκούτος, *Κόνιτσα*, τ. 2011, σελ. 103, 421, 182, 185, τ. 2010, σελ. 413.
25. Σ. Λιάκος ό.π.
26. Βλ. Βακαλόπουλος, ό.π., σελ. 30, 32, 167, Δ. Τριανταφυλλόπουλος, εις Μ. Σακελλαρίου (επιμέλεια), *Ήπειρος*, 1997, σελ. 331, Τούρτα, ό.π., σελ. 216 επ., Καραμπερίδη, ό.π., σελ. 413 επ., Καμαρούλιας, *Εκ Χιονιάδων*, τχ 3/2000.
27. Βλ. Λιάκος, ό.π., Κ. Μακρής, *Χιονιάδιτες ζωγράφοι*, 1981, σελ. 29, Β. Χρήστου, *Απομνημονεύματα*, 2002, σελ. 223, 228-33.
28. Βλ. Πολυμέρου-Καμηλάκη/Σκούρτης, ό.π., σελ. 62.

Χρήστος Φ. Μαργαρίτης
Αλέξανδρος Γερ. Μακρής

Όταν ο εκ Φουρνά των Αγράφων...

Όταν ο εκ Φουρνά των Αγράφων ιερομόναχος και ζωγράφος Διονύσιος συνέγραφε την *Ερμηνεία των ζωγράφων ως προς την εκκλησιαστική ζωγραφία* (1730-1734), αλλά και όταν ο εκ Ζακύνθου ζωγράφος Παναγιώτης Δοξαράς συνέγραφε το *Περί Ζωγραφίας* δοκίμιό του (1726), ουδέποτε είχαν φαντασθεί –με τη σεμνότητα που τους διέκρινε– ότι στρατιές αγιογράφων, λογίων και αυτοδίδακτων, θα ακολουθούσαν τις συμβουλές τους σε όλη τη νότια Βαλκανική έως τις ημέρες μας.

Διαχειριζόμενοι τις μεταβυζαντινές εικόνες της Συλλογής Βελιμέζη στο, με τη συνεργασία του Μουσείου Μπενάκη και υπό την καθοδήγηση του διευθυντού του Καθηγητή Άγγελου Δεληβορριά, Πρόγραμμα Εργασιών εντοπισμού-συντήρησης-τεκμηρίωσης-μελέτης-καταλογογράφησης και εντέλει δημοσιοποίησής τους, γνωρίσαμε ανθίβολα από τις Συλλογές του, και ιδιαίτερα εκείνο της *Παναγίας Γαλακτοτροφούσας* (Αρ. Ευρ. 33151), που αντιστοιχεί στην ομότιτλη εικόνα της Συλλογής Βελιμέζη (Αρ. Επιστημονικού Καταλόγου 61). Στην Έκθεση και στο τμήμα της για τα Εκπαιδευτικά Προγράμματα, παρουσιάζουμε σχετικό κείμενο της Καθηγήτριας κυρίας Μαρίας Βασιλάκη.

Την περίοδο 1989-1995 ανακαλύψαμε τα ανθίβολα και τα σχέδια εργασίας του ζωγράφου-αγιογράφου Στέφανου Αλμαλιώτη (1910-1987) και, σχεδόν ταυτοχρόνως, τα ανθίβολα από τους Χιονιάδες. Τα τελευταία εμπιστευθήκαμε στις διακεκριμένες ερευνήτριες και βυζαντινολόγους, κυρίες Ανδρομάχη Κατσελάκη και Μαρία Νάνου, οι οποίες αμέσως εξετίμησαν τη σημασία και το ερευνητικό τους ενδιαφέρον. Ήταν τώρα η σειρά τους, μελετώντας τα, να προβούν σε επιστημονικές τεκμηριώσεις, ταυτίσεις και παραλληλισμούς, μετά από επισκέψεις σε ικανό αριθμό εκκλησιών και μονών στη βόρεια και τη βορειοδυτική Ήπειρο.

Ο εντοπισμός μιας μεγάλης και σημαντικής σειράς ανθιβόλων του Φώτη Κόντογλου (1895-1965), καθώς και του αρχείου με τα ανθίβολα του Κωνσταντίνου Αρτέμη (1878-1972), αποτέλεσαν για την Ομάδα μας συγκινητικές αφετηρίες για περαιτέρω έρευνες, με στόχο να ανακαλύψουμε και να γνωστοποιήσουμε στους ειδικούς, αλλά και στο ευρύτερο κοινό, κρυμμένους ή αγνοούμενους «θησαυρούς» από σχέδια με κάρβουνο, μολύβι, σινική, υδατοχρώματα και σε επιφάνειες χαρτιού διαφόρων τύπων –χαρτόνι, hardboard, ριζόχαρτο, φωτοτυπίες αμμωνίας, bloc εργαστηρίων κ.ά. Σημαντικό υλικό από τα αρχεία των Αγήνορα Αστεριάδη (1898-1977), Νίκου Εγγονόπουλου (1907-1985), Πολύκλειτου Ρέγκου (1903-1984), Αναστάσιου Λουκίδη (1884-1972), Ράλλη Κοψίδα (1929-2010) και

Γιάννη Καρούσου (1937-2013), μελετάται από ειδικούς επιστήμονες και θα αποτελέσει αντικείμενο ιδιαίτερης προβολής και παρουσίας.

Τώρα, στην Ύδρα, μετά από πρόσκληση του Ιστορικού Αρχείου-Μουσείου Ύδρας, το οποίο φέτος εορτάζει τα είκοσι πέντε χρόνια της τόσο επιτυχημένης, υπό τη διεύθυνση της δραστήριας κ. Κωνσταντίνας Αδαμοπούλου, λειτουργίας του, αποτολμούμε να παρουσιάσουμε ένα μικρό, αλλά αντιπροσωπευτικό, δείγμα από το αποθησαυρισμένο υλικό για το οποίο αναφερθήκαμε παραπάνω, στο πλαίσιο των ημερών του Θείου Πάθους.

Στην απόφασή μας αυτή καθοριστική ήταν και η από το 2009 προτροπή του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος κ.κ. Ιερωνύμου προς τους επιστήμονες «ν' ασχοληθούν περαιτέρω με τη μελέτη των Ανθιβόλων και των Εικόνων της Ορθόδοξης Χριστιανικής λατρείας, ώστε να υπάρξει συνέχεια στην ιερή αυτή παράδοση».

Το ίδιο σημείωνε και ο σημερινός Πρωθυπουργός –Υπουργός Πολιτισμού τον Ιούλιο του 2009– στον δικό του χαιρετισμό για την πρώτη έκδοσή μας για τα ανθίβολα: «...Μας αποκαλύπτει ακόμα τον πλούτο που κουβαλάει η λαϊκή τέχνη μέσα από τους αιώνες, από στοιχεία που μετασχηματίζονται από εποχή σε εποχή χωρίς να κόβεται ο ομφάλιος λώρος που τα συνδέει μεταξύ τους αλλά και με προγενέστερες εποχές. Ένας πολιτισμός τελικά είναι δύο πράγματα: Η συνέχεια και η εξέλιξή του. Και μέσα από τα *Ανθίβολα των Χιονιάδων* προκύπτει και η συνέχεια και η εξέλιξη του ελληνικού εικαστικού τρόπου στους τρεις τελευταίους αιώνες...».

Αθήνα, Απρίλιος 2014

Χρήστος Φ. Μαργαρίτης
Αλέξανδρος Γερ. Μακρής

Η έκθεση των ανθιβόλων στην Ύδρα

Φέτος την άνοιξη, το Ιστορικό Αρχείο - Μουσείο Ύδρας συμπλήρωσε τα 25 χρόνια επαναλειτουργίας του και, ανοίγοντας και πάλι τις πύλες του μετά την πρόσφατη ανακαίνιση όλων των χώρων του, από τη δωδεκάτη Απριλίου παρουσίασε την Έκθεση:

Ανθίβολα εκ του Ανεσπέρου Φωτός

Σχέδια για εικόνες και εκκλησίες από τους Χιονιάδες στην Ύδρα.

Το Σάββατο, 26 Μαΐου στις 7.00 το απόγευμα πραγματοποιήθηκαν με εξαιρετική επιτυχία τα εγκαίνια της έκθεσης με τη συμμετοχή πολλών εκπροσώπων της τοπικής κοινωνίας και πολλών μελών της Ομάδας Φίλων των Ανθιβόλων. Την εκδήλωση χαιρέτισαν με ομιλίες τους η Διευθύντρια του Μουσείου κ. Ντίνα Αδαμοπούλου και ο εκπρόσωπος της Ομάδας Φίλων των Ανθιβόλων κ. Χρήστος Μαργαρίτης. Ακολούθησε ξενάγηση του κοινού των επισκεπτών στο χώρο της έκθεσης.

Η λέξη *ανθίβολο*, από το ρήμα *αντιβάλλω*, είναι το χνάρι, το αποτύπωμα ενός εικαστικά αξιόλογου αρχετύπου και μνημονεύεται για πρώτη φορά σε κρητικό έγγραφο του 1560 (Μ. Βασιλάκη, 1995).

Η Έκθεση στην Ύδρα, **οργανώθηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα**, μετά από μια σειρά αντίστοιχων Εκθέσεων σε διεθνή Μουσεία την περίοδο 2007-2011, στο πλαίσιο των Εκθέσεων του Προγράμματος για τη Συλλογή των Εικόνων Βελιμέζη: 2007, Βερολίνο – 2007, Κρακοβία – 2008, Αλεξάνδρεια – 2009, Αγία Πετρούπολη – 2010, Μόσχα – 2011, Σόφια.

Στην Έκθεσή μας παρουσιάστηκαν ανθίβολα από τους Χιονιάδες, το μικρό χωριό της Ηλείου, όπου έδρασαν από τα μέσα του 18ου μέχρι τα μέσα του 20ου αιώνα πολλές οικογένειες ζωγράφων και αγιογράφων, όπως η οικογένεια των Παπακωστάδων ή Μαρινάδων ζωγράφων, μέλη της οποίας έχουν δημιουργήσει ορισμένα από τα ανθίβολα αυτά.

Η τέχνη του *ανθιβόλου* συνεχίστηκε και τους επόμενους αιώνες, μέχρι και σήμερα. Στα πλαίσια αυτά παρουσιάστηκαν στην Έκθεσή μας αντιπροσωπευτικά **ανθίβολα και σχέδια εργασίας** μεγάλων Ελλήνων ζωγράφων/αγιογράφων του 20ου αιώνα, των Δημητρίου Πελεκάση, Φώτη Κόντογλου, Αγήνορα Αστεριάδη, Πολύκλειτου Ρέγκου, Σπύρου Βασιλείου, Νίκου Εγγονόπουλου, Στέφανου Αλμαλιώτη και Γιάννη Καρούσου, τα

οποία μαρτυρούν τη διαχρονικότητα της ελληνικής θρησκευτικής ζωγραφικής τέχνης.

Τα έργα αυτά προέρχονται από τη Συλλογή ΒΕΛΙΜΕΖΗ, παρουσιάστηκαν χρονολογικά και συνοδεύονταν από ντοκουμέντα και αναπαραγωγές των φορητών εικόνων και τοιχογραφιών για τις οποίες χρησιμοποιήθηκαν τα αντίστοιχα ανθίβολα.

Παράλληλα, στο πλαίσιο της έκθεσης **λειτούργησαν εκπαιδευτικά προγράμματα**, ώστε οι μαθητές της Ύδρας και των άλλων γειτονικών περιοχών να μπορέσουν να την επισκεφθούν, εφόσον λειτούργησε και κατά τη διάρκεια της σχολικής περιόδου.

Η Έκθεση εντάσσεται στις Εκδηλώσεις «Έτος 2015: Φώτης Κόντογλου (1895 – 1965), Νίκος Εγγονόπουλος (1910 – 1985)».

Στο Μουσείο διατίθεται και ο κατάλογος της Έκθεσης σε ηλεκτρονική μορφή καθώς και ο επιστημονικός κατάλογος της Συλλογής «Ανθίβολα από τους Χιονιάδες», των Α. Κατσελάκη – Μ. Νάνου, που εκδόθηκε το 2009 από το Μουσείο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης.

Διάρκεια Έκθεσης: 12 Απριλίου – 29 Ιουνίου 2014.
Πληροφορίες: I.A.M.Y. 22980 52355, mail@gak-ydras.att.sch.gr
MVN 210 3609 776, 6945995700, mvnconsult@gmail.com

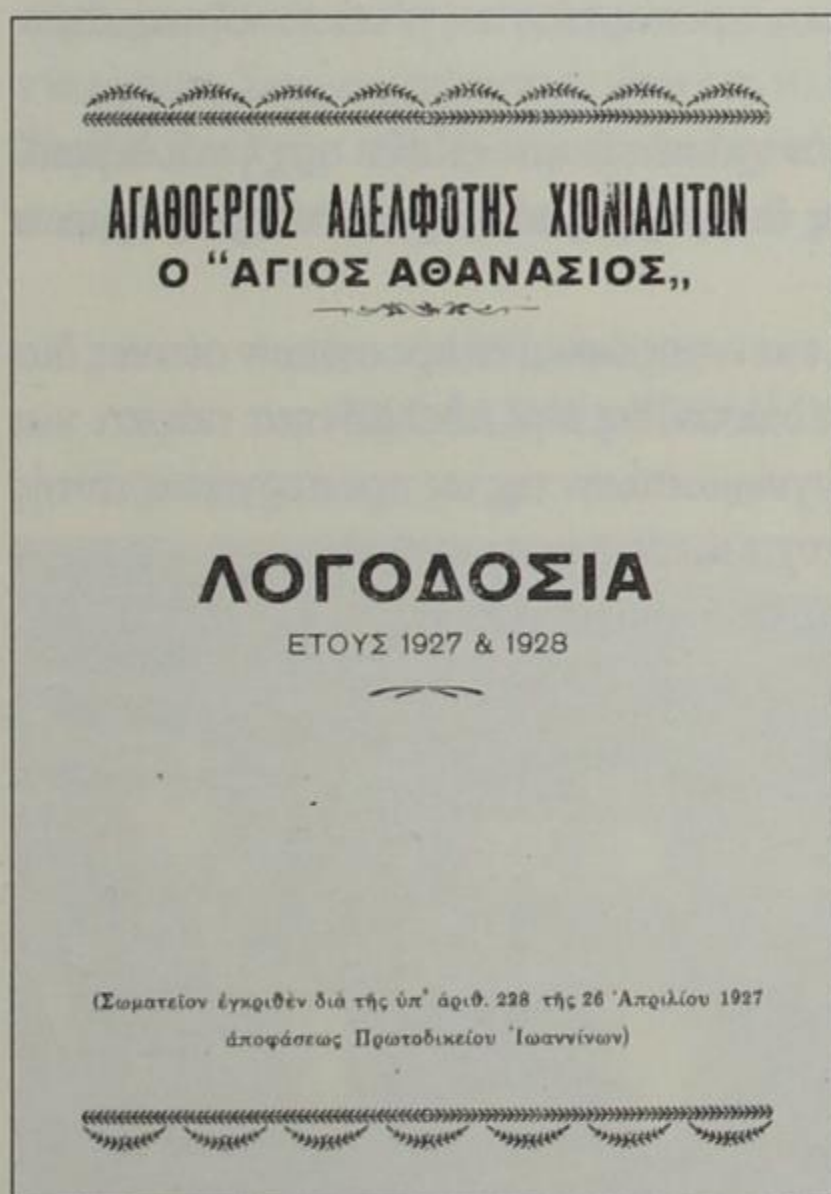

Αγαθοεργός Αδελφότης Χιονιαδιτών ο «Άγιος Αθανάσιος»*

ΛΟΓΟΔΟΣΙΑ ΕΤΟΥΣ 1927 & 1928

(Σωματείον εγκριθέν δια της υπ' αριθ. 228 της 26 Απριλίου 1927
αποφάσεως Πρωτοδικείου Ιωαννίνων)

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ 1927 ΚΑΙ 1928

ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΘΩΜΑΣ ΜΑΡΙΝΑΣ

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΧΡΙΣΤ. ΣΚΟΥΡΤΗΣ

ΤΑΜΙΑΣ
ΚΩΝ. ΚΥΡΖΙΔΗΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ
ΓΕΩΡΓ. ΠΑΪΣΙΟΣ

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ
ΣΩΚΡΑΤ. ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΒΟΥΡΗΣ
ΧΑΡΙΑ. ΦΙΛΗΣ

* Η «Λογοδοσία έτους 1927 & 1928» είναι ένα ντοκουμέντο απολογισμού και επειδή θεωρούμε πως συμβάλλει στην αποτύπωση της ιστορίας των αδελφοτήτων και των συλλόγων των χωριών της περιοχής μας, το δημοσιεύουμε όπως ακριβώς είναι τυπωμένο.

Αγαπητοί Συμπατριώται

Καίτοι ευρισκόμεθα ακόμη εις τα σπάργανα φερ'ειπείν, εν τούτοις όμως δυνάμεθα και να καυχηθώμεν εις το ότι εσπείραμε και θα θερίσωμε.

Ίδρυθείσα ή Αδελφότης μας και αναγνωρισθείσα το έτος 1927 και εν τη ακτίνι των δυνάμεών της εργασθείσα επέτυχε την μέχρι σήμερον συγκέντρωσιν του ποσού των 11.305 δραχμών, και τούτο χάρις εις τα ευγενή και φιλοπάτριδα αισθήματα των περισσοτέρων εκ των μελών της Αδελφότητος.

Διωρίσθησαν αντιπρόσωποι της αδελφότητος εις τα διάφορα μέρη του εσωτερικού και εξωτερικού ένθα ευρίσκονται εγκατεστημένοι συμπατριώται, και τινές εξ αυτών εξεπλήρωσαν αρκούντως τας υποχρεώσεις των, τινές δε ακόμη. Με τούτο, δεν αρχόμεθα να ψέξωμε κανέναν από τους ως άνω αντιπροσώπους της Αδελφότητος, διότι απολαύουσι πάντες της γενικής εκτιμήσεως και άνθρωποι γινώσκοντες κατά βάθος τας υποχρεώσεις των, πράττομεν όμως τούτο ίνα πάντες γνωρίσωσι την πορείαν εν γένει των ζητημάτων της Αδελφότητος.

Έχοντες δε υπ' όψιν τα ρητά «Κάλλιον αργά παρά ποτέ» και «Κάθε αρχή και δύσκολος», δικαιώνομεν και δεν απαιτούμεν από τους διαφόρους αντιπροσώπους πράγματα βεβιασμένα.

Ούτε όμως δυνάμεθα να παραβλέψωμεν και εκείνους των αντιπροσώπων οίτινες δια της ευγενούς και φιλοπάτριδος δράσεώς των, έδωσαν εις την αδελφότητα σάρκα και οστά, και προς ους αύτη θα τρέφη πάντοτε την ευγνωμοσύνην της ως πρωτεργάτας αυτής εκφράζουσα επί του παρόντος τας θερμάς της ευχαριστίας προς αυτούς.

Καθήκον δε επιβεβλημένον, αναφέρομεν και τα ονόματα αυτών.

1)	Νικόλαος Μάτσος	(Αμερικής)
2)	Ιωάννης Σκούρτης	(Αβυσσινίας)
3)	Κων/τίνος Δημητριάδης	(Α.....)
4)	Ευάγγελος Μάτσος	(Πατρών)
5)	Μιχαήλ Κυρζίδης	(Αστακού)
6)	Χαρίλαος Αργύρης	(Ξυλοκάστρου)
7)	Γ	(Βησσάνης)

Κατά το διαρεύσαν ολίγον αυτό χρονικόν διάστημα η Αδελφότης απέβλεψε ως επί το πλείστον εις την αποταμίευσιν κεφαλαίου και παρ' όλας δυστυχώς τας αντιδράσεις και τα προσκόματα, ανεβίβασε τούτο εις το ποσόν των 11.305 δραχμών, εξαιρέσει του ποσού των 1.705 δραχμών, διατεθέντων εις έξοδα αναγνωρίσεως, Καταστατικών, Διπλοτύπων, βιβλίων, πινακίδων και λοιπών, ως και η εξελεγκτική επιτροπή θ' αποφανθή υμίν λεπτομερέστερον προς τούτο.

Ουδείς όμως δύναται ν'αμφισβήτηση ότι η Αδελφότης υπεβοήθησε κατά πολύ την

Κοινότητα όσον άφορα την αναγνώριση του Δάσους ως Κοινοτικού, συντρέξασα δια λόγων τε και έργων, μεταφράσασα προ τούτο τους επισήμους Τίτλους ιδιοκτησίας, και συντάξασα την αίτησιν προς το αρμόδιον Δικαστήριο, βάσει της τότε Τουρκικής Νομοθεσίας (Κώδικες Νικολαΐδου).

Ουδέ δύναται τις ν' αμφισβητήσει ότι ή Αδελφότης υπεβοήθησε κατά πολύ την Κοινότητα και εις την κατασκευήν του τοίχου κάτωθεν του Σχολείου.

Εκτός δε τούτων ή Αδελφότης εμερίμνησε και περισυνέλεξε πάντα τα στοιχεία δια την αναδάσωσιν εν καιρώ μιας μικράς πρώτον εκτάσεως εις το Β.Α. μέρος του χωρίου δια καρποφόρων δένδρων με την προϋπόθεσιν όπως συν τω χρόνω να επεκτείνεται η αναδάσωσις αναλόγως των μέσων και δυνάμεων της Αδελφότητος.

Περαίνοντες αγαπητοί Συμπατριώται την παρούσαν απευθύνομεν προς πάντας τους συνδρομητάς μας και υμάς εγκάρδιον χαιρετισμόν ως και θερμήν παράκλησιν όπως μη λησμονήσητε το ιερόν και επιτακτικόν προς την πατρίδα μας καθήκον, αλλά να συνεχίσητε και του λοιπού μετά περισσοτέρου ζήλου τας πατριωτικάς υπέρ της Αδελφότητος ενεργείας Σας ενισχύοντες ούτω εις το έργον του το νέον εκλεχθησόμενον Διοικητικόν Συμβούλιον της Αδελφότητος, ίνα πολύ γρήγορα κατόπιν του ιερού σκοπού αυτής φθάσωμεν εις το τέρμα, υψηλά έχοντες το μέτωπον.

Ο Πρόεδρος
ΘΩΜΑΣ ΜΑΡΙΝΑΣ

Ο Γραμματεύς
ΓΕΩΡΓ. ΠΑΪΣΙΟΣ

ΕΚΘΕΣΙΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

Καθήκον επιβεβλημένον θεωρούμεν να εκφράσωμεν πρώτον τας ευχαριστίας μας προς την Γενικήν Συνέλευσιν δια την τιμητικήν εντολήν την οποίαν μας ανέθεσε.

Κατόπιν της ανατεθείσης ημίν της εντολής ταύτης και σύμφωνα των άρθρων του καταστατικού της Αδελφότητος, προέβημεν εις την εξέλεξιν των βιβλίων και λοιπών διπλοτύπων αποδείξεων όσα μέχρι σήμερον απεστάλησαν υπό των αντιπροσώπων εν τη έδρα και εύρομεν εν τάξει πάντα ταύτα.

Όσα δε δεν απεστάλησαν ακόμη, οφείλουσι πλέον να συμπεριληφθώσιν εις την νέαν χρήσιν.

Εκ του γενομένου Ελέγχου προέκυψαν:

ΕΣΟΔΑ

1) Εκ του Τμήματος Χιονιάδων	Δραχ.	3.092,50
2) « « « Α.....	«	2.678,50
3) « « « Αβυσσινίας	«	1.854
4) « « « Αμερικής	«	1.800
5) « « « Πατρών	«	400
6) « « « Αστακού	«	450
7) « « « Βησσάνης	«	845
8) « « « Ξυλοκάστρου	«	185
	Εν όλω Δραχμαί	11.305

ΕΞΟΔΑ

1) Αναγνωρίσεως Αδελφότητος	Δραχ.	450
2) Καταστατικών «	«	400
3) Διπλοτύπων «	«	150
4) Βιβλίων «	«	72
5) Δια μίαν δημοσίευσιν	«	75
6) 4 Πινακίδων	«	86
7) Ταχυδρομικά	«	120
8) Γραφική ύλη	«	50
9) Εορτής Αγίου Αθανασίου	«	82
10) Εκλογής μετ' αναψυκτικών	«	60
11) Επισκεπτηρίων	«	60
12) Αναψυκτικά και σιγάρα	«	100
	Εν όλω Δραχμ.	1.705

ΥΠΟΛΟΙΠΟΝ

1) Εις το εν Ιωαννίνους υπ/μα Εθνικής Τραπέζης	Δρ	8.800
2) Εις χείρας Ταμίου	«	800
	Εν όλω Δρ	9.600

Χιονιάδες τη 13 Μαρτίου 1929

Η Εξελεγκτική Επιτροπή

Μάρκος Φίλης

Μιχαήλ Κυρζίδης

Γεώργιος Μάτσος

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΓΓΡΑΦΕΝΤΩΝ ΣΥΝΔΡΟΜΗΤΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΧΙΟΝΙΑΔΩΝ

Πέτρος Γ. Χρησιτίδης	δραχ.	350	Μιλτ. Γκοραβέλης	«	50
Ιωάννης Παΐσιος	«	125	Αρίστιπ. Ζωγράφος	«	40
Δημ. Γ. Δημητριάδης	«	100	Ιωάν. Λιάτσης	«	50
Κων. Πασχάλης	«	100	Ζήσης Βούρης	«	47,50
Γεωρ. Π. Μάτσος	«	100	Χρυσ. Πασχάλης	«	25
Αλέξ. Σκούρτης	«	100	Δημ. Χρησιτίδης	«	15
Γεωρ. Παπακώστας	«	100	Χρ. Κυρζίδης	«	15
Μιχαήλ Χρησιτίδης	«	100	Παν. Χρησιτίδης	«	37,50
Ηλ. Μπέζας (σκηνίτης)	«	100	Δημ. Παΐσιος	«	25
Θωμάς Μαρινάς	«	75	Αριστ. Κυρζίδης	«	20
Χριστ. Σκούρτης	«	75	Ευ. Νικολάου (Ασημοχώρι)		40
Δημ. Παπακώστας	«	75	Ευάγ. Ζωγράφος	«	25
Ηλ. Λιάτσης	«	75	Σωκρ. Ζωγράφος	«	12,50
Ιωάν. Σακούλης	«	75	Δ. Παπαγεωργίου (Ιατρός)		25
Μιχ. Κυρζίδης	«	75	Θεοδ. Πολίκας (σκηνίτης)		25
Νικ. Ι. Παπακώστας	«	75	Γρ. Προντάνης (Ερσέκα)		25
Πασχ. Ζωγράφος	«	75	Νικ. Λιάτσης	«	50
Κ.Θ. Κυρζίδης	«	75	Δημ. Λανιζίδης (αξιωματ.)		15
Κλεάνθ. Μάτσος	«	75	Γεώργ. Παΐσιος		50
Αγγελής Φίλης	«	75	Χρ. Μπέλος (σκηνίτης)	«	25
Χρ. Αν. Ζωγράφος	«	75	Φώτος Ντώνος	«	25
Γεωρ. Λιάτσης	«	75	Εν όλω Δραχμ.		2.992,50
Μάρκος Φίλης	«	75	εκ Παραβόλων υποψηφ.		100
Απ. Πρωτόγερος	«	75			3.092,50
Χαρ. Φίλης	«	50			

ΤΜΗΜΑ Α ....

Γεώργ. Αποστόλου	«	1472,50	Σεβ. Αλεξίου	«	294,50
Ευάγ. Ιωάννου	«	589	.....	«	28
Δημ. Σακούλης	«	294,50	Εν όλω Δραχ.		2.678,50

ΤΜΗΜΑ ΑΒΥΣΣΙΝΙΑΣ

Ιωαν. Σκούρτης	«	180	Βασ. Ν. Φίλης	«	180
----------------	---	-----	---------------	---	-----

Απόσ. Φίλης	«	180	Δημητρούλα Α. Φίλη	«	90
Απόσ. Σκούρης	«	288	Νικ. Μούσιος (Κόνιτσα)	«	36
Χ. Γερασιμίδης Τούρνοβ.	«	180	Π. Παπαδόπουλος (Λεσκοβ)	«	36
Δ. Νικολαΐδης (Μόλιστα)	«	72	Ιωαν. Καρυστινός (Κύμη)	«	36
Δημ. Κολλάρος (Τήνος)	«	36	Νικ. Λύκος (Πόρος)	«	36
Γ. Μανώλης (Ιωάννινα)	«	36	Ακίνδ. Μάλτας (Κάρπαθος)	«	36
Γ. Κίσκας (Βούρμπιανη)	«	36	Ιωά. Φόβος (Βόλος)	«	18
Ξεν. Τζομπάνος	«	36	Κλ. Σολωμονίδης (Κύπρος)	«	36
Χριστ. Τζομπάνος	«	36	Μιχ. Αλεξίου (Χιονιάδες)	«	72
Νικ. Παπατζήμος	«	36	Δημ. Γιάνναρος (Σάμος)	«	36
Δημ. Γεωργίου	«	36	Σ. Σωκιανός (Ρόδος)	«	18
Αλκ. Πύρσος (Πυρσόγ.)	«	36			
Ιωάν. Δούκας	«	36	Εν όλω Δραχ.		1.854

ΤΜΗΜΑ ΑΜΕΡΙΚΗΣ

Νικ. Ι. Μάτσος	Δραχ.	600	Νικ. Αγ. Φίλης	«	600
Πέτρ. Γ. Χριστίδης	«	600	Εν όλω Δραχ.		1800

ΤΜΗΜΑ ΠΑΤΡΩΝ

Ευάγ. Π. Μάτσος	Δραχ.	75	Απ. Σκεπάρνης (Πάτραι)		10
Γ. Δημητρόπουλος (Πάτραι)		10	Αγγ. Γιαουρτάς	«	5
Γ. Παπαπαναγιώτη	«	10	Δ. Χαλιώτης	«	25
Δ. Μποζιώνας	«	10	Δ. Σπανός	«	10
Π. Βλάχος	«	10	Αθ. Χήρας	«	15
Αθ. Χαρίσης (Χιονιάδες)		100	Ανδρ. Χήρας	«	15
Γ. Φίλιας (Πάτραι)	«	10	Γ. Τσάτης	«	10
Γ. Νικολάτος	«	10	Γ. Χήρας	«	20
Στ. Παχής	«	10	Αρ. Ρεμπούτικας	«	10
Δ. Μιχόπουλος	«	10	Αγγ. Γεωργιάδης	«	10
Γ. Τσούκας	«	10			
Β. Βέννος	«	10	Εν όλω Δραχ.		400

ΤΜΗΜΑ ΑΣΤΑΚΟΥ

Μιχ. Κυρζίδης	Δραχ.	75	Χρ. Δέδες (Πληκάτι)	«	5
Β. Οικονόμου (Στράτσανη)	«	25	Β. Λιάτσης (Χιονιάδες)	«	50
Γρ. Παύλου (Αστακός)	«	25	Ν. Νάτσης	«	75
Ν. Καμινάκης	«	5	Δ. Νάτσης	«	75

Χ. Αναγνώστου	«	20	Ν. Βασιλάκος (Καστάνιανη)	«	10
Κ. Τσεπέλης (Ασημοχώρι)	«	10			
Σ. Τσίτσος (Πληκάτι)	«	75	Εν όλω Δραχ.		450

ΤΜΗΜΑ ΒΗΣΣΑΝΗΣ

Γ. Παΐσιος	Δραχ.	75	Κ. Πλατής (Βήσσανη)	«	25
Β. Παΐσιος	«	75	Χ. Χρηστίδης	«	15
Ευθ. Παϊσίου	«	15	Α. Καρανίκος	«	15
Γ. Ευαγγέλου	«	75	Μ. Λογοθέτης	«	25
Θ.Γ. Βούρης	«	75	Μ. Παπίγκης	«	25
Κ. Πρωτόγερος	«	75	Αντ. Μάρης	«	15
Αποσ. Νούσιας	«	75	Γρ. Πασσαλής	«	15
Π. Βέτσας (Πυρσόγιαννη)		25	Μ. Δέρβος	«	25
Ιωάνν. Δούμας	«	25	Ολ. Στούπη	«	25
Ηλίας Παπακώστας	«	25	Λ. Μαρούκης	«	15
Νικ. Δούμας	«	15	Αλ. Κοτρότσιος	«	15

Σ. Ζωΐδης (Φρασιανά)	«	25	Μ. Τζάκος	«	25
Δ. Τζιόβας	«	25	Χ. Τσούλος	«	25
Γεωργία Κωστάκη (Βήσσανη)		25	Εν όλω Δραχ.		845

ΤΜΗΜΑ ΞΥΛΟΚΑΣΤΡΟΥ

Χαρ. Αργύρης	Δραχ.	100	Κ. Μαστέλος	«	5
Νικ. Κυριαζής	«	75			
Ν. Χαβέλης	«	5	Εν όλω Δραχ.		185

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

1) Εκ του Τμήματος Χιονιάδων	Δραχ.	3.092,50
2) Εκ του Τμήματος Α.....	«	2.678,50
3) Εκ του Τμήματος Αβυσσινίας	«	1.854
4) Εκ του Τμήματος Αμερικής	«	1.800
5) Εκ του Τμήματος Πατρών	«	400
6) Εκ του Τμήματος Αστακού	«	450
7) Εκ του Τμήματος Βησσάνης	«	845
8) Εκ του Τμήματος Ξυλοκάστρου	«	185
	Εν όλω Δραχμαί	11.305

ΝΕΟΝ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ 1929

Πρόεδρος	ΘΩΜΑΣ ΜΑΡΙΝΑΣ
Αντ/δρος	ΝΙΚΟΛ. ΛΙΑΤΣΗΣ
Ταμίας	ΚΩΝ. ΚΥΡΖΙΔΗΣ
Γραμματεύς	ΓΕΩΡ. ΠΑΪΣΙΟΣ

Σύμβουλοι:
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΛΙΑΤΣΗΣ
ΧΡΙΣΤ. ΣΚΟΥΡΤΗΣ
ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΦΙΛΗΣ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ «ΕΡΜΗΣ» ΙΩΑΝΝΙΝΑ

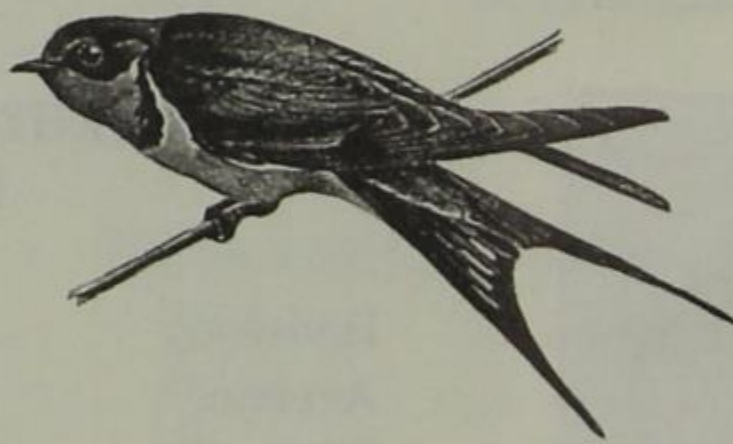
Βασίλης Σκούρτης
Παναγιώτης Τασιούλας

Τα ζώα και τα πουλιά στο δημοτικό τραγούδι Χελιδόνι

Το χελιδόνι είναι ωφέλιμο και πολύ δημοφιλές πτηνό. Είναι αποδημητικό πουλί και ο ερχομός του προαναγγέλλει την άνοιξη.

Ο λαός το αγάπησε πολύ και το ταύτισε άλλοτε με το καλό και άλλοτε με το κακό, και το έπλασε μέσα στη φαντασία των παραδόσεων και των προλήψεών του.

Το χελιδόνι με το αεράτο και άνετο πέταγμά του και τους απίθανους και θαυματικούς σχηματισμούς του, στο ατελείωτο σεργιάνι του, γεμίζει ελπίδα, ευφορία κι ομορφιά το βλέμμα και την ευαίσθητη ψυχή του λαϊκού παρατηρητή. Αλλά και η πένθιμη σύναξή του με τις πρώτες φθινοπωριάτικες μέρες πλημμυρίζει την καρδιά του με θλίψη και πίκρα, για την αποδημία του και για την επερχόμενη κακοκαιρία του Χειμώνα. Ο λαός χαίρεται με τον ερχομό του στις πρώτες μέρες του Μαρτίου και το υποδέχεται με τραγούδια, τα γνωστά χελιδονίσματα:

Χελιδόνα έρχεται
απ' την άσπρη θάλασσα,
κάθισε και λάλησε:
Μάρτη, Μάρτη μου καλέ
και Φλεβάρη φοβερέ
κι αν χιονίσεις, κι αν ποντίσεις
πάλι άνοιξη μυρίζεις.

(Γ. Ιωάννου, σελ. 256)

Χελιδονάκι μου γοργό,
 πούρθες απ' την έρημο,
 τι καλά μας έφερες;
 - Την υγεία και τη χαρά
 και τα κόκκινα τ' αυγά.
 Μάρτη, Μάρτη χιονερέ
 και Απρίλη βροχερέ
 τα πουλάκια κελαδούν,
 τα δεντράκια φύλλ' ανθούν
 τα πουλάκια αυγά γεννούν
 κι αρχινάν να τα κλωσσούν.

(Π. Αραβαντινός, σελ. 261)

Το χελιδόνι θαυμάστηκε και θεωρήθηκε έξυπνο πουλί, για το μεγάλο θυμητικό του, αφού κάθε χρόνο ξαναγυρίζει στην ίδια φωλιά. Τραγουδήθηκε δε ιδιαίτερα η ομορφιά του:

Πήρες το ρόδο απ' τη ροδιά, τ' ασπράδι από το χιόνι,
 πήρες και το ματόφρυδο από το χελιδόνι.

Αλλά και η τσαχπινιά και η τρυφερότητά του τραγουδήθηκε:

Χελιδονάκι θα γίνω, να 'ρθω στην αγκαλιά σου,
 να χτίσω τη φωλίτσα μου μέσ' τα προσκέφαλά σου.

(Εγκυκλοπαίδεια Υδρία, σελ. 221)

Χαρακτηριστική είναι η αγάπη που συνδέει κάθε ζεύγος χελιδονιών:

Όλα τα πουλάκια ζυγά ζυγά,
 τα χελιδονάκια ζευγαρωτά.

(Γ. Ιωάννου, σελ. 222)

Το χελιδόνι μεταφέρει την ερωτική επιθυμία της νιόπαντρης γυναίκας:

Τώρα τα πουλιά τώρα τα χελιδόνια.
 Τώρα οι πέρδικες γλυκολαλούν και λένε:
 Ξύπν' αφέντη μου, ξύπνα καλέ μ' αφέντη.

Ξύπνα αγκάλιασε κορμί κυπαρισσένιο.
 Κι άσπρο νε λαιμό, σαν τη δροσιά του Μάη.
 - Άφσε λιγερή λίγον ύπνο να πάρω.
 Γιατ' αφέντης μου στη βάρδια μ' εχ' απόψε.
 Και στομ πόλεμο πάντα μπροστά με βάνει.
 Για να σκοτωθώ, για σκλάβο να με πάρουν.
 Κι έδωκ' ο Θεός κι η Παναγιά Παρθένα.
 Και ξεσπάθωσα μεσ' των οχτρών τ' ασκέρι.
 Χίλιους έκοψα, στο έμπα και στο έβγα,
 Κι ήρθα κι έπεσα στο στρώμα που κοιμάσαι.
 Να ξεκουραστώ, λίγον ύπνο να πάρω.

(Χ. Ρεμπέλης, σελ. 44)

Οι μεγάλες φτερούγες και η ψαλιδωτή ουρά του εξασφαλίζουν εύκολες, γρήγορες και επιδέξιες πτήσεις, με αποτέλεσμα να είναι ο πιο γρήγορος αποτελεσματικός αγγελιοφόρος:

Πέρδικα, που είσαι στα πλάγια,
 στις δροσιές και στα χορτάρια,
 πέρδικα, που είσαι στη φτέρη,
 ποιον να στείλω να σε φέρει;
 Στέλλω το 'να, στέλλω τ' άλλο
 και κανένα δε σε φέρνει;
 Στέλλω το χελιδονάκι
 που 'ναι γλήγορο πουλάκι
 για να 'ρθει και να σε φέρει.

(Π. Φωτίου - Ν. Λύτη, σελ. 280)

Ο ξενιτεμένος συχνά ζητά να επικοινωνήσει με τους δικούς του στην πατρίδα, να τους στείλει ειδήσεις του, περιγράφοντας τα βάσανά του ή και αναγγέλλοντας την τραγική μοίρα της περιπλάνησής του. Εμπιστεύεται τα μηνύματά του στα χελιδόνια:

Μαύρα μου χελιδόνια, κι άσπρα μου πουλιά.
 Κι αι τι μας μολογάτε ναπό τη Φραγκιά.
 Κίνησαν τα καράβια τα Ζαγοριανά.
 Κίνησε κι ο καλός μου και πάει στην ξενιτιά.
 Κι ούδε χαρτί μου στέλλει κι ουδ' αντιλογία.

Μου στέλλ' ένα μαντίλι μ' εκατό φλουριά.
 Στην άκρη στο μαντίλ έχ' αντιλογία:
 «Θέλεις, κόρη μ', παντρέψου, θέλεις καλογριγιά.
 Σίντας κινώ για νάρθω, χιόνια και βροχές.
 Σίντας γυρίζω πίσω, ήλιος ξαστεριά».

(Χ. Ρεμπέλης, σελ. 33)

Μαύρα χελιδονάκια μου, κι άσπρα μου πουλιά.
 Αυτού ψηλά που πάτε, για χαμηλώσετε.
 Να στείλω γράμμα θέλω στη μαυρομάνα μου.
 Να πάει να με καρτερεί, να μη με παντεχαίνει.
 Μου δώσανε μια μαγιοπούλα, μιας μάγισσας παιδί.
 Μαγεύει τα καράβια και δεν ξεκινούν.
 Με μάγεψε το μαύρο και δεν μπορώ ναρθώ.
 Σύντας κινάω νάρθω, χιόνες και βροχές,
 Και σύντας να γυρίσω ήλιος ξαστεριά.
 Σελώνω τ' άλογό μου και ξεσελώνεται.
 Φοράω τ' άρματά μου και ξεφορτώνονται.

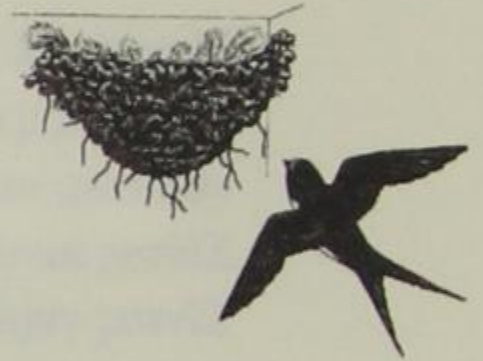
(Κ. Ιωαννίδη, σελ. 114)

Ω μαύρα μου χελιδόνια, χελιδόνια από την Αραπιά.
 Κι άσπρα μου περιστέρια, περιστέρια από τη Μοσχοβιά.
 Ω αυτού ψηλά που πάτε, για πού πάτε, για χαμηλώστε.
 Ω να φτάσω τις φτερούγες, να πάρω ένα φτερό.
 Ω να γράψω ένα γράμμα και μια ψιλή γραφή.
 Ω να γράψω της καλής μου, να μη με καρτερεί.

(Π. Φωτίου - Ν. Λύτη, σελ. 159)

Μαύρα μου χελιδόνια απ' την έρημο,
 κι άσπρα μου περιστέρια της ακρογιαλιάς,
 αυτού ψηλά που πάτε κατ' τον τόπο μου,
 μηλιά 'χω στην αυλή και κονέψετε,
 να πείτε της καλής μου, της γυναίκας μου:
 θέλει καλόγρια ας γίνει, θέλει ας παντρευτεί,
 θέλει τα ρούχα ας βάψει μαύρα να ντυθεί,
 να μη με παντυχαίνει, μη με καρτερεί.
 Τι εμένα με παντρέψαν 'δω στην Αρμενιά,

και πήρα Αρμενοπούλα, μάγισσας παιδί,
 οπού μαγεύει τ' άστρη και τον ουρανό,
 μαγεύει τα πουλάκια και δεν απετούν,
 μαγεύει τα ποτάμια και δεν τρέχουνε,
 τη θάλασσα μαγεύει και δεν κυματεί,
 μαγεύει με κ' εμένα και δεν έρχομαι.
 Όντας κινάω για να 'ρθω, χιόνια και βροχές,
 και όντας γυρίζω πίσω, ήλιος, ξαστεριά.
 Σελώνω τ' άλογό μου, ξεσελώνεται,
 ζώνομαι το σπαθί μου και ξεζώνεται,
 πιάνω γραφή να γράψω και ξεγράφεται.

(Ι. Κουφού, σελ. 213)

Τα χελιδόνια διαλαλούν στα πέρατα της γης ηρωικά κατορθώματα:

Να ήμουν πουλί γλυκαηδονί, να ήμουνα χελιδόνι,
 να ήμουν και χρυσοφάναρο στο φάρο της Μεσσήνας,
 για νάγλεπα, να βίγλιζα το Ρήγα π' αρμενίζει,
 όπ' αρμενίζουν χαίροντας και λάμνουν τραγουδώντας.
 Δεν παν σε πόρτο για να μπουν, λιμιώνα για ναράξουν,
 γυρεύουν τον Αλή Πασά για να τον πολεμήσουν.
 Όταν απαντηθήκανε οι δυο χοντρές αρμάδες,
 βροντοκοπάν οι κανονιές, γίνεται η μέρα νύχτα,
 πλώρη με πλώρη σμίγουνε, κατάρτι με κατάρτι,
 λαμποκοπάνε τα λαμιά, βροντάνε τα τριμπόνια,
 ποδάρια, χέρια και κορμιά γιομίζουν τα καράβια,
 σκοτώθει κι ο Αλή Πασάς, το άξιο παληκάρι,
 κι ο Ρήγας την γαληότα του την έσερν' απ' την πρύμη.
 Μέσα είχε σκλάβους εκατό στα σίδερα δεμένους,
 και σκλάβος αναστέναξε, κ' εστάθει το καράβι.
 Ο Ρήγας ανατρόμαξε, τον πρώτο του φωνάζει.
 - Εκείνος π' αναστάνεξε κ' εστάθει το καράβι,
 αν είν' από τους δούλους μου τη ρόγα μου θ' αυξήσω.
 Κι αν είν' από τους σκλάβους μου θα τον ελευθερώσω.
 - Εγώ είμ' όπ' αναστέναξα και το καράβι εστάθει,
 γιατ' είδα όνειρο κακό στον ύπνο που κοιμόμουν,
 είδα και τη γυναίκα μου την στεφανώναν μ' άλλον.

Νιόγαμπρον τέσσερων μερών Τούρκοι μ' επήραν σκλάβον,
και δέκα χρόνους έκαμα στης Μπαρμπαριάς το χώμα,
δέκα καρυές εφύτεψα στη φυλακή που μ' είχαν,
κι απ' όλες έφαγα καρπό και λευτεριά δεν ηύρα.

(Π. Αραβαντινός, σελ. 4)

Οι κλέφτες ζητούν απ' τα χελιδόνια, τις δύσκολες ώρες, την παρηγοριά:

Κείτετ' ο Πλιάσκας, κείτεται στην έρημη τη βρούση,
με τα ποδάρια στο νερό πάλε νερό γυρεύει.

Με τα πουλιά συντύχαινε και με τα χελιδόνια:

- Τάχα πουλιά, θα γιατρευθώ, τάχα, πουλιά, θα γιάνω;

(Σ. Δημητρακόπουλος, σελ. 71)

Πολλές φορές προειδοποιούν τους κλέφτες για τους επερχόμενους κινδύνους:

Αυτού που πας, μαύρο πουλί, μαύρο μου χελιδόνι,
χαιρέτα μου την κλεφτουριά κι αυτόν τον Κατσαντώνη.

Πες του να κάτσει φρόνιμα κι όλο ταπεινωμένα.

Δεν είναι ο περσινός καιρός κι ο φετινός Χειμώνας.

Βγήκε ένας ντερβέναγας, αυτός ο βελή-Γκέκας,
ζητάει κεφάλια κλέφτικα νάναι και ξακουσμένα.

(Κ. Ιωαννίδη, σελ. 21)

Βικτώρια Μ. Λιάτση

Διήγηση

«Δυστοκία»

Η ηχογραφημένη διήγηση της Βικτώριας, συζύγου Μιχάλη Λιάτση, στο Βασίλη Σκούρτη, αναφέρεται στη γέννηση του γιου της Βασίλη στις 21 Νοεμβρίου 1955. Με γλαφυρό και ανεπιτήδευτο τρόπο διηγείται μια δύσκολη εμπειρία γέννας, από αυτές που αντιμετωπίζονταν στο χωριό με πρακτικούς τρόπους αλλά και με λαϊκές προλήψεις και γιατροσόφια.

21 Νοεμβρίου 1955

Σάββατο βράδυ μ' έπιασε πόνος, ήμουν στους εννιά μήνες. Σαν να αισθάνθηκα νερά, είπα στον άντρα μου «Κατουρήθηκα, τι έπαθα;». Φωνάζω την πεθερά μου, «όχι μου είπε δεν είναι τέτοιο πράμα». Άρχισε να μου 'ρχεται να πηγαίνω συνέχεια τουαλέτα. Μέχρι το πρωί τίποτα, ούτε πόνος.

Ξημέρωσε Κυριακή και η πεθερά μου είπε: «Δε πας να βγάλεις το βόδι στη ράχη για να πηδήσεις και νερό, μη σου 'ρθουν οι πόνοι». Τα βόδια τα μάζευε ο Χρήστο βλάχος, τα γίδια είχαν βγει, είχε σφυρίξει πρωί πρωί ο βλάχος, τα γελάδια θα πήγαιναν στη Σκάλα. Έβγαλα το βόδι στη ράχη, πήδησα το νερό και είπα δε περιμένω και τον ταχυδρόμο μην έχω κανένα γράμμα από τον πατέρα μου. Ανεβαίνω κατά το σχολείο – «τακ!» – με πιάνει ένας πόνος μπροστά – πίσω. Πηγαίνω προς τους Ντρεκάδες μ' έπιασε πάλι πόνος. Έρχομαι σπίτι σκούπισα τα κελάρια, πάλι πόνεσα.

Η Κυριακή πέρασε με πόνους μια πίσω – μια μπροστά. Μαζεύτηκαν εδώ όλες οι γυναίκες, η θεία – Λευτέρω, η Λίγαινα, η αδερφή της η Ευανθία, η Τόλαινα, η Όλγα και ο πάππος ο Κύρκας, θρονιάζονταν κι αυτός εδώ, άνοιγε την κούτα με τα τσιγάρα και πάφα πούφα. «Έλα Κύρκα μου», του λέει η πεθερά μου, «Την κακή σου τη μέρα» της λέει η Λίγαινα, «Εδώ δε ξέρουμε τι μας βρίσκει και εσύ φωνάζεις τον Κύρκα». Έκατσε λίγο ο Κύρκας, είδε όμως την αντράλα με τις γυναίκες και σηκώθηκε και έφυγε. Όλη την Κυριακή τη μέρα και το βράδυ τα πέρασα με πόνους.

Τη Δευτέρα το πρωί στείλαμε τον μπάρμπα τον Τάκη στη Βούρμπιανη, που μαμή εδώ δεν ήταν, να φέρει τον γιατρό τον Οικονόμου. Πήρε ο μπάρμπα το μουλάρι το Παπακωσταίικο και πάει. Το πρωί έριχνε λίγο χιόνι, μύγες. «Εγώ δεν μπορώ να 'ρθω», είπε ο γιατρός. «Βάλτε τη καβάλα και να 'ρθετε, έχω μια γέννα δύσκολη της Νάσαινας απ' το Τούρνοβο», ήταν βλάχα. Από κει ο μπάρμπα γύρισε στο Λισκάτσι να φέρει την Τσάντα της Λουκάκαινας, αυτή ήταν που ξεγεννούσε. Η μπάμπω – Τσάντα είχε πνευμονία. Πάει κι αυτό. Γυρίζει ο μπάρμπα, τίποτα.

Όλη τη Δευτέρα είχα πόνους φοβερούς. Δεν άντεχα άλλο, κι ο άντρας μου ο Μιχάλης πήρε απ' το Χαρίλα μια ένεση της καρδιάς και μου την έκανε. Ο Μιχάλης καθόταν πάνω στη θεία Αγλαΐα, τι να 'κανε εδώ με τόσες γυναίκες.

Την Τρίτη το πρωί μαζεύτηκαν πάλι όλες οι γυναίκες εδώ. Η θεία μου η Λευτέρω πάινε κι έρχονταν, είχε και τα κορίτσια την Ανθούλα και την Αγλαΐτσα, αυτές ρωτούσαν: «μάννα που πάνεις;», «μωρέ πεθαίνει το τσουπί πέρα, πεθαίνει», τους έλεγε η θεία μου. Εκείνη την ημέρα με κατέβασαν κατωκέφαλα και στη σκάλα για να γυρίσει το παιδί. Έβγαλαν και τα στυλάρια από τα τσαπιά και από το δικέλι, μη μ' έχουν καρφωμένη, για να μπορέσω να ξελευθερωθώ. Εγώ πέθαινα από τους πόνους. Τότε λέω της Μπάμπως «δεν πας στην Αγία – Παρασκευή να μάσεις λάδι απ' τα καντήλια». Πήγε η πεθερά μου στην Αγία – Παρασκευή και μαζεύει ένα ποτήρι λάδι. Μου το 'φερε το πίνω, το ήπια λες και ήπια κρασί. Είχαν ανάψει φωτιά εδώ, έξω είχε κρύο.

Τότε είπαμε να φωνάξουμε τη μάνα του Βασίλη, την Τούλα. Τι να μου πρωτοκάνει κι αυτή. Με κοιτάει η Τούλα, αυτό ήταν έτοιμο να βγει, το κεφάλι ήταν έξω, φαίνονταν τα μαλλιά του. Αυτή ήξερε, ήταν ανώτερη από μαμή, μπορούσε να βοηθήσει. Ύστερα τράβηξαν λίγα κάρβουνα στη βάτρα, έκαιγε η φωτιά στο τζάκι. Πιάστηκα εγώ από τη γωνιά, έριξαν ένα ποτήρι κρασί στα κάρβουνα για να 'ρθει η ζέστα προς τα πάνω, στον εαυτό μου. Ύστερα έβαλαν μια σκάλα πάνω σε καρέκλες για να πιαστώ, να τραβηχτώ καθισμένη στα γόνατα, λίγο χαμηλά. Η μπάμπω Τούλα με βοηθούσε σαν γιατρός. Έβαλε και οινόπνευμα στα χέρια. Έβαλε ύστερα τα χέρια μέσα στον εαυτό μου, έπιασε τα χέρια και τις μασχάλες, το έβγαλε, αυτός ήταν σε μια μεμβράνη τυλιγμένος, πήρε το ψαλίδι, την έκοψε και φώναξε: «Παιδί! παιδί!». Φωνάζει και η Τόλαινα: «Τι παιδί και πεθαμένο».

Μ' έριξαν καταϊ λίγο και σήκωσα το κεφάλι να δω τι πεθαμένο λέει αυτή, τότε η Τού-

λα του 'δωσε μια στον κώλο και τότε αυτό αναβίλιαξε. Εγώ κάτω στο πλάι κρατούσα τον ύστερο με ένα πανί και μετά μου 'δωσαν μια μπουκάλα, φύσηξα μέσα και έπεσε το ύστερο, μετά συμμαζεύτηκα. Οι γυναίκες συμμαζέψαν το παιδί, η Τούλα του 'κοψε τον οφθαλό και το φάσκισαν.

Είχα πει στην Αγία - Παρασκευή, ότι «θα 'ρθω Αγία Παρασκευή, θα 'ρχομαι να σου ρίχνω», τίποτα όμως δεν είχα, τι να 'χαμε τότε. Μετά τη γέννα, βλέπω τότε ένα όνειρο, βλέπω την Αγία Παρασκευή, είχα περάσει τη λεχωνιά και καθόμουν στο παράθυρο στον οντά και βλέπω στη βρύση μια με μαύρα και κοιτούσε εδώ προς τα εμένα, τι να θέλει είπα τώρα. Ύστερα να τη στην πόρτα, είχαμε δίπλα το αμπάρι, που είχαμε το ψωμί, το αλεύρι και μου ζήτησε ψωμί. Λέω: «δεν έχω, δεν είναι

εδώ ούτε η μάνα μου ούτε η πεθερά μου, πάησαν να βγάλουν τα γίδια». Πήγα να βρω στο σκαφίδι ψωμί και ήβρα τσάκνα, ψωμί δεν ήβρα. «Θα σου δώσω όταν θα 'ρθει η μάνα μου και η πεθερά μου». Και φεύγει και κάθεται πάλι στη βρύση και γύρισε τρεις φορές και με κοίταξε και πήρε τον ανήφορο για την Αγία - Παρασκευή.

Σαράντα μέρες έκατσα μέσα, με φύλαξε η πεθερά μου, δε μπορώ να πω. Αυτή πήγαινε για δουλειές και όταν έφευγε μου έβαζε και τη σκούπα ορθή στην πόρτα για να την έχω συντροφιά, να μην είμαι μόνη. Σε σαράντα μέρες έδωσα ευχή στην εκκλησιά μαζί με το παιδί. Τα βράδια, σαράντα ημέρες, τα ρούχα του μωρού δεν τα αφήναμε έξω, προτού βασιλέψει ο ήλιος τα μαζεύαμε, έτσι το 'χαν οι παλιοί. Γάλα το βύζαξα 16 μήνες, ύστερα του 'δωσα γάλα από τη γελάδα.

Έπαιρνα γάλα από τη Σπέρδω, από τη γελάδα, μου 'δωνε καλό γάλα. Η πεθερά μου δεν είχε προκοπή, μόνο δυο γίδια είχε και κάτι κότες. Στην αρχή η Σπέρδω μου 'δωνε καλό γάλα, το έβραζα κι έπιανε καλά το γάλα πέτσα. Ύστερα το γάλα ήταν λαγαρό.

Αυτή κατέβαινε με το μαστραπά γεμάτο νερό, έβγαζε τα γελάδια να της πλύνει τα μαστάρια για να την αρμέξει, στο νερό που περίσσευε στο μαστραπά άρμεγε και το γάλα ήταν νερωμένο.

Το 'κοψα από τη Σπέρδω και πήγαινα ύστερα στη Μαρίγια του Σκούρτη του Μιχάλη Κυριζίδη. Η Μαρίγια ήταν από τον Χριστόδουλο Σκούρτη, γι' αυτό τη λέγαμε Μαρίγια του Σκούρτη. «Να 'ρχεσαι την ώρα που αρμέγω να παίρνεις καλό γάλα, άσε τα 'κούρβα μισό γάλα μισό νερό δίνει αυτή». Η Μαρίγια είχε ακούσει τη φασαρία που είχα κάνει με τη Σπέρδω. Αργότερα πούλησα το βόδι στο Ράπο στη Βούρμπιανη και πήρα μοσχάρι από τη Μήτσαινα της Βγαίνως. Το βόδι το είχαμε κοινό με τη Λίγαινα και δεν ήθελε ούτε η πεθερά ούτε η Λίγαινα να το πουλήσω. Εγώ είπα θα το πουλήσω και άμα θέλω να οργώνω, θα οργώνω με ξένο βόδι κάθε Σάββατο.

Το μοσχάρι ήταν 16 μηνών που το πήρα και έσυρε τότε τα 'βγαζαν μετά τα καλαμπόκια στου «Πάνου» για να βοσκήσουν. Τον Ιούλιο γέννησε η αγελάδα, ήταν εδώ και ο έρμος, ο μικρός, ο αδερφός μου ο Αγγελής, του είπε η πεθερά μου να 'χει το νου του στην αγελάδα από μια τρύπα που 'χε το πάτωμα έβλεπε το κελάρι. «Συμπεθέρα έπεσε ένα μαύρο από την αγελάδα», είχε γεννήσει ένα αρσενικό μοσχάρι. Εγώ θυμάμαι τότε ήμουν στο παρασπόρι και κορφολογούσα τα καλαμπόκια.

Χόρτασαν τα παιδιά γάλα απ' τη 'γελάδα κι ας είχα ακούσει τόσα απ' την πεθερά, γιατί πούλησα το βόδι, «μελέτι Σκουρτάδικο» μ' έλεγε τότε η πεθερά μου.

Απόστολος Ζώτος

Αγιογραφία

Άγγελοι βασανισμένοι από την φαντασίαν τους,
στην υγρασία παραφυλάνε του τρούλλου,
τα δάκτυλά τους
κόκκινα εννυχεύουν σύννεφα,
τα νύχια τους καστανό χώμα,
όπως ενίοτε στις ρίζες των δένδρων.

Όποιος ζωγράφισε μια φορά με τέτοιο κόκκινο
δεν μπορεί πια να αισθανθεί
τον χρωστήρα του,
παρά μόνον με ζουμί από βατόμουρα
και φίλιον δάκρυ παρθένας ουρανίας.

Οι Χιονιαδίτες Αγιογράφοι που ζωγράφισαν
όλη την Ήπειρο
και τις αρτηρίες του παρελθόντος σ' όλα τα Βαλκάνια,
ήταν ευτυχισμένοι στη λήθη τους
ευγενείς με την τρίκλιτη βασιλική
και φιλόκαλοι
με τον σηκό, τον άμβωνα και το τέμπλο,
που ευγένεια μύριζε παλιού ξύλου,
Χιονιαδίτες πληβείοι άρχοντες.

Ρακένδυτοι, στυφοί οιωνοσκόποι του ψυχοσάββατου,
από τις αυλακιές στο σταροχώραφο φύτρωναν χέρια

κάθε ωλένη κι ένα μάτι
κάθε στήθος και μια σελήνη πανσέληνη.

Παρ' ότι εδέσποζε πείνα
φορτωμένοι ανήφορο την αθωότητα χρωμάτισαν και το θάνατο
με ευωδιά και μ' αγκάθι.

Η αγιογραφία σέβεται την περιωπή του ασβέστη,
την μυρωδιά του ξύλου,
την ευλάβεια του φωτός

ενίοτε την ώχραν του πρωιού
λυκαυγές και λυκόφως

και διηνεκώς τ' άστρα της νυχτός.

Το φεγγάρι γλείφει σαν χειμωνιάτικος λύκος
το βυσσινί των χεριών τους
και στα μενεξεδιά μαλλιά τους
αφρίζει ένας ευώδης κέδρος
που μέσα τους κραυγάζει ο μικρός έμπειρος γκιώνης.

Οι Χιονιαδίτες εσέβοντο
το λευκό ενός κρίνου του Κάλβου,
το σκοτάδι των ματιών
ενός Γκιγιώμ Απολλιναίρ.

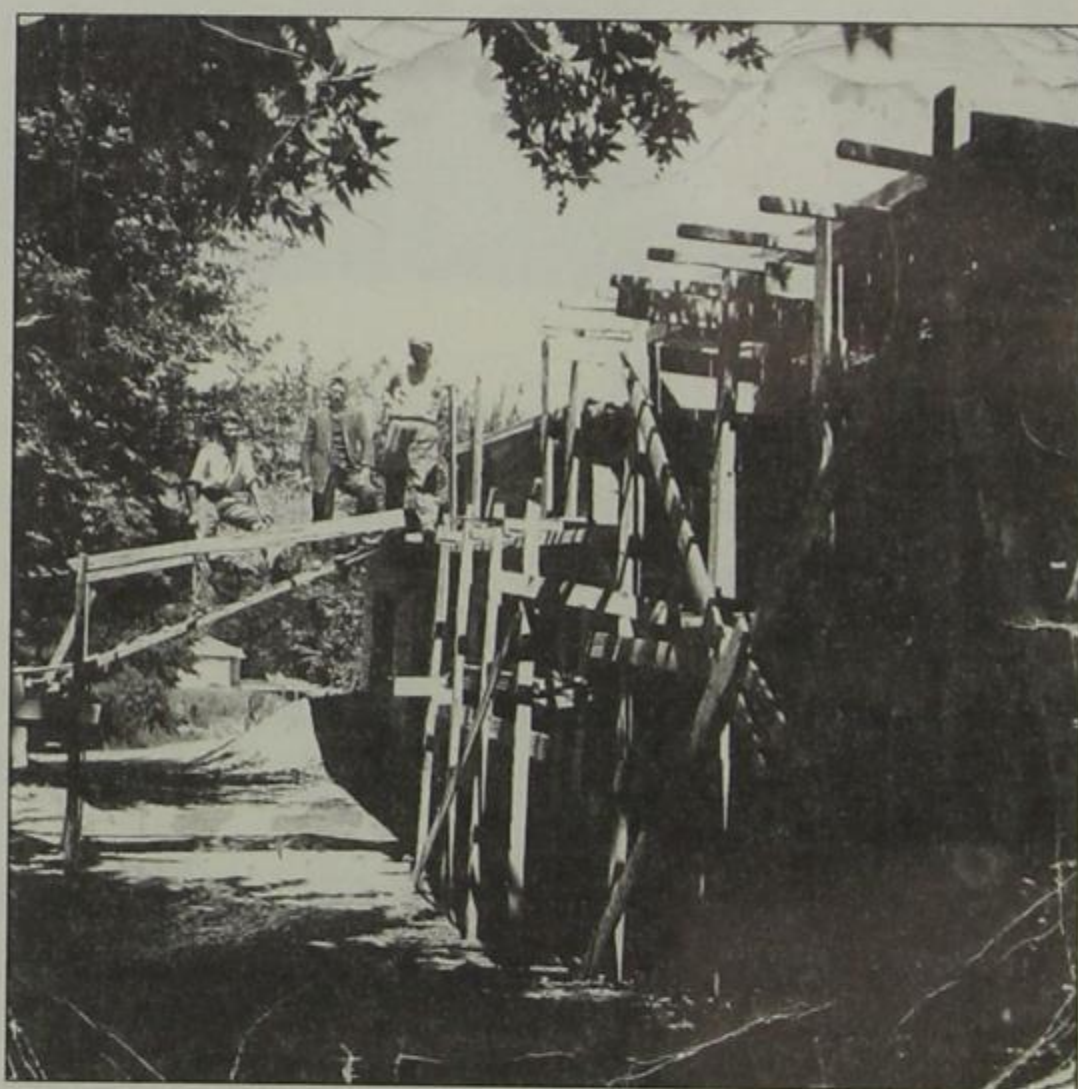
Ξυπνούν μ' ένα σιγανό κελάηδισμα
και τις καρδιές οδηγούν των ανθρώπων,

με την ώχρα μακριά απ' το θάνατο.

μαστρ' Αργύρης Πετρονώτης

Οι Κιούσηδες μαστόροι

Αφιερώνεται
στην Τώνια Κιουσοπούλου

Οι Κιούσηδες (ή κατά τσιτακισμό Τσούσηδες) μαστόροι είναι η πιο μυστηριώδης ομάδα τεχνιτών, κυρίως οικοδομών, που εγώ τουλάχιστον έχω συναντήσει. Στη νότια Πελοπόννησο αναφέροντάς τους, εννοούν τους Λαγκαδι(α)νούς μαστόρους. Στην κεντρική και στα Λαγκάδια εννοούν τους Κλουκινιώτες (ή Κλουτσινιώτες) ή Καλαβρυτινούς σε απόμακρα μέρη, (είτε και (αγιο-) Βαρβαρίτες από το μεγαλύτερο μαστοροχώρι τους Αγία-Βαρβάρα). Στην Πάτρα που έκανα κάποτε μια διάλεξη κι έτυχε να τους αναφέρω, ένας από το ακροατήριο είπε: «Α! αυτοί είναι πέρα στη Ρούμελη!». Ρωτώντας αλλού έφτασε ν' ακούσω ότι «Τσούσηδες» (ή «Κιούσηδες») λέγονται οι συστηματικοί ξυλοκόποι στα δάση από το χωριό Καταφύγι ψηλά στα σύνορα Θεσσαλίας / Μακεδονίας. Πέρασα κάποτε από εκεί ερχόμενος από το (!) Βελβεντό, 9 χιλιόμετρα ανατολικά του, στα Πιέρια όρη, υψόμετρο 1400 μ. Από κει λένε κατέβαιναν ομαδικά στο

Ραπούνι; - ανάμεσα Στεμνίτσα και Χρυσοβίτσι - να κόβουν έλατα επαγγελματικά βάσει προγράμματος του Δασαρχείου.

Τελικά, Τώνια, η λέξη «κιούσης», αρβανίτικα qush-i, σημαίνει χτίστης. Και όμως στα μαστοροχώρια της Δυτικής Μακεδονίας και ακόμα περισσότερο στα Κονιτσοχώρια που είναι σύνορο με τα μαστοροχώρια της Κολώνιας γύρω στην Ερσέκα στην Αρβανιτιά δεν έχουν ιδέα, δεν έχουν καν ακούσει τη λέξη! Από άποψη αρχικής σημασίας οι Αρβανίτες Υδραίοι όταν σχεδόν πριν από 200 χρόνια γράφοντας «κιούσηδες» εννοούσαν απλά «χτίστες». Από το *Αρχείο Κοινότητας Ύδρας* (έκδοση Λιγνού) ιχνηλατούμε τα ονόματα «Μαστροανδρέας, κιούσης», «Μαστροπαναγιωτάκης κιούσης», «Μαστρο-Σωτήρης, κιούσης» και «Μαστρογιώργης, κιούσης» (τόμος ΣΤ', σελ. 570). Επιπλέον στο Παράρτημα I παρατίθεται έγγραφο σχετικό.

Τέλος, επιβεβαίωση προσθέτει και το κατ' εξοχήν τραγούδι μαστόρων των Ελλήνων Αλβανών που δημοσίευσε η σπουδαία Αρβανίτισσα Γιόνα Μικέ Παϊδούση, παλιό πολιτικό στέλεχος της ΕΠΟΝ Ερμιονίδος και για λίγο καιρό του 8ου Συντάγματος (στον Πάρωννα Κυνουρίας) του ΕΛΑΣ, και συγγραφέας του αποκαλυπτικού και δραματικού βιβλίου *Κόκκινος Επιτάφιος*. Αναδημοσιεύουμε εδώ εν συνεχεία το τραγούδι εις μνήμην της¹.

1	<i>Tërë qushtë venë e vijnjënë</i>	Όλοι οί χτιστάδες πάνε κ' έρχονται
2	<i>qush-i jim harrój shtëpinë.</i>	ο χτίστης μου ξέχασε τό σπίτι.
3	<i>Tërë qúshetë me djépe</i>	Όλες οί χτίσταινες έχουνε κοίτη
4	<i>u e zezë-a ka të vëte.</i>	έγώ ή μαύρη πουθε νά πάω.
5	<i>Kur erth burrë-i nga kurbët-i</i>	Σάν ήρθε ο άντρας απ' τήν ξενιτιά
6	<i>mos një mbrëmë-a nukë fjëti.</i>	ούτε μιά βραδιά δέν κοιμήθηκε.
7	<i>Sa të çelnjë furrënë</i>	Όσο ν' άναβα τό φούρνο
8	<i>s'e gëzóna burrënë.</i>	δέν έδοσα χαρά στον άντρα μου.

- στ. 1. qush-i, ή προέλευση τής λ. παραμένει άγνωστη· πάντως στά Βίλια δπως και στήν 'Αργολίδα qush-i = ο χτίστης και μ' αυτή τήν όνομασία ξεχωρίζει από τόν τεχνίτη άλλης ειδικότητας· μέ τή λ. mjeshëtër-i = μάστορας, δάσκαλος τής τέχνης άποκαλείται κάθε τεχνίτης από τούς παραγιούς του και από τό κοινό.
- στ. 3. djep-i, djépe-a = ή κοίτη, ή κούνια· στό στίχο παρατίθεται μέ εύρύτερη έννοια: καταφύγιο, σπιτικό, προστασία.
- » 5. erth, érdhi· άνώμαλο άλβ. ρ. vijnj, άόρ. érdha.
kurbët-i, τούρκ. gurbet.

Πρέπει να σημειωθούν τα ακόλουθα: Ως οικοδόμοι οι Αρβανίτες αναδείχτηκαν σημαντικοί μαστόροι χτίστες. Ιδιαίτερα γνωστοί είναι οι τεχνίτες από μαστοροχώρια της Κολώνιας (γι' αυτό και επονομαζόμενοι Κολωνιάρηδες ή Κολωνιάτες) με πρωτεύουσα την Ερσέκα, νοτιοδυτικά της Κορυτσάς. Επίσης και τα χωριά της Κορυτσάς έβγαζαν

και πόλεων απ' άλληλων, να μετρώσι και να ευρίσκωσι τα ύψη των ορέων, να κτίζωσι θαυμασίως εις βάθος πέντε και εξ πηχών θαλάσσης και ποταμού πέτρινα θεμέλια και σέτια, προσαρμόττοντες τας πέτρας ουτωςί ασφαλώς και αρμοδίως και ηνωμένως ωσάν να έκτιζον εις την ξηράν· να γνωρίζωσιν εντελέστατα την ποσότητα και ποιότητα τών υδάτων· να μεταφέρωσι το νερόν λίαν ευστόχως από τόπον εις τόπον και να κατευθύνωσι τους οχετούς και υδραγωγούς των υδάτων εντελέστερον από κάθε επιστήμονα γεωμέτρην. Πάντες οι υδραγωγοί, οι και περί την Κωνσταντινούπολιν εισίν εργόχειρα μόνον ειδικά τους, τα οποία ότι εισί θαυμασίου κατασκευής τις ο αμφιβάλλων;»

Τέλος και ασχέτως μαστοροσύνης προσθέτω αυτό που έχει επισημάνει ο από τους προδρομικούς μαστορολόγους Κ. Φαλτάιτς ότι «εις πολλά μέρη [ιδίως της νοτιότερης] Ελλάδος απεκάλουν τους κατερχόμενους Ηπειρώτας, αδιαφόρως της γλώσσης την οποίαν ωμίλουν Αρβανίτες [ή Αλβανούς ή Αλαβάνους] ή Γκιούσηδες» [είτε Κιούσηδες, ως και τα παράγωγα, π.χ. Κιουσόπουλος].

1. Γιόνα Μικέ Παϊδούση. *Τα Βίλια του Κιθαιρώνα και τα αρβανίτικα τραγουδία τους*. Αθήνα (αυτοέκδοση). 1980, σελ. 93-94. (Σημ. σύζυγος του περίφημου Χιώτη αιματολόγου Μικέ Παϊδούση καταγόμενου από την Δημητσάνα, Ιατρού που μετακλήθηκε από το Μέτωπο της Αλβανίας να κουράρει τον Ιωάννη Μεταξά, που πέθανε στα χέρια του Παϊδούση (29.1.1941) όπως μου έλεγε η Γιόνα.

2. Βασίλης Γ. Παπαγεωργίου/ Αργύρης Π.Π. Πετρονώτης. «Ο απογραφικός κατάλογος 1885 Αγίου Όρους και οι τεχνίτες του, κυρίως οικοδόμοι» (Πρόδρομη ανακοίνωση): περ. *εκ Χιονιάδων*, τχ. 8 (Καλοκαίρι 2005), σσ. 13-27.

3. G. Millet/ J. Pargoir / L. Petit. *Recueil des inscriptions chrétiennes de l'Athos*. Première partie. Paris 1904. Ανατύπωση Θεσσαλονίκη: Αγιορίτικη Εστία. 2004, σ. 141, αρ. 422.

4. Αθανάσιος Κομνηνός Υψηλάντης. *Εκκλησιαστικών και Πολιτικών των εις δώδεκα. Βιβλίον Η' Θ' και V, ήτοι Τα μετά την Αλωσιν (1453-1789)*. (Εκ χειρογράφου ανεκδότου της ιεράς μονής του Σινά). Εκδίδοντος αρχιμ. Γερμανού Αφθονίδου Σιναΐτου. Εν Κωνσταντινοπόλει. 1870, σελ. 776-777.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Οί υπογεγραμμένοι μάστορες, τζούσηδες 7, σφυριά 6, συνεφώνησαν μετά τὸ κοινὸν τῆς Ὑδρας νὰ κτίσουν εἰς τὰ ὀσπητάλια νέαν οἰκοδομήν ἐκ θεμελίων, τὴν κάθε πῆχην πρὸς παράδες 100 καὶ τὴν κάθε δουλευτάρικην ἡμέραν διὰ γεμεκλίκι τῶν γρ. 4. Οἱ πέτρες καὶ τὸ νερὸν εἶναι ἐπὶ τῶν μαστόρων, τὰ δὲ λοιπὰ ἐπὶ τὸ κοινόν· ὑποσχόμενοι ὁμῶς οἱ μάστορες νὰ κτίσουν τοῖχον εὐμορφθον, καλόν, σαῖκον, ἀρεσούμενον τῶν οἰκοκυραίων, καὶ ὅταν δὲν ἀρέσῃ τῶν οἰκοκυραίων, νὰ τὸν κρεμίσουν καὶ νὰ τὸν ξανακτίσουν μὲ ἔξοδα ἐδικά τῶν. Οὕτως ὑποσχόμενοι αὐτοὶ οἱ μάστορες καὶ ὑπογράφονται.

* Ὑδρα 2 Αὐγούστου 1818.

Μαστροβασίλης Κουτζόγιωργας ὑπόσχομαι τὰ ἄνωθεν
 Μαστροδημητράκης
 Μαστροσωτήρης
 Μαστροπαναγιωτιάκης
 Μαστροανδρέας
 Μαστρογιωργάκης
 Μαστροδοδωράκης ὑποσχόμεσθε τὰ ἄνωθεν.

Ἐγγραφο ἀπὸ το *Αρχεῖο Κοινότητος Ὑδρας*, ἐκδόση Αντωνίου Λιγνού [1871-1956], τόμος ΣΤ' (Ἔτη 1818-1821) Ἐν Πειραιεὶ (1925), σελ. 570.

Κασέλα του Α.Ι. Τζαμιτζή, ἡ ὁποία ἀνήκει στους προγόνους του ἀπὸ τὴν Κολώνια τῆς Ἀλβανίας.

Αργύρης Π.Π. Πετρονώτης
Βασίλης Γ. Παπαγεωργίου

*Ιερωμένοι αρχιτεκτονούντες,
οικοδομούντες και λιθολαξεύοντες
(καθώς και επιστατούντες)
Συμβολή πρώτη: Οι Αγιορείτες (Μορφή Β')*

Βιβλιογραφικές συντομογραφίες:

Σμ. = Σμυρνάκης, βλ. βιβλιογραφία γι' αυτόν και για τις επόμενες συντομογραφίες.

M-P-P = Millet - Pargoire - Petit

Ευ. = Ευστρατιάδης

Φλ. = Φλωράκης

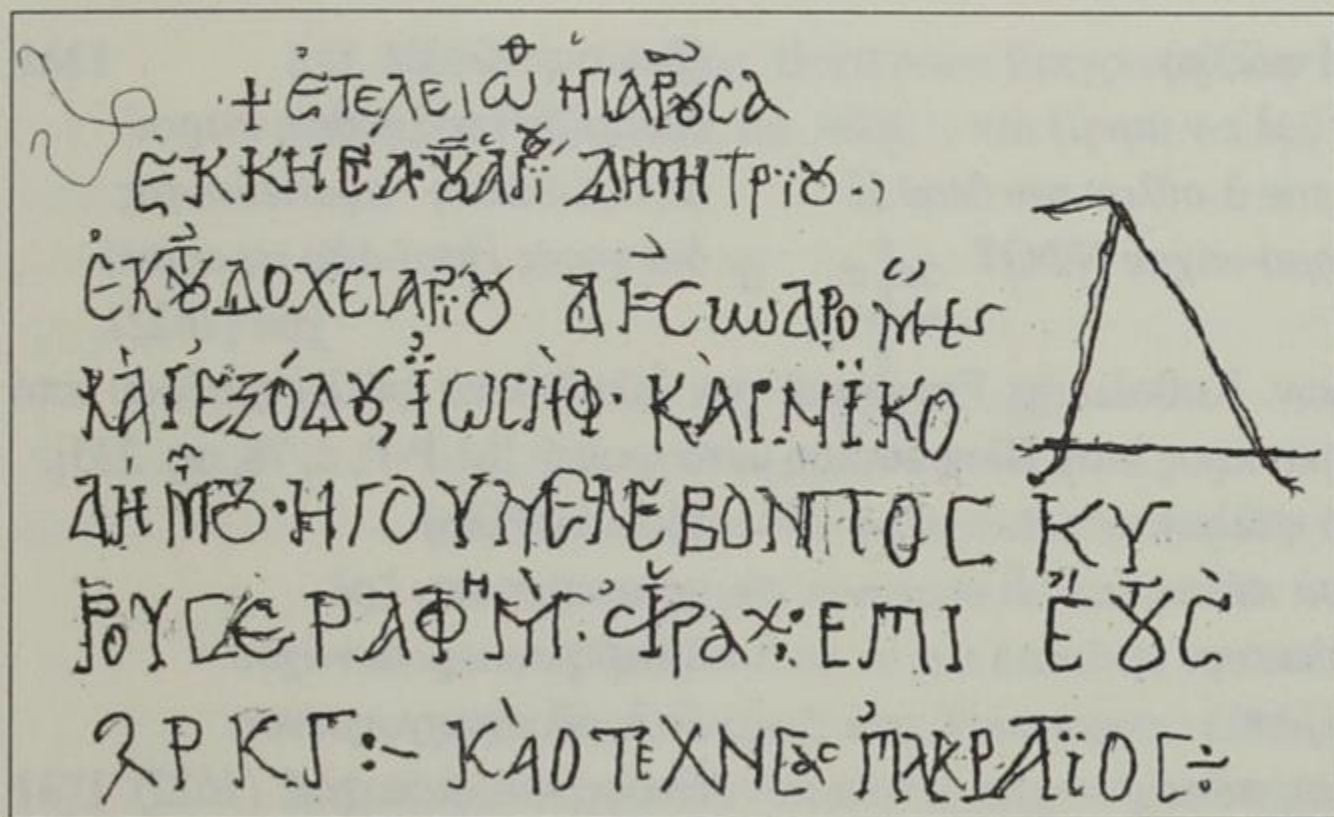
Πε - Πα = Πετρονώτης - Παπαγεωργίου (2008) [2009]

*

- 961** (=959+2). Αναφορά στον συνεργάτη του Οσίου Αθανασίου «τον Μοναχόν Γρηγόριον τον μαΐστορα...». [Σμ. 27 (βλ. και 25)].
- 963/4** Ο Όσιος Αθανάσιος επιστατεί εν «αδιαλείπτω μερίμνη» την κατασκευήν Μονής Μεγίστης Λαύρας. [Σμ. 383].
- π.1000** Ο Όσιος Αθανάσιος «Κατά την οικοδομήν του θόλου, του ιερού βήματος του ναού ανελθών προς επιθεώρησιν της συντελεσθείσης εργασίας μετά [των] εξ αυτού μαθητών, εκρημνίσθη εντός του ναού μετά [των] μαθητών, του θόλου καταπεσόντος, και εύρε τραγικόν θάνατον εντός του ναού, ένθα και ο τάφος αυτού». [Ευ. 14]. (Προφανώς ήταν γνώστης της οικοδομικής, ως ο πατριώτης του Όσιος Νίκων, ο οποίος με *σπαρτίον* (= είδος μετροταινίας) εχάραξε επί του εδάφους τα θεμέλια της ομώνυμης βασιλικής του στη Λακεδαίμονα). Ο Σμυρνάκης (31) περισσότερο εν γένει κατατοπισμένος περί το συμβάν, εκτός άλλων εξειδικεύει ότι και οι έξι μοναχοί μαθητές του ήταν μαΐστορες γράφοντας τα ακόλουθα: «Κατά το χιλιοστόν έτος, 5ην Ιουλίου άγων το ογδοηκοστόν έτος μετέστη προς Κύριον ο Όσιος Αθανάσιος της Λαύρας, ταφείς μετά εξ αδελφών λιθοξόων υπό τα συντρίμματα του καταπεπτωκότος θόλου του θυσιαστηρίου, του άνωθεν του Συνθρόνου και ου μύακος, εν ώ επέστατη προς κατασκευήν αυτού».

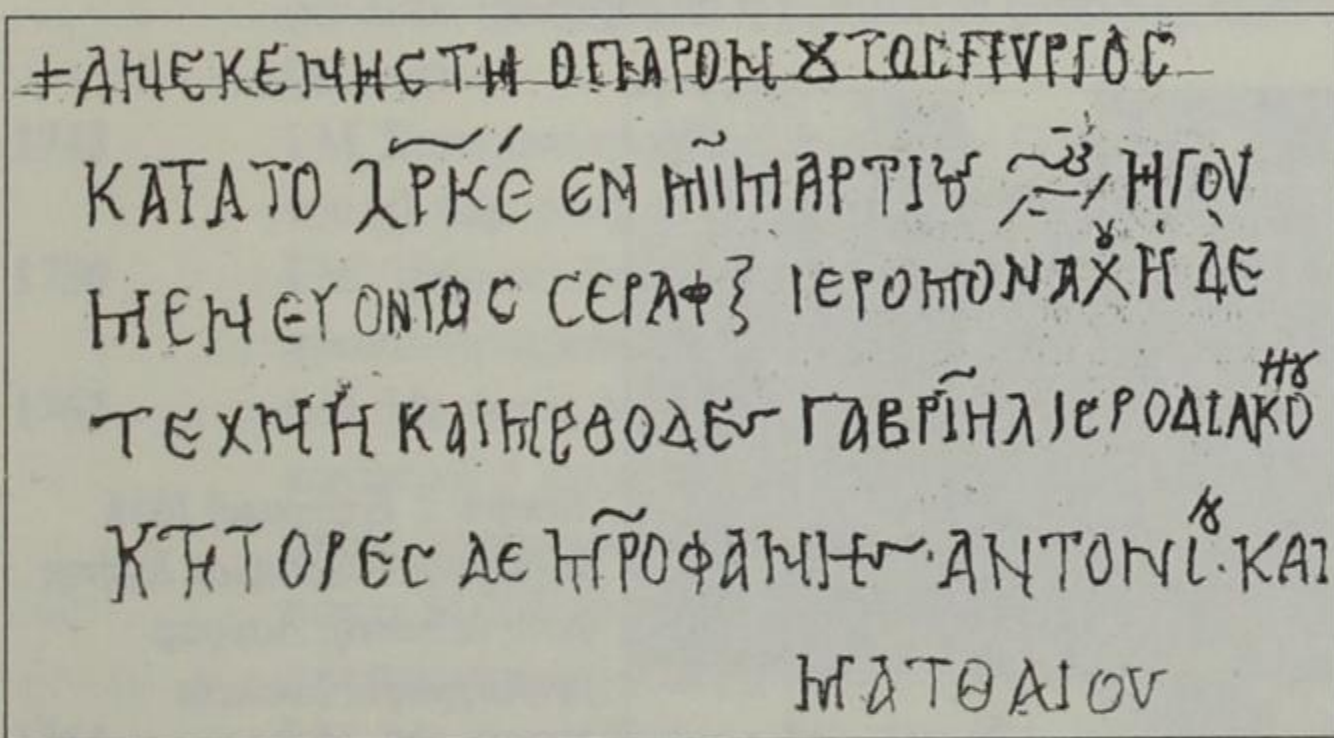
μετά το

- 1220** Επί Λατινοκρατίας στην Κωνσταντινούπολη (1204-1260) εστάλη από τους Αγιορείτες ορθόδοξους Έλληνες μοναχούς στον Δημήτριον Χωματιανόν ο μοναχός Οικοδομόπουλος για συμβουλές. [Σμ. 71].
- 1300** I.M. Δοχειαρίου: «... οι θείοι Ταξιάρχαι ευλαβει τινι Μοναχώ Θεοδούλω αρχιτεκτονι της Μονής υπέδειξαν τον τόπον». [Σμ. 569].
- 1364** Ο Ιωάννης Ούγλες, Δεσπότης Σερβίας, στέλνει τον ιερομόναχον κυρ Ευθύμιον μετά υπηρετών και όλβου πολλού να οικοδομήσει άπαν το μοναστήριον Σίμωνος Πέτρας. [Σμ. 93].
- 1426** I.M. Βατοπεδίου. Καθολικόν. Επιγραφή επί υπερθύρου πύλης ναού: «έτους ςϠλδ´[1426] + Θεοφάνους ηερομονάχου ηγουμένου + του πτοχού και αμαρτολού Μεθοδίου μοναχού και μαστόρο[υ]»: [M-P-P, σ. 15, αρ. 46]: μεταγραφή ακριβέστερη, όπως φαίνεται από την του Σμ. (433), ο οποίος στην θέση της τελευταίας λέξης «μαστόρο[υ]» γράφει «Χριστοφόρου».
- 1517** (Επ' ευκαιρία σημειώνεται ότι επιστάτης οικοδομής I.M. Ξηροπόταμου υπήρξε ο Ιμπραήμ αγάς. [Σμ. 112]).
- 1534** (I.M. Καρακάλλου. Ας αναφερθεί ακόμα και το ακόλουθο: ο «Συρόπουλος Διονύσιος [ήταν] Χ(ατζής και πρωτομάστορης». Απ' αυτόν «ετελειώθη ο πύργος και ο μπαρμπακάς (προμαχών)» της μονής. [Σμ. 575 και M-P-P, σ. 106, αρ. 332]).
- 1562** I.M. Καρακάλλου. «Η ωραία πύλη του Καθολικού ετεχνουργήθη υπό Θεοφάνους...» [Σμ. 578] (μάλλον μοναχού).
- 1567** I.M. Βατοπεδίου. «Ετελειώθη η παρούσα πύλη [του καθολικού] εν έτει ζοε´ (7075 = 1567)... (Λαυρεντίου τόρευμα και Ιωάσαφ)». [Σμ. 434].
Οι M-P-P (σ. 19, αρ. 56) παρέχουν απλούστερη μεταγραφή αντί δε του όρου «τόρευμα» καταθέτουν «έργον».
- 1597** I.M. Ιβήρων. «Αμφότερα τα θυρόφυλλα της πύλης του κυρίως Ναού φέρουσι τήνδε την επιγραφήν: «Δια χειρός Θεοφάνους» (αριστερά), και «εν έτει, ζρε´ (7105=1597, δεξιά)». [Σμ. 467].
- [16ος αι.;** I.M. Διονυσίου. Στο δάπεδο προ εισόδου νάρθηκα του Καθολικού τετριμμένη επιγραφή: «Έργον πέφυκε Θεοφάνους μονοτρόπου εν έτει Σωτηρίω...». Γράφει ο Σμυρνάκης (σελ. 509): «Ο Θεοφάνης ούτος αναμφιβόλως είναι ο αρχιτέκτων...». Όμως ο Ταβλάκης στο Ευρετήριο (σελ. 509) έχει: «(;)».
- 1615** I.M. Δοχειαρίου. Ναϊδιον Αγίου Δημητρίου εκτός μονής. Μαϊστωρ Παγκράτιος βάσει επιγραφής [Σμ. 571] και εδώ εικ. 1α «+ Ετελειώθη η παρούσα | εκκλησία του αγίου Δημητρίου | εκ του Δοχειαρίου δια συνδρομής | και εξόδου Ιωσήφ και Νικο | δήμου ηγουμενεύοντος κυ | ρου Σεραφείμ Ιερο-

Εικόνα 1α. Επιγραφή 1615, Ι.Μ. Δοχειαρίου, μαϊστορος Παγκρατίου. (Σκαρίφημα επιγραφής της εκτεθείσας στην έκθεση «Θησαυροί του Αγίου Όρους». Θεσσαλονίκη, 1997, υπό Α.Π. 20.08.1997).

1617 μονάχου επί έτους |, ζρκγ' (7123=1615) και ο τεχνεύσας Παγκράτιος». Ι.Μ. Δοχειαρίου. Πύργος προς ανατολικό μέρος μονής, Μαϊστωρ Γαβριήλ Ιεροδιάκονος βάσει επιγραφής [Σμ. 571, και εδώ εικ. 1β]. «Ανεκαινίσθη ο παρών ούτος πύργος κατά το ,ζρκε' (7125=1617) εν μηνί Μαρτίω ιε', ηγουμενεύοντος Σεραφείμ Ιερομονάχου, η δε τέχνη και μέθοδος Γαβριήλ Ιεροδιακόνου, κτήτορος δε Μητροφάνους, Αντωνίου και Ματθαίου».

Εικόνα 1β. Επιγραφή 1617, Ι.Μ. Δοχειαρίου, μαϊστορος Γαβριήλ Ιεροδιακόνου. (Σκαρίφημα επιγραφής της εκτεθείσας στην έκθεση «Θησαυροί του Αγίου Όρους». Θεσσαλονίκη, 1997, υπό Α.Π. την 20.08.1997).

1619 Ι.Μ. Ιβήρων. Σε κρήνη (εκτός της μονής, έναντι εισόδου της), κατασκευής του 1845 υπάρχει ενσωματωμένο σπόλιο με την ακόλουθη χαραγμένη επιγραφή ως μεταγράφεται από τους Μ-Ρ-Ρ (σ. 89, αρ. 281): «Ετελειώθη δια χειρός Παχωμίου έτους ζρκζ'» [7127=1619].

1622 Ιαν. Ι.Μ. Παντοκράτορος. Καθολικόν. Τέμπλον. Ωραία Πύλη. Επιγραφή στα βημόθυρα [Μ-Ρ-Ρ, σ. 52, αρ. 168].

(αριστερό φύλλο)

α) Έτους ζρλ'ε-ν μην(ί) ιαν

β) δέσεις του δ-ούλου του θεού Η
σαιτου ιερομο-νάχου ΝΦΟΤ

(δεξιό φύλλο)

νοναρίου έτε-ληόθη η παρού
σα ορέα πύλη - πρωτεύωντος
δια χερός Ησαι-άδα ιερομονά
χου (1622).

1622

Ι.Μ. Ιβήρων. Καθολικόν. Επιγραφή στα δύο ξύλινα φύλλα εισόδου από εξωνάρθηκα προς λιτή. Πληρέστερη μεταγραφή: [Μ-Ρ-Ρ, σ. 78, αρ. 235].

(αριστερό φύλλο)

Η παρούσα πύλη

ηγουμενεύοντος

συνδρομή μεν

τέχνη δε και πόνω

(δεξιό φύλλο)

γένονεν εν έτει ζρλ

Ματθαίου ιερομονάχου

Γαβριήλ προηγουμένου

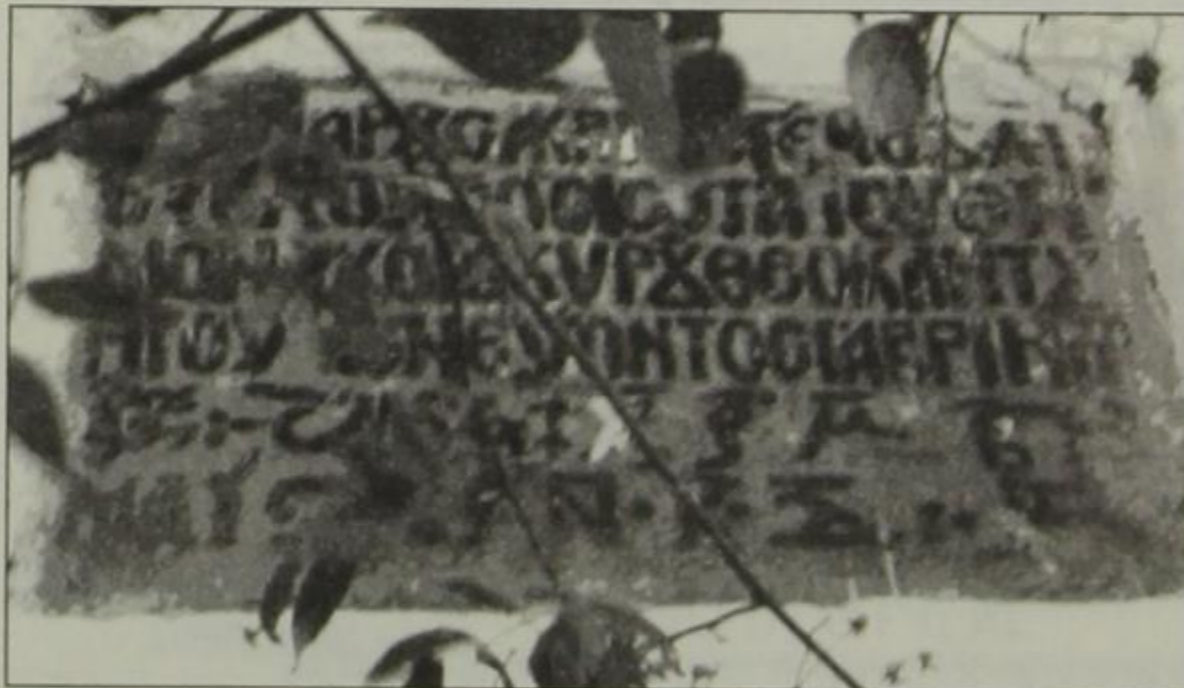
Θεοφάνους μοναχού: (1622).

Στη μεταγραφή Σμυρνάκη (468) παραλείπεται η τελευταία βαρύνουσα λέξη «μοναχού» και του τεχνίτη.

1634

Ι.Μ. Μεγίστης Λαύρας. Κρήνη μαϊστορος Νικοδήμου, νότια Καθολικού στο ύψος ιερού βήματος βάσει της επιγραφής. [Μ-Ρ-Ρ, σ. 139, αρ. 417], των οποίων ακολουθεί η μεταγραφή. [Φ 247]· (βλ. και ημέτερη εικ. 2)].

+ Η παρούσα κρήνη εγένετο δι' | εξόδου του οσιωτάτου εν | μοναχοίς κυ-
ρού Θεοκλήτου | ηγουμενεύοντος Γαβριήλ | ιερομονάχου εν έτει ζρμβ' |
(7142= 1634/33) μαϊστωρ Ν.Κ.Δ.μ., (= Νικόδημος).

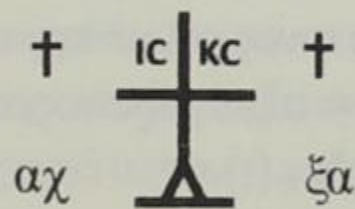

Εικόνα 2. Επιγραφή 1634, μαϊστορος Νικοδήμου Κρήνης εντός Μεγίστης Λαύρας. (Φωτογραφία Ιωακείμ Παπάγγελου, 2013;).

1644

Ι.Μ. Βατοπεδίου Κελλιά, κοντά στην Τράπεζα και το Αρχονταρίκι. Επιγραφή: «Ανηγέρθη το παρόν ευκτήριον... και μαϊστωρού Νικηφόρου μοναχού εν έτη ζρνβ'...» (7152=1644), σύμφωνα με τους Μ-Ρ-Ρ (σ. 39, αρ. 128). Μεγάλη η διαφορά Σμυρνάκη (444) «Ανηγέρθη... και Μαϊστορας Νικηφόρου Μοναχου. Εν έτει ζριβ'» (7112=1604).

- 1661** Ι.Μ. Μεγίστης Λαύρας. Βαλανεΐον Επιγραφή στον ανατολικόν εξωτερικόν τοίχο. [M-P-P, σ. 136, αρ. 406]:

*ηγουμενεύοντος του πανοσιωτάτου κυρού
Μισαήλ ανηγέρθη το παρόν βαλανεΐον δι
ά συνδρομής, κόπου τε και δαπάνης του οσι
ωτάτου εν μοναχοίς κυρ Νικηφόρου : (1661)*

- 1671** Ι.Μ. Χιλιανδαρίου. Ανακαίνιση πύργου μετ' αρχαίου παρεκκλησίου Άγ. Γεωργίου με την επιστασία Προηγουμένου κυρ Βίκτωρος σύμφωνα με επιγραφή [Σμ. 485]. «*Ανεκαινίσθη ο άγιος Γεώργιος υπό του Μητροπολίτου Λεσκοβίου κύρ Βασιλείου, Προηγουμένου Γεωργίου ιερομονάχου, τη επιστασία και κόπω Προηγουμένου κύρ Βίκτωρος ιερομονάχου.*»
- 1713** Ι.Μ. Μεγίστης Λαύρας. Παρεκκλήσιον Πορταΐτισσας (πλησίον εισόδου μονής) «... εν τω αψιγ' (= 1713) έτει φεβρουαρίου ιε' λατωξευθέν παρά Ακακίου ιερομονάχου»: [M-P-P, σ. 124, αρ. 377]. Ο Σμυρνάκης (390) παραλείπει «λατωξευθέν», προσθέτει το προσωνύμιο στη Θεοτόκο «Κουκουζέλισσα».
- 1743** Ι.Μ. Σταυρονικήτα. Εικονοστάσιον. Ο Ιερομόναχος Ησαΐας κατασκευαστής του (;). [Σμ. 614].
- 1750** Ι.Μ. Ιβήρων. Στο Καθολικόν: «*Το εκ μαρμάρου παρά τον δεξιόν κίονα προσκυνητάριον εγένετο τω 1750 χειρί Νικολάου Ροδίτου...*». [Σμ. 467].
- 1762** Ι.Μ. Μεγίστης Λαύρας. Κρήνη δεξιόθεν εισόδου στην Τράπεζα, επιγραφή κανονική 5 στίχων. Κάτωθεν αυτής χαραχτηκε σταυρός και δικέφαλος αετός, εκατέρωθεν των οποίων βραχυγραφία χρονολογίας και ονόματος που οι M-P-P (σσ. 141-142, αρ. 421) μεταγράφουν ως εξής: *αψξβ' (= 1762) | σεπτεμβρίου | Καλη | νηκως | μαϊστωρ ή μοναχός [μάλλον αμφότερα].*
- 1764** Ι.Μ. Μεγίστης Λαύρας. Μαγκιπέιον. Έξω από τη Μονή δεξιά της πόρτας επιγραφή:
*† Α Ψ Ξ Δ Φ Κ
Το μανκυπιον επυρολυθι,
μετακαινισθη δε ηγουμενευοντος Αβακουμ
παρα Βαγεανου λεατομητε το παρον (1764)*
[M-P-P, σ. 135, αρ. 405: ΑΨΞΔΦΚ = αψξδ' φεβρουαρίου κ'; (= 20)]. Το

και πόλεων απ' άλλήλων, να μετρώσι και να ευρίσκωσι τα ύψη των ορέων, να κτίζωσι θαυμασίως εις βάθος πέντε και εξ πηχών θαλάσσης και ποταμού πέτρινα θεμέλια και σέτια, προσαρμόττοντες τας πέτρας ουτωσί ασφαλώς και αρμοδίως και ηνωμένως ωσάν να έκτιζον εις την ξηράν· να γνωρίζωσιν εντελέστατα την ποσότητα και ποιότητα τών υδάτων· να μεταφέρωσι το νερον λίαν ευστόχως από τόπου εις τόπον και να κατευθύνωσι τους οχετούς και υδραγωγούς των υδάτων εντελέστερον από κάθε επιστήμονα γεωμέτρην. Πάντες οι υδραγωγοί, οι και περί την Κωνσταντινούπολιν είσιν εργόχειρα μόνον εδικά τους, τα οποία ότι είσί θαυμασίου κατασκευής τις ο αμφιβάλλων;»

Κοιτίδα αυτών των μαστόρων ήταν η επισκοπική περιοχή Δρυινοπόλεως και Αργυροκάστρου. Το χωρίον *Μιγούλεως* πρέπει να ταυτιστεί με τον οικισμό *Mingul* στους δυτικούς πρόποδες της οροσειράς *Λουντζερίσε* (*Ilunxhërisë*).

1810 I.M. Μεγίστης Λαύρας. Επιγραφή κρήνης στην αυλή ΒΔ του Καθολικού υπό M-P-P, σ. 139, αρ. 419.

1 † *Νέα κρήνη πέφυκα της περιφήμου
και βασιλικής Λαύρας της επισήμου |
ύδωρ εκβλύζω γλυκύτατον ως μέλι
και ψυχρώτατον να πίνη όστις θέλη |*

.....

*έτος από Χριστού αιώ – εν μηνί ιουλίω |
δι' εξόδων του οσιωτά – του τιμίου γέροντος κυρού Παρ |
θενίου Λαυριώτου Πελο – πονισίου από χωρίον Λαγ : |*

10 *κάδια. ο δε Θεός – συγχωρήσοι αυτόν | 1810.*

Οι άνδρες των Λαγκαδίων Αρκαδίας ήταν από τότε και πριν γνωστοί ως καλοί οικοδόμοι. Νωρίτερα, το 1803, αναφέρεται ότι Λαγκαδι(α)νός επώνυμος πρωτομάστορας εργάστηκε στη Χαλκιδική. Θεωρούμε πολύ πιθανόν παιδί να εργάστηκε στην πατρίδα του μαστορόπουλο (όπως κατά κανόνα τα παιδιά της ηλικίας του), να έμαθε την οικοδομική τέχνη και να έκτισε ο ίδιος την κρήνη στη Μονή της μετανοίας του.

μεταξύ

1850-1870 Δαμιανός, μοναχός στο Άγιον Όρος, ήταν οικοδόμος της οικογένειας Βρόικου από το μαστοροχώρι Πληκάτι Κόνιτσας (πληροφορητής Γρηγόρης Παπανώτης, πρώην Δήμαρχος Δήμου Μαστοροχωρίων).

1854 I.M. Παντοκράτορος. Καθολικόν. Επιγραφή επί υπερθύρου έσωθεν βασιλικής πύλης:

«Ο προιν κατηφής και ρυείς υπό χρόνου | νεώς όδ' ιρός αύθις αυγάζει λίαν
| Μελέτιον εύρεν όλβιον παραστάτην, | όν και βραβεύει ολβίως ο παμ-
μέδων | τω αωνδ' σωτηρίω έτει. | εποιήθη υπό Δ.Ε. Βατοπεδινού. | ζωγρα-
φείται δ' ο ναός υπό Ματθαίου Ιωάννου (1854)». [M-P-P, σσ. 51-52, αρ.
163]. Ο Σμυρνάκης (531) με διαφορές. – Ανώνυμος ο «Βατοπεδινός» μο-
ναχός και «μαϊστωρ» Δ.Ε., κάτι σπάνιο η μη αναγραφή του ονόματός του.
(Ο Δ.Ε. ήταν ο Δωροθέος Ευελπίδης σύμφωνα με τον Ιωακείμ Παπάγγελον,
δ.φ., 7 Απριλίου 2014).

1859 Μ. Καρακάλλου. Καθολικόν. Η μαρμαροδουλειά του ναού: «... Του νηοίο
λάεσσι στόρεσε μαρμαρέοισιν | σμίλη και γλυφάνω Δημήτριος εκ Τήνοιον
| Μαυρομαρας ... έτους αωνθ' (1859)...». [M-P-P, σσ. 101-102, αρ. 312,
πληρέστερη μεταγραφή από αυτήν του Σμυρνάκη (579)].

1863 Πρωτάτον. Συνοδικόν. Επιγραφή γραπτή άνωθεν εισόδου [M-P-P, σ. 12,
αρ. 35]: «... ανεκαινίσθη... επιστατούντων των πανοσιωτάτων Σάββα και
Λεοντίου προηγουμένων... εν έτει... ΑωΞΓ...» (1863).

π. 1885 Ο Πυρσογιαννίτης κτίστης Γιώργος Ζγκολόμπης, που με τα μεγαλύτερα
αδέρφια του Λάμπρο (1848-1937) και Χαρίση (1856-1935) δούλεψαν μα-

εικόνα 3: Η εικόνα της Αγίας Τριάδος που έφεραν από το Άγιον Όρος οι αδελφοί Ζγκολόμπη.

στόροι στο Άγιον Όρος, έμεινε εκεί και έγινε κα-
λόγερος. [Πε-Πα: Α', σ. 290]. Τα αδέλφια έφεραν
εικόνα (εικ. 3) στην Πυρσόγιαννη που βρίσκεται
στην κατοχή της Ελένης Ζγκολόμπη- Νιναράκη
(στην Αθήνα). Η εικόνα διαστάσεων 0,40 X 0,35μ.
χωρίζεται καθ' ύψος σε δύο μέρη. Στο επάνω απει-
κονίζεται η Αγία Τριάδα. Στο κάτω εμφανίζονται
τρεις Άγιοι με τα αγιωνύμια «Άγιος Χαρήσιος»,
«Άγιος Χαράλαμπος», «Άγιος Γεώργιος». Πρόκει-
ται για τα ονόματα των τριών αδελφών μαστόρων
Ζγκολόμπη. Η Ελένη Νιναράκη με επιστολή της
στις 8/5/2009 μας γράφει: «Σας στέλνω τη φωτο-
γραφία της εικόνας. Αυτά που γράφει στην πίσω
πλευρά δεν φαίνονται καλά. Με δυνατό φως και
φακό κατόρθωσα να διαβάσω τα εξής: Δια τους
αδελφούς Χαράλαμπο και Χαρίση
κτίσται Ηπειρωτών
εις χωρίον Πυρσόγιαννη
Άγιον Όρος 6 Φεβρουαρίου 1885»

μεταξύ

- 1907-1924** Ι. Μ. Κουτλουμουσίου. Γεράσιμος μοναχός κατά κόσμον Μαργαρίτης Στόγιας (1890-1991), οικοδόμος από το Πληκάτι. Χειροτονήθηκε ιερέας και το 1924 γύρισε στο χωριό του, όπου έγινε εφημέριος και έμεινε γνωστός με το όνομα Παπαγεράσιμος (πληροφορητής Γρηγόρης Παπανώτης, ό.π.).
- 1926-1938** Οι μαστόροι από την αλβανική περιοχή Κολώνια με πρωτεύουσα την Ερσέκα ήταν οι πιο προτιμητέοι στο Όρος. Αυτό αποδεικνύεται από την απογραφή του 1885. Σύμφωνα δε με συνέντευξη της 29ης Ιουνίου 2000 του σεβαστού γερομάστορα Γκούρη Βαγγέλη Κώτη (1913-2001) από τη Ράχοβα της Κολώνιας γνωρίζουμε ότι όταν αυτός δούλευε στο Άγιον Όρος με άλλους πατριώτες του στα χρόνια 1926-1938 μερικοί μαστόροι έγιναν εκεί καλόγεροι όπως ο Βασίλη Κώστε Προντάι (στο Αρχείο Μουσείου Ηπειρωτών Μαστόρων Πέτρας στην Πυρσόγιαννη).

Γιδάς & Θεσσαλονίκη, 11.04.2014

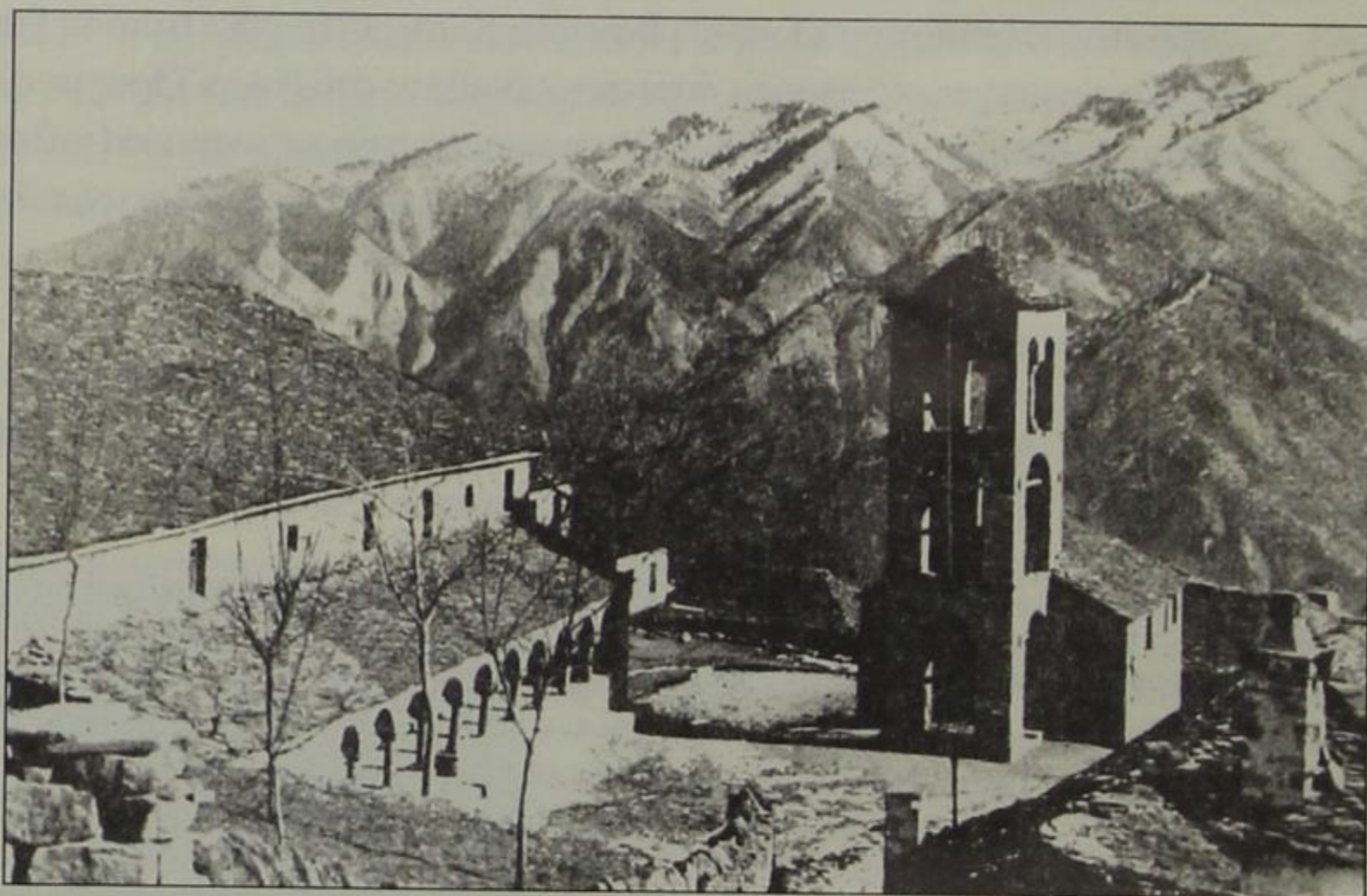
Βιβλιογραφία

- ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΗΣ, Σωφρόνιος - (+ 1947) *Αγιολόγιον της Ορθοδόξου Εκκλησίας* (Αθήναι:) Έκδοσις της Αποστολικής Διακονίας της Εκκλησίας της Ελλάδος, χ.χ. (Συγγραφή του 1935, βλ. σελ. κγ'). Έκδοση μετά το 1947). Πρόκειται για ένα από τα αριστέρα Αγιολόγια με συχνή παραπομπή σε άλλους Συναξαριστές.
- MILLET, G., - PARGOIRE, J. -, PETIT, L. - *Recueil des inscriptions chrétiennes de l' Athos*. Première partie. Paris: Albert Fontemoing, Éditeur 1904. - Φωτοαναστατική ανατύπωση: Αγιορείτικη Εστία (Αθωνικά Ανάλεκτα 1). Θεσσαλονίκη 2004. (ΣΗΜ. Απαραίτητο συμπλήρωμα του έργου Γ. Σμυρνάκη).
- ΠΕΤΡΩΝΩΤΗΣ, Αργύρης Π.Π. - / ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, Βασίλης Γ. -, *Μαστόροι χτίστες από τα Μαστοροχώρια της Κόνιτσας*, τόμ. Α' Ιωάννινα: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων / Ήπειρος Α.Ε. 2008 [2009]. Τομ. Β' υπό δημοσίευση.
- ΣΜΥΡΝΑΚΗΣ, Γεράσιμος - [1862-1935]. *Το Άγιον Όρος*. Πρόλογος Διονυσία Παπαχρυσάνθου. Ευρετήριο Ιωάννης Ταβλάκης. (Φωτογραφική ανατύπωση από την έκδοση του 1903...). Καρυές Αγίου Όρους: Εκδόσεις «Πανσέληνος». 1988. (ΣΗΜ. Πολύτιμος τόμος για την μοναστική πολιτεία του Άθωνος, τώρα δε με την επαναδημοσίευσή του με το ευρετήριο Ιω. Ταβλάκη έγινε και λίαν εύχρηστο).
- ΦΛΩΡΑΚΗΣ, Αλέκος Ε. -, «Νεοελληνική Γλυπτική του Αγίου Όρους»: *Θησαυροί του Αγίου Όρους*: Θεσσαλονίκη: Ι.Κ. Αγ. Όρους / Οργανισμός Πολιτιστικής Πρωτεύουσας Θεσσαλονίκη 1997. (1997: σσ. 246-257). - (ΣΗΜ. Ο Αλ. Φλωράκης είναι από τους σημαντικότερους μελετητές από τη νέα γενιά για την νεοελληνική γλυπτική, κατ' εξοχήν ειδικός για το θηνιακό εργαστήριο).
- Ευχαριστίες πρώτα στον Ιωακείμ Παπάγγελο δ.φ. που μας διευκόλυνε να πρωτοπαρουσιάσουμε το θέμα, στην Κική Κετικίδου-Δούμπα & Σταύρο Δούμπα για την άψογη συνεργασία μας, και στην Αναστασία & Φανή για την εκ των ων ουκ άνευ συμπαράσταση στο έργο μας.

Αικατερίνη Τσούβαλη, Αντιδήμαρχος Πολιτισμού

Απόστολος Ραπακούσιος, Αντιδήμαρχος Τεχνικών Έργων

Το Μουσείο Ηπειρωτών μαστόρων στην Πυρσόγιαννη του Δήμου Κόνιτσας

Στις 30 Απριλίου 2014, ο Δήμος Κόνιτσας, υλοποιώντας ένα όραμα χρόνων και έργο πνοής, που αξιοποιεί επιστημονική έρευνα 40 χρόνων για τους μαστόρους της πέτρας, κατέθεσε το φάκελο υποψηφιότητας του έργου «ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΩΝ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ ΜΑΣΤΟΡΩΝ», για ένταξη στο Μέτρο 41 του τοπικού προγράμματος προσέγγισης LEADER της ΟΤΔ «ΗΠΕΙΡΟΣ Α.Ε.», με ύψος χρηματοδότησης 300.000 ευρώ.

Το Μουσείο θα στεγαστεί στο κτήριο του παλιού Δημοτικού Σχολείου στην Πυρσόγιαννη, στο οποίο οι εργασίες αποκατάστασής του έχουν ολοκληρωθεί από το 2004, ώστε με την έγκριση του προαναφερόμενου υποβληθέντος έργου, να μετατραπεί σε ένα σύγχρονο, υψηλών προδιαγραφών μουσείο και συνεδριακό κέντρο.

Το όλο εγχείρημα άρχισε το 1976 από μια δραστήρια ομάδα Πυρσογιαννιτών, οι οποίοι συστηματικά συγκέντρωναν υλικό γύρω από τη ζωή, τη δράση και το έργο των τεχνιτών των Μαστοροχωριών της Κόνιτσας και του ευρύτερου ορεινού όγκου της

Πίνδου. Είναι οι ίδιοι που εξέδιδαν το περίφημο περιοδικό «Αρμολόι» και συνέλαβαν την ιδέα του Μουσείου της Πέτρας. Ψυχή του εγχειρήματος ο Βασίλης Παπαγεωργίου, Πυρσογιαννίτης ερευνητής, Πρόεδρος της κοινότητας Πυρσόγιαννης, προ του νόμου «Καποδίστριας».

Η ομάδα αυτή εργάστηκε μέσα από το δραστήριο Σύλλογο «Προοδευτική Ένωση Πυρσόγιαννης», η οποία ιδρύθηκε το 1926 και έχει, ως σήμερα, να δείξει έργο μοναδικό και μια πορεία γεμάτη αγώνες και συμμετοχή στα προβλήματα του τόπου.

Στις 30 Δεκεμβρίου του 1997, η «Προοδευτική Ένωση Πυρσόγιαννης» βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών για το εθνικό και πολιτισμικό της έργο.

Ο Σύλλογος αυτός, όταν το σχολείο έπαψε να λειτουργεί, έκανε τις πρώτες σωστικές ενέργειες στο κτήριο με προσωπική εργασία και συνδρομές των απανταχού Πυρσογιαννιτών και φίλων της Πυρσόγιαννης.

Το αξιοθαύμαστο στην ιστορία του Μουσείου των Μαστόρων είναι η συλλογικότητα που αναπτύχθηκε, ο ενθουσιασμός, η μεγάλη διάθεση για προσφορά μουσειακού υλικού και προσωπικού μόχθου, που γρήγορα ξεπέρασε τα όρια της Πυρσόγιαννης.

Ο πρώτος Δήμος Μαστοροχωρίων, 2000-2004, με έδρα την Πυρσόγιαννη, κατάφερε να εντάξει το έργο στο πρόγραμμα Interreg, με ύψος χρηματοδότησης 268.000.000 δρχ. Οι εργασίες έγιναν με βάση την αρχιτεκτονική μελέτη και την επίβλεψη της κ. Σόνιας Χαραλαμπίδου, η οποία γνώριζε το υπό έκθεση υλικό και σχεδίασε με πολλή προσοχή το χώρο, για τη μετατροπή του σε εκθεσιακό και συνεδριακό κέντρο.

Στην πορεία το έργο έμεινε ως όραμα, έως ότου η παρούσα Δημοτική Αρχή, με Δήμαρχο του Δήμου Κόνιτσας τον κ. Παναγιώτη Γαργάλα, παίρνει το εγχείρημα στα χέρια της. Αναθέτει μετά από έγκριση του Δημοτικού Συμβουλίου, την εκπόνηση μελετών: Μουσειολογικής, Μουσειογραφικής, Φωτισμού και Οπτικοακουστικής Υποδομής σε γραφείο υπό την επίβλεψη της κ. Σόνιας Χαραλαμπίδου, καθηγήτριας του Εθνικού Μετσόβειου Πολυτεχνείου.

Ο φάκελος υποψηφιότητας, που κατατέθηκε στο LEADER για χρηματοδότηση, έχει ως αντικείμενο τη διενέργεια όλων των απαραίτητων έργων και προμηθειών εξοπλισμού για την υλοποίηση του Μουσείου Ηπειρωτών Μαστόρων στην Πυρσόγιαννη του Δήμου Κόνιτσας και πληροί όλες τις προϋποθέσεις για την ένταξή του.

Όπως τονίζουν οι μελετητές «είναι ένα έργο με ιστορικό, τεχνολογικό, πολιτιστικό, ερευνητικό, εκπαιδευτικό και αναπτυξιακό περιεχόμενο, με πολλαπλούς στόχους που θα συμβάλουν στην αντίληψη του μουσείου όχι μόνο ως τόπου συλλογής, προστασίας και προβολής τεκμηρίων και αντικειμένων της σπουδαίας λαϊκής αρχιτεκτονικής παράδοσης της περιοχής, της ιστορίας και της τέχνης των μαστόρων της πέτρας, αλλά και συλλογής και προβολής της κοινωνικής διάστασης του ατόμου».

Συστηματική καταγραφή του μουσειακού υλικού, έγινε με ευθύνη του Βασίλη

Παπαγεωργίου και άλλων συνεργατών του, ενώ τη φωτογράφιση έκανε η εξαιρετική φωτογράφος κ. Φανή Σαρρή.

Η μουσειακή συλλογή ανήκει στην Προοδευτική Ένωση Πυρσόγιαννης, έργο του μόχθου της επί 40 χρόνια. Περιλαμβάνει εκατοντάδες αντικείμενα (λιθανάγλυφα, ξύλινα και πέτρινα αρχιτεκτονικά μέλη, σιδεροκατασκευές, εργαλεία μαστόρων), καθώς και πλουσιότατο αρχαιολογικό υλικό γύρω από την τεχνική, τη μυστική γλώσσα της συντεχνίας (τα κουδαρίτικα), παλιές φωτογραφίες από τις μετακινήσεις και τις εργασίες των μπουλουκιών, συμφωνητικά, σχέδια, τετράδια λογαριασμών, επιστολές κ.ά.

Περιλαμβάνει ακόμη σύγχρονες φωτογραφίες των κτισμάτων που αντέχουν στο χρόνο ως εξαιρετικά δείγματα της μαστοριάς του Ηπειρώτη μάστορα, όπως μοναστήρια, εκκλησίες, γεφύρια, αρχοντικά, σαράγια, στρατώνες, φάρoi, βρύσες, αλλά και απλές κατασκευές, σπίτια, νεροτριβές, μύλοι, αποθήκες, αλώνια, καλύβες, εικονίσματα, που υπηρετούσαν τις ανάγκες της καθημερινής ζωής.

Το Μουσείο των Ηπειρωτών Μαστόρων, μοναδικό στον ελλαδικό χώρο, έχει σχεδιαστεί για να λειτουργήσει με όλες τις προδιαγραφές των σύγχρονων ευρωπαϊκών μουσείων. Λειτουργικό, αισθητικά άρτιο, με συνθήκες ασφάλειας, κατάλληλου φωτισμού και θερμοκρασίας, με πρωτότυπη, εύληπτη και επεξηγηματική ταξινόμηση του υλικού, θα είναι ένας πολυδύναμος χώρος έρευνας, εκπόνησης εκπαιδευτικών προγραμμάτων, εκδηλώσεων, περιοδικών εκθέσεων και κέντρο σπουδής της λαϊκής αρχιτεκτονικής.

Το Μουσείο Ηπειρωτών Μαστόρων

Το έργο αυτό με την ολοκλήρωσή του «θα συμβάλλει δυναμικά στην προώθηση της διαβαλκανικής επικοινωνίας, όντας κοντά σε σπουδαία κέντρα παραδοσιακής αρχιτεκτονικής, όπως τα Μαστοροχώρια του Βοΐου (Ανασελίτσας), της Καστοριάς, της Φλώρινας, των Τζουμέρκων, αλλά και εκτός των συνόρων, όπως της Κολώνιας, της Κορυτσάς, της Όπαρης, του Ελμπασάν και της Ντίμπρας στη γειτονική Αλβανία», τονίζει ο Β. Παπαγεωργίου.

Όσον αφορά στο γεωγραφικό χώρο των Μαστοροχωρίων του Δήμου Κόνιτσας, το Μ-ουσείο θα συντελέσει σημαντικά στην προβολή του τόπου, στην ανάπτυξη και την άρση της απομόνωσής του. Το αναπτυξιακό πλεονέκτημα των απομακρυσμένων περιοχών, όπως η δική μας, είναι η πολιτισμική τους κληρονομιά και το φυσικό περιβάλλον. Την προστασία τους είναι απαραίτητο να λαμβάνει σοβαρά υπόψη κάθε αναπτυξιακός σχεδιασμός.

Ο Δήμος Κόνιτσας, στις **13 Αυγούστου 2014, στην Πυρσόγιαννη**, οργανώνει εκδήλωση, με στόχο την ενημέρωση όλων, την ανανέωση του ενδιαφέροντος για το Μουσείο των Ηπειρωτών Μαστόρων, την εδραίωση του εγχειρήματος και την ανάπτυξη ενός διαλόγου μεταξύ εμπειρογνομόνων, επιστημόνων, αρχών, υπηρεσιακών παραγόντων και πολιτών για τη λειτουργία και την περαιτέρω πορεία του.

Κόνιτσα, 23-5-2014

*Χατζηρούμης Νικόλαος,
Δασολόγος, Περιβαλλοντολόγος ΑΠΘ*

Διαχείριση δασών και ανάπτυξη της περιφέρειας του Δήμου Κόνιτσας

Τα δάση της περιφέρειας του Δήμου Κόνιτσας, από άποψη ιδιοκτησίας, διακρίνονται σε δημόσια, δημοτικά, ιδιωτικά και συνιδιόκτητα.

Το ελληνικό δημόσιο, μέσω των Δασαρχείων, έχει την εποπτεία όλων των δασών και των δασικών εκτάσεων. Τα κατά τόπους Δασαρχεία διαχειρίζονται τα δημόσια δάση, οι ιδιοκτήτες τα ιδιωτικά και τα συνιδιόκτητα, και οι Δήμοι, με την εποπτεία και τον έλεγχο του Δημοσίου διαχειρίζονται τα δημοτικά δάση.

Ο Δήμος Κόνιτσας είναι ένας κατ' εξοχήν «δασοκτήμων» Δήμος. Η έκταση των δημοτικών δασών είναι πάρα πολύ μεγάλη, ανέρχεται σε χιλιάδες εκτάρια (1 εκτάριο = 4 στρ.). Η διαχείριση των δημοτικών δασών απαιτεί την ύπαρξη διαχειριστικών εκθέσεων (όπως προβλέπεται από τη νομοθεσία), που είναι το εργαλείο για την εκμετάλλευσή τους.

Σήμερα υπάρχουν τρεις διαχειριστικές μελέτες Δημοτικών δασών σε ισχύ. Χωρίς την ύπαρξη των εν λόγω μελετών δεν μπορεί να αποληφθεί το ξύλο (χρήσιμο ή καυσόξυλο) από το δάσος, με αποτέλεσμα οι δασικοί συνεταιρισμοί της περιοχής (30 τον αριθμό), που δραστηριοποιούνται γύρω από το δάσος, να μην έχουν αντικείμενο εργασίας και τα

μέλη τους μαζί με τις οικογένειές τους να αντιμετωπίζουν το φάσμα της ανεργίας.

Επίσης, δεν αναπτύσσεται εμπόριο γύρω από το ξύλο και η τιμή του παραμένει υψηλή, λόγω της μειωμένης προσφοράς, με αποτέλεσμα να είναι δύσκολη η ικανοποίηση των ατομικών αναγκών των κατοίκων σε καυσόξυλα.

Δασεργάτες σε ανεργία σημαίνει χαμηλό ΑΕΠ στην περιοχή μας, υποαπασχόληση και μετανάστευση συμπολιτών μας ικανών για εργασία και δημιουργία.

Ο Δήμος Κόνιτσας πρέπει γρήγορα να προχωρήσει στη σύνταξη διαχειριστικών εκθέσεων για όλα τα παραγωγικά δημοτικά δάση, αν συμφωνεί με την εκμετάλλευση των δασών.

Επίσης κατά τη σύνταξη των διαχειριστικών μελετών, στο κεφάλαιο βοσκή, υπολογίζεται και η βοσκοϊκανότητα των δασών, προσφέροντας ένα χρήσιμο εργαλείο στα χέρια του Δήμου. Ο Δήμος εύκολα τώρα μπορεί να ικανοποιήσει το ζωικό κεφάλαιο των δημοτών του κτηνοτρόφων και τα περισσεύματα βοσκής να τα ενοικιάσει σε μη δημότες, προσβλέποντας σε αύξηση των εσόδων του.

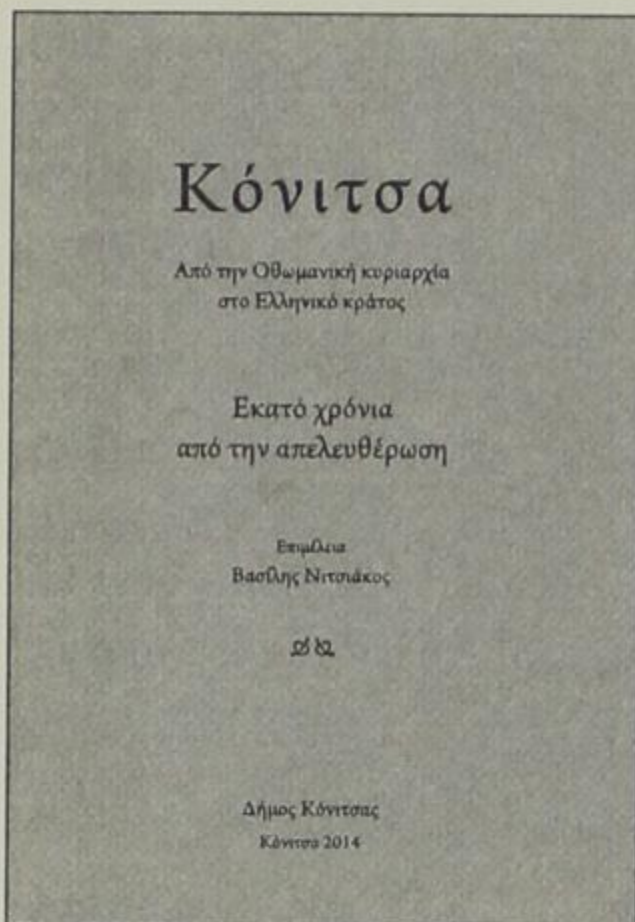
Το δάσος ακόμη προσφέρει βιομάζα (υπολείμματα υλοτομιών, καυσόξυλα, τεχνικό ξύλο κ.λπ.), η οποία μπορεί να γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης με τη δημιουργία ενός εργοστασίου που θα μπορούσε να λύσει το πρόβλημα της θέρμανσης (τηλεθέρμανση) της Κόνιτσας και το περίσσειμα της θερμότητας θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για τη δημιουργία θερμοκηπίων προς παραγωγή αγροτικών προϊόντων με χαμηλό κόστος. Το εργοστάσιο αυτό θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, ενώ η χρηματοδότηση και η δημιουργία του θα μπορούσε να γίνει από πόρους των ευρωπαϊκών προγραμμάτων.

Η δυνατότητα ανάπτυξης της περιφέρειας του Δήμου Κόνιτσας μέσω των δημοτικών δασών είναι εφικτή, απλώς όμως πρέπει να υπάρχει η θέληση και η γνώση για να την πετύχουμε.

Βιβλιοπαρουσίαση

Κόνιτσα. Από την Οθωμανική κυριαρχία στο Ελληνικό κράτος. Εκατό χρόνια από την απελευθέρωση. Επιμέλεια Βασίλης Νιτσιάκος.

Το 2013 συμπληρώθηκαν 100 έτη ελεύθερου βίου για την Κόνιτσα. Στα πλαίσια των εορταστικών εκδηλώσεων ήταν και η επιστημονική ημερίδα, που πραγματοποιήθηκε με τη φροντίδα και την οργάνωση του καθηγητή του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων κ. Βασίλη Νιτσιάκου, στην Κόνιτσα στις 19 Μαΐου 2013. Στην εκδήλωση οι πανεπιστημιακοί δάσκαλοι, ο κ. Γεώργιος Β. Νικολάου, ο κ. Χαρίλαος Γ. Γκούτος και ο κ. Νικόλαος Α. Αναστασόπουλος κατέθεσαν τα πορίσματα των επιστημονικών ερευνών τους για την ιστορία της περιοχής, τα κείμενα των οποίων εξέδωσε ο Δήμος της Κόνιτσας, συμβάλλοντας, όπως αναφέρει στην εισαγωγή ο Δήμαρχος κ. Παναγιώτης Γαργάλας, στην υπόθεση της συλλογικής μας αυτογνωσίας.

Ο σκοπός των κειμενογράφων ήταν να ξεφύγουν από τη γραμμική αφήγηση της ιστορίας της περιοχής, προσεγγίζοντας τις βαθύτερες οικονομικές και κοινωνικές διεργασίες που βρίσκονται πίσω από τα πολιτικά γεγονότα, προσπαθώντας να δοθεί έτσι το ιστορικό υπόβαθρο, το οποίο βοηθά στην κατανόηση της ιστορικής συγκρότησης της τοπικής κοινωνίας. Πρόκειται για ένα ακόμη αποτέλεσμα σοβαρής επιστημονικής εργασίας, από αυτά που, ευτυχώς, δεν είναι σπάνια στην ακριτική μας περιοχή.

Γιάννης Λιάτσος

Αδελφότητα Χιονιαδιτών «Ο Άγιος Αθανάσιος»

Γεγονότα, πρωτοβουλίες, δραστηριότητες, 2012/13-2013/14

Αγαπητοί χωριανοί και φίλοι της Αδελφότητας,

Αισθανόμαστε ιδιαίτερη χαρά που μας δίνεται η ευκαιρία για μια ακόμη φορά να επικοινωνούμε μαζί σας χρησιμοποιώντας τις σελίδες του περιοδικού μας ενημερώνοντας σας για κάποιες δραστηριότητες και πρωτοβουλίες που έλαβαν χώρα τον χρόνο που πέρασε.

Για τις χρονιές 2012/13 και 2013/14 έγιναν οι παρακάτω δραστηριότητες:

- Εκδόθηκαν ημερολόγια και ευχετήριες κάρτες για τα έτη 2013 και 2014, τα οποία μετά από απόφαση του διοικητικού συμβουλίου διανεμήθηκαν δωρεάν σε όλους τους χωριανούς και φίλους της Αδελφότητας.
- Με επιτυχία διοργανώθηκε η κοπή της καθιερωμένης πρωτοχρονιάτικης πίτας μας στο ξενοδοχείο ΣΤΑΝΛΕΪ σε μια όμορφη και ζεστή εκδήλωση με μεγάλη συμμετοχή.
- Ολοκληρώθηκε η επισκευή της στέγης του ναού του Άγ. Νικολάου με τη σημαντική οικονομική ενίσχυση της Αδελφότητας.
- Διατέθηκε ένα σεβαστό ποσό για το μνημόσυνο του αείμνηστου παπα-Γιώργη στο χωριό.
- Διοργανώθηκε μια βραδιά με γεύμα και ποτό στην πλατεία του χωριού μας το καλοκαίρι που μας πέρασε, η οποία είχε μεγάλη συμμετοχή και αρκετό κέφι παρά την απρόσμενη καταιγίδα.
- Διατέθηκε χρηματικό ποσό για τους νέους επιτυχόντες σε πανεπιστημιακές σχολές, όπως συνηθίζει να κάνει κάθε φορά η Αδελφότητα παρά τα λιγοστά οικονομικά μέσα που διαθέτει.
- Διαθέσαμε χρηματικό ποσό για την αγορά αξιόλογων δώρων που κληρώθηκαν μετά από λαχειοφόρο αγορά στην κοπή της πρωτοχρονιάτικης πίτας στην Αθήνα και στο χωριό.
- Διοργανώθηκε γεύμα υποδοχής με έξοδα της Αδελφότητας κατά την επαναλειτουργία του μουσείου μας το καλοκαίρι.
- Έγινε με επιτυχία η καθιερωμένη γενική συνέλευση στο χωριό και μετά από μια εποικοδομητική συζήτηση πάρθηκαν αποφάσεις, αφού μπήκε προτεραιότητα σε ορισμένες ανάλογα με την αναγκαιότητα και το οικονομικό κόστος τους.

- Έγιναν στην Αθήνα οι καθιερωμένες αρχαιρεσίες για την ανάδειξη του νέου διοικητικού συμβουλίου της Αδελφότητας που αποτελείται από τους παρακάτω:

Πρόεδρος:	Λιάτσης Ιωάννης
Αντιπρόεδρος:	Σκούρτης Κωνσταντίνος
Γραμματέας:	Γεραβέλης Μιλτιάδης
Ταμίας:	Μανδρίδης Βασίλειος
Μέλη:	Σκούρτη Κατερίνα
	Σκούρτη Λίτσα
	Στουμπιάδης Κώστας

Θεωρούμε υποχρέωση να ενισχύουμε τις όποιες προσπάθειες γίνονται για ανάγκες που προκύπτουν κάθε φορά στο χωριό μας, όπως η επισκευή – συντήρηση και λειτουργία διάφορων χώρων – ναών κ.λπ. ή άλλων αναγκών, με τα λίγα έσοδα που προέρχονται από τη δική σας ενίσχυση (συνδρομές-εράνους κ.ά.), μιας και η πολιτεία κάθε χρόνο όλο και μειώνει τις δαπάνες για τέτοιου είδους ανάγκες.

Το θετικό είναι ότι υπάρχει μια αγαστή συνεργασία όλων των φορέων (Δήμου-Αδελφότητας και Πολιτιστικού συλλόγου) και αυτό μας δίνει δύναμη να συνεχίζουμε την προσπάθειά μας προκειμένου να κρατάμε το χωριό μας στη θέση που του ανήκει, διαφυλάσσοντας έτσι την πολιτιστική μας ταυτότητα και κληρονομιά.

Σας ευχαριστούμε θερμά.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΧΙΟΝΙΑΔΕΣ, 441 00 ΚΟΝΙΤΣΑ

ISSN 1108-2259